

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00510

DI TSVEYSHPRAKHIKAYT FUN
UNZER LITERATUR

Samuel Niger

*Permanent preservation of this book was made possible by
Murray Berger & family of Wilno*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. ניגער

**די צווייט־פראַכיקייט
פון אונדזער
ליטעראַטור**

ארויסגעגעבן פון

לואיס לאַמעד פאַנד פאַר אונדזער
ליטעראַטור אין ביידע שפראַכן

דעטראַיט, מישיגען

1941

Copyright, 1941

by

LOUIS LA MED FOUNDATION FOR THE ADVANCEMENT
OF HEBREW AND YIDDISH LITERATURE

12804 Broadstreet Boulevard
DETROIT, MICH.

Printed in U. S. A.

געדרוקט אין צוויי טויזנט עקזעמפליארן

POSY-SHOULSON PRESS
19 West 21st Street
New York, N. Y.

255

פונעם לואיס לאַמעד פאַנד פאר אונ־
דזער ליטעראַטור אין ביידע שפראַכן :

לויט דעם פונקט 3 פון אונדזערע
תקנות האַבן מיר גענומען אויף זיך
„ארויסצוגעבן . . . אַן עסעי, וואָס זאַל
באַקענען דעם עולם מיט דער טראַדי־
ציע און דעם פראַבלעם פון צווישפראַ־
כיקייט אין אונדזער ליטעראַרישן לעבן.“
כדי אויסצופירן דעם פונקט פון אונ־
דזער פראַגראַם, גיבן מיר אַרויס אַט
די אַפּהאַנדלונג : „די צווישפראַכיקייט
פון אונדזער ליטעראַטור.“

א י נ ה א ל ט

11. קאפיטל איינס

לשון קודש און תרגום-לשון — א באשערטע פאָר. — העברעאיש און יידיש — א צווייטע פאָרל. — אין דער אַלטער ליטעראַטור — און אין דער נייער. — א צווייטפראַכיקע ליטעראַטור, צווייטפראַכיקע שרייבער. — די טראַדיציע — די אַפאָזיציע. — עקסטרעמער העברעאיזם און הונדערטפראַצענטיקער יידישיזם. — שפראַכלעכע מאַניסטן. — בילינגוואַליזם — אַ פראַבלעם, וואָס עקזיסטירט אויך ביי אַנדערע פעלקער.

16. קאפיטל צוויי

צווייטפראַכיקייט ביי אַנדערע פעלקער. — ליטיין און די פאָלקס-שפראַכן. — „זיי“ און „מיר“. — דאָס אינטערנאַציאָנאַלע ליטיין און דאָס נאַציאָנאַלע העברעאיש. — די איטאַליענישע און די יידישע ליטעראַטור. — ענלעכקייטן און אונטערשיידן.

23. קאפיטל דריי

צווייטפראַכיקע קולטורן אין אונדזער צייט. — די מאַדערנע גריכישע קולטור. — אַלט-און נײַ-גריכיש. — גריכישע „העברעאיסטן“ און גריכישע „יידישיסטן“. — דער קאַמף צווישן זיי. — ביי „זיי“ און ביי „אונדז“. — די מאַדערנע קולטור פון כינע. — פ ע י י ו — דאָס גערעדטע כינעזיש. — דאָס כינעזישע „יידיש“ און דאָס כינעזישע „העברעאיש“. — ק י ו ו י נ. — די מאַנדאַרינען. — י ו ש י, דער פירער פון יונג-כינע. — זיין קאַמף און זיינע דערגרייכונגען.

35. קאפיטל פיר

צווייטפראַכיקייט ביי די ארמענער. — גראַפאר — ארמענישער לשון קודש. — די דערהייבונג פון דער ארמענישער פאָלקס-שפראַך. — בילינגוואַליזם אין ווילס, ענגלאַנד. — ענגליש און וועלש. — די פאָלקסשפראַך קעמפט פאר איר קיום. — א פאָר-גלייך צווישן וועלש און יידיש. — אַ מוסטער פון נאַציאָנאַלן זעלבסטערעספעקט.

45. קאפיטל פינף

אַ ביישפיל פון אונדזער אייגענער געשיכטע. — העברעאיש און אראַמיאיש. — היסטאָרישער איבערבליק. — עקגענער פון אראַ-מיאיש. — די אַנטוויקלונג פון דעם אַראַמיאישן יידיש. — דער תלמוד. — די ישיבות. — אראַמיאישע תפלות. — אראַמיאישטן און העברעאישטן. — די פאָרהייליקונג פון תרגום. — „העברייער“ אראַמייער“. — די טראַדיציע פון יידישער צווייטפראַכיקייט. — „טייטש“ אַנשטאָט תרגום. — אַ ראיה פון תרגום אויף יידיש. — אליעזר שולמאַן און י. צינבערג פאָרגלייכן יידיש מיט אראַמיאיש.

59..... קאפיטל זעקס

העברעאיש און יידיש, אנשטאט העברעאזים און יידישיזם. — ביישפילן פון בילינגוואליסטישע שריפטשטעלער. — די דנקער און דיכטער פון דער גאלדענער צייט אין שפאניע. — מוסטערן פון אַ שפעטערדיקער צייט. — די זעלטנקייט פון צוויישראָכיקע שרייבער. — היינע, טיטשעו. — איינשראָכיקע שרייבער, א צוויישראָכיקע ליטעראַטור.

69..... קאפיטל זיבן

העברעאיש־יידיש. — די יידישע רעליגיע — און יידיש־זעלטלעכע ליטעראַטור אויף יידיש. — יידיש אין אַרױסגעװאַקסן פּױן הע־ברעאַיש, װי אַ יונגער צװײג פּױן אַן אַלטן בױם. — אַ ליטעראַטור — אַ „זאַגערקע“. — ביישפילן. — ביידע ליטעראַטורן ענדערן זיך, װען דאָס יידישע לעבן ענדערט זיך. — אויספירן.

86..... קאפיטל אַכט

שטרעמונגען אינעם יידישן לעבן. — קבלה און מוסר. — זיי האָבן באַאיינפלוסט אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפראַכן. — „נחלת צבי“ — דער טייטש־װהר. — „מנורת המאור“. — העברעאישער „ראשית חכמה“ — יידישער „בראנטשפּיגל“. — העברעאישער „ספר המוסר“ — יידישער „לב טוב“. — די צוויישראָכיקע מוסר־ליטעראַטור. — תּסידות. — שבחי בעל שם טוב און ר' נחמנס מעשיות. — תּפלות אויף יידיש. — „פּוקח עורים“.

94..... קאפיטל ניין

ייטישע משכילים. — יצחק אייכל. — אהרן װאַלפּסאַן. — דער אונטערגאַנג פון יידיש אין דייטשלאַנד אין געװען אויך די גסיסה פון העברעאַיש. — די השכלה אין מזרח־אײראָפּע. — איר צװײ־שפראַכיקייט. — מענדל לעפּין. — יוסף פּערל. — י. ש. ביק. — דער ערשטער מאַניפעסט פון יידישיזם — אויף העברעאַיש. — דר. שלמה מאַרקװיז. — דר. שלמה עטינגער און ישראל אַקסענז פּעלד. — ת. ח. הורװיץ. — ר' מנחם איליער. — יצחק בער לעװינזאָן. — העברעאַישע שרייבער, װאַס האָבן געשריבן אויך יידיש; יידישע שרייבער, װאַס האָבן געשריבן אויך העברעאַיש. — „קול מבשר“ — אַ בײלאַגע צו „המליץ“.

103..... קאפיטל צען

די סאַציאַליסטישע השכלה־ליטעראַטור אין ענגלאַנד און אין אמע־ריקע. — „ישראל דער אַלטע“ פון י. צ. סאַבעל. — צבי גרשוני, אלכסנדר האַרקאַװי, געצל זעליקאַװיטש און אַנדערע. — צװײ־שפראַכיקע צײטונגען. — העברעאַישע מאַטאָס פון יידישע צײט־שריפטן. — די צײטװײליקע ירידה פון העברעאַיש אין אַמעריקע.

107..... קאפיטל עלף

אין אַמעריקע — און אין דער אַלטער היים. — סאַציאַליזם און ציוניזם. — אָנהײב 20סטן יאָרהונדערט. — דר. נ. סירקיןס דער „המון“ און „השחר“. — „אחיאסף“ גיט ארויס „השלח“ און „דער יוד“. — פּרץ הירשביינס ליטעראַרישע זכרונות. — צװײ

שפראכן — איין ארעט. — יידישיסטישע פראפאגאנדע אויף הע' ברעאיש, העברעאייסטישע פראפאגאנדע אויף יידיש. — די צוויי שפראכיקייט פון די הויפטאנטיילנעמערס פון דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ. — גיט די, גאַר אַ נאַציאָנאַלע שפראַך. — די פראַקטיצירונג פון צוויי שפראַכיקייט. — די שותפותע באַלעבאַטיש-קייט. — „דער גייסט, וואָס פאַרבינדט.“

114. קאַפּיטל צוועלף

די ליטעראַטור — און די געזעלשאַפטלעכקייט. — דאָס העברעיִ-איסטישע קערנדל פון ציוניזם, דאָס יידישיסטישע קערנדל פון „בונד“. — די שרייבער און די טוער. — עס צעברענט זיך אַ קאַמף. — די פּאָליטישע פאַרמען פונעם קולטור־קאַמף. — דער וואַקס פון יידיש. — די מורא פאַר קאַנקורענץ. — די נייע געזעלשאַפטלעכע כּחות.

124. קאַפּיטל דרייצן

נאָכן וועלטקריג. — דער ריט צווישן יידיש און העברעאיש ווערט גרעסער. — אַ דור אָן דערציאונג. — די גרויסע וואַנדערונגען. — די נייע היימען. — די ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. — צוויי יידישע קיבוצים פון אַ נייעם טיפּ. — דאָס יידישע הייללאַנד אין ארץ ישראל. — סאַוועט רוסלאַנד. — אָדער גאַר העברעאיש, אָדער בלויז יידיש. — די סכּנה פון צוויי אָפּגעזונדערטע ליטע־ראַטורן. — די געפאַר פון אויפהערן קריגן זיך אפילו. — אָפּגע־ריסנקייט און עס־האַרצות. — די רויטע שפראַך.

134. קאַפּיטל פּערצן

דער שפראַכקאַמף. — אַ פּאַמיעליע־מחלוקת. — די יידישע ליטע־ראַטור וויל גיט פאַרקויפן איר בכורה. — דער אַלטער שטראָם. — די צוגעבונדנקייט צו תּנ"ך. — נייע יידישע ביבלי־איבערזעצונגען. — די ביבלישע טעמעס און מאַטיוון. — אגדה אויף יידיש. — דער אינטערעס צו די העברעאישע שאַפונגען אין אַלע צייטן. — די יידישע ליטעראַטור און אירע איינציקע פאַרשטייערס. — זי היט די קולטור־טראַדיציע, זיי גיט. — די געפאַר פון אַ שפּאַלטונג. — די מיטלען, וואָס ווערן אָנגענומען. — יידיש און העברעאיש באַ־געגענען זיך. — דער לואיס לאַמעד פּאַנד פאַר אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפראַכן.

די צווייט־פראַכיקייט פון
אונדזער ליטעראַטור

קאפיטר איינס

לשון קודש און תרגום-לשון — א באשערטע פאר.
— העברעאיש און יידיש — א צווייט פארל. —
אין דער אלטער ליטעראטור — און אין דער נייער.
— א צווייטפראכטיקע ליטעראטור, צווייטפרא-
כטיקע שרייבער. — די טראדיציע — די אפאָזיציע.
— עקסטרעמער העברעאיום און הונדערטפרא-
צענטיקער יידישיזם. — שפראַכלעכע מאָניסטן. —
בילינגוואליזם — אַ פראַבלעם, וואָס עקזיסטירט
אויך ביי אנדערע פעלקער.

נעמט אַן אַלטן יידישן ספר, — נעמט אַ תנ"ך, דעם ספר פון
אַלע ספרים — וועט איר זעען, אַז איין לשון איז ניט אַלעמאַל
געווען גענוג פאר אונדז: צו לשון קודש איז דאָ און דאָרטן
צוגעקומען אראמיאיש (טיילן פון עזרא, דניאל). דערמאָנט זיך
ווייטער, ווי מען האָט געדרוקט די „עשרים וארבעה“ (די „סווארבע“),
ווען מען האָט אָנגעהויבן דרוקן ספרים: מען האָט „געזעצט“
לשון קודש אינאיינעם מיט דער איבערזעצונג אין תרגום-לשון.
און וואָס איז שייך צום תלמוד, דעם המשך פון תנ"ך, איז עס
שוין אין אַריגינאל גופא א מאָנומענט פון צווייטפראכטיקייט: ארא-
מיזירטער העברעאיש (משנה), פון איין זייט; העברעאיזירטער
אראמיאיש (גמרא), פון דער צווייטער זייט. אין דער עפאָכע
פון תלמוד האָבן די צוויי יידישע שפראַכן, העברעאיש און אראמי-

איש, זיך אזוי צוגערוקט איינע צו דער אַנדערער, געוואָרן אזוינע
נאַענטע שכנות, אז זיי זיינען אָפּט, קאָן מען זאָגן, געזעסן ביי
אין טיש און האָבן געגעסן פון איין שיסל. זיי זיינען געווען
אן אמתער „זיווג מן השמים“, א באַשערטע פּאַר.
אַן ענלעכע פּאַר, און אויך אַ באַשערטע, איז העברעאיש
און יידיש.

הונדערטער און הונדערטער ספרים ווערן — אַנגעהויבן פון
16טן יאָרהונדערט — געדרוקט אין צוויי שפראַכלעכע נוסחאות,
נאָר איצט איז עס שוין ניט דוקא לשון קודש און תרגום לשון,
איצט איז עס שוין אויך לשון קודש און עברי־טייטש. עברי־
טייטש האָט זיך צוגעקלעפט צו העברעאיש, פונקט אזוי ווי אַמאָל
תרגום־לשון.

צוויי־שפראַכיקייט איז געוואָרן ביי אונדז אן איינגעשטעלטע
זאָך, אַ טראַדיציע, — און ניט נאָר אין חומש, ניט נאָר אין
טייטש־חומש, ניט נאָר אינעם מוסר־ספר, ניט נאָר אין די תפלות
אַדער תחינות, — אויך אין די שפּעטערדיקע השכלה־ביכלעך איז
געווען אָפּט אַ שותפות צווישן יידיש און העברעאיש (יידישער
טעקסט און העברעאישע נעמען, אָפּט אויך הקדמות און גאַנצע
זאַצן אויף העברעאיש). אפילו צייטשריפטן זיינען געווען ביי
אונדז, וואו עס פלעגן געדרוקט ווערן סיי העברעאישע, סיי יידישע
אַרטיקלען. היינט ווער רעדט שוין — די שרייבער אליין, סיי די
אַמאָליקע, סיי די שפּעטערדיקע — זיי זיינען נאָך אָפּטער געווען
צוויי־שפראַכיק.

און ווען ניט אַ געוויסע אָפּאָזיציע צו אַט דעם בילינגוואַליזם
אונדזערן, — אַן אָפּאָזיציע, וואָס האָט זיך געמערקט אַמאָל און
מער נאָך צעצנטס, — וואָלט ניט גוטיק געווען זיך אריינצולאָזן
אין חקירות וועגן דעם, צו זאָלן מיר זיך באַנוגענען מיט איין
יידישער שפראַך אַדער מיר זאָלן זיך פאַרגינען צו האָבן צוויי
יידישע לשונות; די פּאַקטישע צוויי־שפראַכיקייט פון גאַנצע עפּאָכעס

אין דער געשיכטע פון ליטעראַטור ביי יידן וואָלט אונדז פאַר-
שפּאַרט זיך צו הקירהן זיך. ס'איז אָבער איצט דאָ — און עס
איז אויך אין אַנדערע צייטן געווען — ביי אונדז אַ ריכטונג,
וואָס האָט געשטרעבט צו שפּראַכלעכן מאַניזם. איז דעריבער
נויטיק זיך קלאַר צו מאַכן, וואָסער טענדענץ האָט טיפּערע וואַרצ-
לען אין דער יידישער געשיכטע און אַ ברייטערן באַזיס אינעם
יידישן לעבן, די טענדענץ פון בילינגוואַדיזם אָדער די שפּראַכלעך-
מאַניסטישע ריכטונג.

אַז עס איז דאָ ביי אונדז איצט אַ מאַניסטישע שטרעמונג
אויפן שפּראַכן-געביט, ווייסן אַלע. אַלעמען איז באַקאַנט די עק-
זיסטענץ פון דעם הונדערטפּראָצענטיקן העברעאיזם, פון איין
זייט, און דעם עקסטרעמען יידישיזם, פון דער אַנדער זייט. דער
ערשטער שטרעבט צו מאַכן העברעאיש פאַר דעם אינאונאיינציקן
מעדיום פון אונזער נאַציאָנאַלן שאַפן, דער צווייטער וואָלט
דאָס אייגענע וועלן דערגרייכן בנוגע צו יידיש. דער רע-
זולטאַט איז, אַז בעת איין טייל פון אונדזער אינטעליגענציע זוכט
צו מינימזירן די באַדייטונג און די ראַדיע פון „זשאַרגאָן“, דער
„גלות-שפּראַך“ אָדער „דער שפּראַך פון געטאַ“, פלייסט זיך אַ
צווייטער טייל אירער צו פאַרשמעלערן אָדער גאַר צו עלימינירן
די פונקציעס פון העברעאיש אינעם יידישן לעבן.

יעדער פון די צוויי צדדים ווייס, אַז אויב דאָס, וואָס ער
ווייל, זאָל געשעען אין דער ווירקלעכקייט, וואָלט עפעס ביי אונדז
פאַרשטופט געוואָרן אין אַ ווינקל, וואָלט עפעס ביי אונדז פאַר-
שאַטנט און פאַרטונקלט געוואָרן. אָבער ער איז גרייט צו ברענגען
דעם קרבן: אָדער דערפאַר, ווייל ער גלויבט, אַז דאָס איז אַ קרבן
אויפן מזבח פון אונדזער נאַציאָנאַל-פּאָליטישער איינהייטלעכקייט,
אָדער דערפאַר, ווייל ער האַלט, אַז דאָס וועט קיין גרויסער היזק
גיט זיין. אזוי צו אַזוי, האָבן מיר, פון איין זייט, העברעאישטן,
וואָס „קאַנען זיך באַגייין“ אין זייער נאַציאָנאַל קולטורעלער באַלע-

באטישקייט אָן יידיש, און פון דער אַנדער זייט, יידישיסטן, וואָס גלויבן, אַז זיי קאָנען גאַנץ גוט אויסקומען אָן העברעאיש.

אין דער אַלטער תקופה פון אונדזער צווישפראַכיקייט, אין דער תקופה פון העברעאיש-אראמיאיש, האָבן מיר ניט געהערט פון אַזוינע אראמיאסטן, וואָס ביי זיי זאָל זיין רעכט אויסצושליסן העברעאיש פון יידישן לעבן, אָבער העברעאסטן זיינען געווען אויך דאָן אַזוינע, וואָס האָבן ניט פאַרשטאַנען, צו וואָס מען דאַרף נאָך אַ יידישע שפראַך, אַחוץ העברעאיש, כאָטש דער רוב מנין ורוב בנין פונעם יידישן פאָלק האָט דאָן שוין ניט גערעדט קיין העברעאיש. לויט זייער מיינונג איז די פאַסיקסטע שפראַך נאָך העברעאיש געווען די לאַנדסשפראַך, גריכיש, פערסיש, ניט דאָס פאַריידישטע אַראַמיאיש, — די יידישע פאַלקסשפראַך פון יענער צייט. אמר רבי: „בארץ ישראל לשון סורסי למה? או לשון הקודש, או לשון יונית... אמר ר' יוסי: בבבל לשון ארמי למה? או לשון הקודש, או לשון פרסי“ (רבי האָט געזאָגט: צו וואָס ריידן סיריש (אַראַמיאיש) אין ארץ ישראל? אָדער לשון קודש, אָדער גריכיש... ר' יוסי האָט געזאָגט: צו וואָס ריידן אין בבל אַראַמיאיש? אָדער לשון קודש, אָדער פערסיש... בבא קמא, פ"ב-פ"ג). און אפילו צווישן די, וואָס זיינען ניט אַרויס-געטראָטן קעגן אראמיאיש בכלל, זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געוואָרנט קעגן דאָוונען אויף דער פאַלקסשפראַך, דעם דעמאָלסטיקן יידיש, ווייל מלאכים, האָבן זיי דערציילט, פארשטייען ניט קיין תרגום-לשון, זיי פאַרשטייען נאָר לשון קודש (שבת, י"ב).

ובכן, אמאָל, ווי איצט, האָבן זיך געפונען יידישע וואַרט-זאַגער, פירער פון פאַלק, וואָס זיינען געווען קעגנער פון נאַציאָנאַלער צווישפראַכיקייט. זיי האָבן געוואָלט אַז די שפראַך פון אונדזער גייסטיקן אויסלעבן זיך און נאַציאָנאַלן שאַפן זאָל זיין אָדער העברעאיש, אָדער (ווי דאָס איז לעצטנס געוואָרן) יידיש און נאָר יידיש.

די יידיש־מאַניסטן שטיצן זיך אויף דעם א י צ ט י ק ן מצב פונעם יידישן פּאָלקסמענטשן. די עקסטרעמע אָנהענגער פון הע־ברעאיש ריידן אין נאַמען פון דער יידישער געשיכטע (און דער יידישער צוקונפט). דעריבער איז כדאי זיך גוט צוצוקוקן אי צו דעם היינטיקן צושטאַנד פון דער יידישער פּאָלקס קולטור. אי צו אונדזער היסטאָרישער דערפאַרונג, און צו זעען, וואָס האָבן זיי אונדז צו זאָגן וועגן אונדזער שפּראַכנפּראָגע.

אַבער פריער ווי אַלץ איז נויטיק צו וויסן, אַז מיר יידן זיינען ניט דאָס איינציקע פּאָלק אין דער וועלט וואָס נוצט און האָט גענוצט פאַר זיין ליטעראַרישן און אלגעמיינ קולטור־עלן שאַפן מער ווי איין שפּראַך־מעדיום. עס איז וויכטיק צו האָבן אין זינען, אַז ניט נאָר מיר אליין „ליידן“ אָדער האָבן „געליטן“ פונעם בילינגוואליזם און פונעם קאַמף צווישן צוויי שפּראַכן. אַנדערע פעלקער האָבן אויך געהאַט און האָבן פאַר זיך אַט די פּראַבלעם.

איידער מיר וועלן זי אויספאַרשן אין די באַדינגונגען פון אונדזער אייגענער סביבה און אונדזער אייגענער געשיכטע, וועט ניט שאַדן צו דערוויסן זיך, ווי זי זעט אויס אָדער ווי זי האָט אויסגעזען ערגעץ אַנדערש וואו.

קאפיטל צוויי

צוויי שפראכיקייט ביי אנדערע פעלקער. — ליטיין
און די פאלקסשפראכן. — „זיי" און „מיר". —
דאס אינטערנאציאנאלע ליטיין און דאס נאציא-
נאלע העברעאיש. — די איטאליענישע און די
יידישע ליטעראטור. — ענלעכקייטן און אונטער-
שיידן.

סוף מיטלאַטער און אָנהייב רענעסאַנס־תּקופּה איז שיר
ניט יעדעס פּאַלק אין אייראָפּע, — ווער פּריער און ווער
שפּעטער, — געשטאַנען פאַר דער פּראָבלעם פון צוויי שפּראַכיקייט.
יעדעס לאַנד און יעדעס פּאַלק, וואָס האָט זיך געפונען אינעם
קרייז פון דער רוימישער אימפעריע, האָט פון איין זייט, געהאַט
אַ קולטור־ און ליטעראַטור־שפּראַך, ליטיין — די שפּראַך פון
דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט אין יענע צייטן, — און פון
דער אַנדער זייט האָט עס ביסלעכזוי אַנגעהויבן צו אַנטוויקלען
זיין אייגענעם פּאַלקסלשון, מאַמע־לשון, וואָס זיין ראַליע איז גע-
וואַקסן אינאיינעם מיט דער ראַליע פונעם פּאַלק, דערהויפּט פונעם
שטאַטישן בירגערטום.* די דאָזיקע צוויי שפּראַכן, האָבן זיך ביז

(*) סײַ אזוי געווען אַ צײַט, ווען ליטיין גופא האָט זיך געפונען אין דעם
צושטאַנד פון אַ פּאַלקסשפּראַך, דאָס איז געווען, ווען די ליטעראַרישע שפּראַך
פון רוים איז געווען גריכיש. די ליטיינישע שרייבער האָבן דאן אַרױפגעקוקט
צו די גריכישע, אזוי ווי שפּעטער האָבן די, וועלכע האָבן אַנגעהויבן שרייבן
איטאַליעניש אָדער אַן אַנדער פּאַלקסדיאַלעקט, געדאַרפט קעמפן פאַר אַנער-

דאן כמעט ווי ניט באגעגנט. איינע איז געווען דערהויפט א לשון שבכתב, א לשון פון ליטעראטור, פון לערנען און פון דאוונען. די אנדערע איז געווען כמעט אויסשליסלעך א שפראך שבעל פה, א שפראך פון ריידן (און זינגען לידער).

די ערשטע איז איינגעשטאנען ביי די העכערע קלאסן, ביי די גייסטלעכע און די אריסטאקראטן, די צווייטע האט געלעבט אינעם מויל פון די פאלקסמאסן. דער וואוקס פונעם שטאטישן לעבן און פונעם האנדל, שפעטער דער אויפקום פונעם דרוקוועזן און פון אנדערע פאקטארן האט געפירט דערצו, אז דעם פאלקס דיאלעקט, וואס ביז דאן איז ער באנוצט געווארן בלויז אינעם טאגטעגלעכען פאראקער, זאל זיך אנהויבן שטופן ארויף, פרעטענדיגן אויף אן ארט אין דער שול, אין דעם רעליגיעזן לעבן, אין דער ליטעראטור, אין טעאטער — און אנהויבן קאנקורירן מיט דער דור-דורותדיקער קולטור-הערשאפט פון ליטען. אנשטאט צו האבן, ווי פריער, צוויי באזונדערע ווירקונגספערן, האבן די צוויי שפראכן אנגעהויבן צו באגעגענען זיך און צו האבן צוזאמענשטויסן.*

הונדערטער יארן געדויערט אט דער קאנקורענץ-קאמף צווישן דער ליטיינישער שפראך און דעם פאלקס לשון — און אין משך פון אט דער גאנצער צייט האט כמעט יעדעס אייראפייאישע פאלק, ווי א פאלק, זיך אויסגעלעבט מיט דער הילף פון צוויי לשונות, —

קעגנאז מצד דער ליטיינישער ליטעראטור, וועלכע איז געווארן שוין פונקט אזא „קלאסישע“ יחסנטע, ווי די ליטעראטור אויף גריכיש... אגב, איינער פון די ערשטע, וואס האבן געזוכט צו דערהייבן ליטען צו דער מדרגה פון א ליטעראטורשפראך, אזוי, אז זי זאל ניט דארפן אראפפאלן ביי זיך פאר גריכיש איז געווען דער יידיש-רוימישער שריפטשטעלער קיליאס (דר. הירש לייב גארדאן: „אונזער פילשפראכיקע ליטעראטור“, „מארגן זשורנאל“ פון 23טן יולי, 1939).

* אזוי שפעט ווי אין אנהייב 16טן יארהונדערט איז טינדעיל, דער ענגלישער רעפארמאטאר, גערופט געווארן דערפאר, וואס ער האט איבער-געזעצט די ביבל אויף דער פאלקשפראך. וויסנשאפטלעכע ווערק איז אנגע-נומען געווארן צו שרייבן אויף ליטען און ניט אויף דער פאלקשפראך נאך אפילו אין 17טן יארהונדערט.

ליטיין, וואָס איז שוין לאַנג געווען א קולטור-מעדיום, און דעם פּאַלקס-לשון, וואָס האָט דאָן ערשט געהאַלטן אין ווערן אַן איג-סטרומענט פון ליטעראַרישן און אַלגעמיינקולטורעלן לעבן.

די פעלקער פון אייראָפּע האָבן דורכגעמאַכט דאָן אַ פּראָצעס פון קולטורעלער אַנטוויקלונג, וועלכער איז געווען ענלעך צו דעם קולטור-פּראָצעס, וואָס איז מיט א טויזנט יאָר פּריער שוין פּאַר-געקומען אין אונדזער יידישן לעבן, — ווען אונדזער דאָמאַלסטיקע פּאַלקסשפּראַך, אראמיאיש, האָט אַנגעהויבן צו ווערן אונדזער צווייטע ליטעראַטור-שפּראַך.

אין סוף מיטאַלטער, אין דער עפּאָכע, ביי וועלכער מיר האָלטן, האָט זיך ביי אונדז יידן אַנגעהויבן צו פּאַרמירן שוין א נייע „צווייטע שפּראַך“, — עברי-טייטש, אדער יידיש. און אַט די נייע יידישע צווייטפּראַכיקייט האָט אַן קיין שום ספק געהאַט אַ געוויסע שייכות צו דעם אַלגעמיינ-אייראָפּיאישן שפּראַכן-פּראַ-בלעם פון יענער צייט.

אַזוי ווי ביי אנדערע פעלקער, האָט אויך ביי אונדז געוויקט דער אויפקום פון דער דרוק-קונסט, וואָס האָט ביליקער געמאַכט דאָס בוך און לייכטער — זיין פּאַרשפּרייטונג. אַ געוויסע באַדייטונג האָט, אגב, געהאַט דער עצם ביישפּיל פון דער ארומיקער באַפעל-קערונג, וואָס האָט אַלץ מער און מער גענוצט די פּאַלקסשפּראַך פּאַר רעליגיעזע און וועלטלעכע ליטעראַטור-אויפגאַבן. אַזוי, אַן אויך ביי אונדז האָט מאַמע-לשון און זיין ליטעראַטור אַנגעהויבן צו שפּילן אַ גרעסערע ראָליע ווי פּריער. עברי-טייטש האָט, אַזוי ווי אַמאָל תּרגום-לשון, אַנגעהויבן צו פּאַרנעמען ביסלעכווייז אַן אַרט אין שכנות פון אונדזער קלאַסישער שפּראַך, העברעאיש.

יידיש אַדער יידיש-טייטש איז, אַזוי ווי די פּאַלקסשפּראַך ביי אנדערע פעלקער, ניט געוואוינט געווען צו פּאַרנעמען אַזאַ חשובן אַרט, — איז זי געווען זייער באַשיידן און איינגעהאַלטן. צו געוויסע ליטעראַרישע ענינים האָט זי ניט געוואָגט זיך צוצורירן.

אשטייגער, וויסנשאפטלעכע פארשונג, דאס, וואס מען רופט ביי אונדז אַ שווערע סוגיא, אַ האַרבער ענין, סתם אזוי „הלכה“ און יעדע זאַך, צו וואָס מען דאַרף צולייגן קאַפּ און זיין אַ למדן, איז דער יידישער פּאָלקסשפּראַך, ווי אַלע אַנדערע פּאָלקסשפּראַכן, — אַ לאַנגע צייט געווען פרעמד. אזוינע שווערע און חשובע זאַכן זיינען געשריבן געוואָרן ביי אַנדערע פעלקער אויף ליטיין, ביי אונדז — אויף העברעאיש־אַראַמייאיש. אויף יידיש, אזוי ווי אויף אַנדערע פּאָלקסשפּראַכן, האָט מען געשריבן נאָר „לייכטע“ זאַכן — מעשיות, כּראַניקעס, לידער אַדער פּאָפּולאַריזאַציעס פון דער „אמתער“ ליטעראַטור (דער העברעאישער ביי אונדז, דער ליטיינישער — ביי אומות העולם).

אונדזער נייע צווישפּראַכיקייט (העברעאיש־יידיש) קאָן, דע־ריבער, באַטראַכט ווערן אינעם ליכט פון אלגעמיין־איראָפּיאישן בילינגוואליזם אין סוף מיטלאַלטער און אָנהייב רענעסאַנס.

דערביי דאַרף מען אָבער געדענקען, אז עס איז געווען און אַז עס איז דאָ אַ גרויסער אונטערשייד צווישן „אונדז“ און „זיי“. ביי אונדז איז די געירשנטע קולטורשפּראַך געווען העברעאיש, אונדזער אייגענע שפּראַך, ניט דאָס אינטערנאַציאָנאַלע ליטיין, ניט אַזאַ לשון, וואָס איז די פּאָלקסמאַסן געווען כמעט אינגאַנצן פרעמד אומעטום, אַחוץ אין איטאליע און אין אַנדערע ראַמאַנישע מדינות. ביי אונדז האָט זיך ניט גערעדט וועגן פּאַרבייטן די פרעמדע (ליטיינישע) קולטור־שפּראַך מיט אַן אייגענעם קולטור־לשון. ביי אונדז זיינען ביידע שפּראַכן געווען אייגענע און די אַלטע שפּראַך, לשון קודש, איז געווען איינגעבאַקן אין האַרצן ביי אלעמען, — און ניט בלויז ביי די לומדים, אויך ביי די פּראַסטע יידן.*

* דער פּאַרשטאַרבענער פּראַפּ. לעאָ ווינער איז שוין געווען אביסל צו משכיליש און צו אַפּאָלאַגעטיש, ווען ער האָט געהאַלטן פאַר נויטיק צו פאַר־ענטפּערן יידן, פאַרוואָס זיי האָבן געשריבן העברעאיש. לויט זיין מיינונג, האָבן זיי עס געטאַן אונטער דער ווירקונג פון דער קאטוילישער קירך: דאָס,

און כאַטש מען האָט זיך מער ניט געוואָלט באַנוגענען מיט העברעאיש, מען האָט געוואָלט גרייכן די פּאָלקסמענטשן און די פּרויען, און מען האָט זיך געווענדט צו זיי אויף זייער לשון, אויף עברי־טייטש, — וואָלט דאָך געווען אוממעגלעך זיך פּאַרצושטעלן אַן אַמאָליקן יידישן שרייבער, וואָס זאָל זיך אויסדריקן, אזוי ווי אשטייגער, אולריך פּאָן הוטטען, דער דייטשער הומאַניסט, האָט זיך אויסגעדריקט, ווען ער האָט דערציילט, אַז ער האָט געהאַט אַנגעהויבן שרייבן ליטיין, נאָר אזוי ווי זייער ווייניק מענטשן האָבן פּאַרשטאַנען, וואָס ער האָט געשריבן, האָט ער „זיך געווענדט צום פּאַטערלאַנד, צום דייטשן פּאָלק אויף זיין אייגענער שפּראַך“. ביי אונדז וואָלט מען זיך ניט געקאַנט אזוי אויסדריקן. אמת טאַקע, העברעאיש האָבן ניט אַלע יידן פּאַרשטאַנען, אזוי ווי ניט אַלע דייטשן האָבן פּאַרשטאַנען ליטיין, אָבער ווען מען האָט גענומען שרייבן אויף יידיש, האָט עס ניט געהייסן, אַז מען איז איבערגע־גאַנגען פּון אַ פּרעמדער שפּראַך צו אַן אייגענער. ניין, דאָס האָט געהייסן, אַז צו איין אייגענער שפּראַך האָט מען געוואָלט צוגעבן א צווייטע.

יידיש איז אין אַנהייב געווען ניט מער ווי א צוגאַב צו העברעאיש, — אַ מין געהילפּסשפּראַך.

אויב עס איז פּאַראַן אַ פּאָלק, וואָס זיין צווישפּראַכיקייט אין סוף מיטלאַלטער איז אין א גרויסער מאָס געווען ענלעך אויף אונדזערער, איז דאָס געווען דאָס איטאַליענישע פּאָלק. ביי אים איז ליטיין געווען כמעט דאָס, וואָס ביי אונדז העברעאיש — די שפּראַך פּון דער נאַציאָנאַלער טראַדיציע און נאַציאָנאַלער קולטור. און ביי אים איז אין אַנהייב דער פּאָלקס־דיאַלעקט, וועלכער האָט אַנגעהויבן שטרעבן צו ווערן אַ ליטעראַטור־שפּראַך, אויך ניט

וואָס ליטיין איז געווען פּאַר די קריסטן, האָט העברעאיש געוואָלט זיין פּאַר יידן (זע ווינערס History of Yiddish Literature in the Nineteenth Century, ניו־יאָרק, 1899, ז. 2) דאָס איז, פּאַרשטייט זיך, ניט ריכטיק.

געווען מער ווי א מין צוגאב צו ליטיין, דער שפראך פון זיינע
 נאציאנאלע קלאסיקער. דאך קאן מען אפילו ליטיין-איטאליעניש
 ניט פארגלייכן צו העברעאיש-יידיש. איטאליעניש האט א דאנק
 דער רענעסאנס באוועגונג און דערהויפט אזוינע פארשטייער אירע.
 ווי דאנטע, פעטרארקא, באקאטיא און אנדערע, שפעטערדיקע,
 דערגרייכט אינגיכן די מדרגה פון א נאציאנאלער שפראך, און
 אין דער קינסטלערישער, אויב ניט אין דער וויסנשאפטלעכער,
 ליטעראטור האט איטאליעניש אָנגעהויבן ארויסצושטופן ליטיין און
 פארנעמען איר אָרט. ליכט איז עס אויך דער איטאליענישער
 שפראך ניט אָנגעקומען. מען האט א שפאר ביסל צייט געקוקט
 אויף איר פון אויבן אראפ. פעטראקא אליין האט גערעדט מיט
 ביטול וועגן די סאָנעטן, וואָס ער האט געשריבן ניט אויף ליטיין,
 נאר אויף „פראַסט איטאליעניש“. דאָך האט די פאָלקסשפראַך
 אין איטאליע אָנגעהויבן צו פארנעמען ביסלעכווייז דעם אָרט פון
 ליטיין. ביי אונדז איז עס ניט געווען אזוי. ביי אונדז האט
 יידיש ביזן אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט ניט פרעטענדירט אפילו
 אויפן טראָן פון דער „גבירה“. אין אונדזער אייגענער „עפאָכע
 פון הומאַניזם און אויפקלערונג“, אין דער עפאָכע, וואָס האט זיך
 אָנגעהויבן אינמיטן 18טן יאָרהונדערט, איז העברעאיש געוואָרן
 נאָך מער יחוס ווי פריער, און יידיש, די פאָלקסשפראַך, איז
 (טעאָרעטיש, ווינציקסטנס) נאָך מער, ווי פריער, דערנידעריקט
 געוואָרן, בעת דער אלגעמיין-איראָפּיאישער הומאַניזם האט פאר-
 שטארקט דעם אינטערעס צו די פאָלקסשפראַכן, ניט בלויז צו די
 שפראַכן פון דער אַנטיקער צייט. ביי אונדז האט דער צושטאַנד
 — און די פראַבלעם — פון צווישנפראַכיקייט ניט אויפגעהערט צו
 עקזיסטירן. די אורזאַכן זיינען געווען אַסך. די וויכטיקסטע פון
 זיי איז, דוכט זיך מיר, די וואָס רעליגיע האט ביי אונדז אויס-
 געפירט די פונקציע, וואָס ביי אנדערע פעלקער ווערט זי אויס-
 געפירט פון לאַנד און שפראַך, — די פונקציע פון צוזאַמעהאַלטן

די מיטגלידער פון דער נאַציע, און אזוי ווי העברעאיש איז געווען און געבליבן די שפראך פון דער אמונה ביי יידן, אַחוץ דעם, וואָס זי איז געווען און געבליבן דער סימבאָל פון אונדזער נאַציאָנאַלער איינהייטלעכקייט — איז דער אָרט, וואָס זי האָט פאַרנומען און פאַרנעמט אינעם יידישן באַוואוסטזיין, ניט אין ערך גרעסער און וויכטיקער, ווי עס איז געווען דער אָרט פון ליטיין אינעם באַוואוסטזיין פון די איטאַליענער.

און אויב מיר ווילן געפינען אן ענלעכקייט צווישן אונדזער צוויי שפראַכיקייט און אן ענלעכער שפראַכנפראַגע ביי אנדערע פעלקער, דאַרפן מיר זיך ווענדן ניט צו דער צייט פון ערב דער רענעסאַנס-עפּאָכע, ווען אייראָפּיאישע פּאָלקסשפראַכן האָבן אַנגעהויבן ארויסצואווייזן א טענדענץ צו ווערן קולטור-שפראַכן און צו קאָנקורירן מיט ליטיין, — נאָר צו דער איצטיקער צייט.

קאפיטל דריי

צווישפראַכיקע קולטורן אין אונדזער צייט. — די מאָדערנע גריכישע קולטור. — אַלמאָן ניי־גריכיש. — גריכישע „העברעאיסטן“ און גריכישע „יידישיסטן“. — דער קאַמף צווישן זיי. — ביי „זיי“ און ביי „אונדז“. — די מאָדערנע קולטור פון כינע. — פ ע י ו — דאָס גערעדטע כינעזיש. — דאָס כינעזישע „יידיש“ און דאָס כינעזישע „העברעאיש“. — ק י ו ו ו י ן. — די מאַנדאַרינען. — י ו ש י, דער פירער פון יונגכינע. — זיין קאַמף און זיינע דערגרייכונגען.

איצט גופא זיינען דאָ פעלקער, וואָס די ליטעראַטור און די גאַנצע קולטור ביי זיי איז, אַזוי ווי ביי אונדז, צווישפראַכיק. צוויי פון די עלטסטע פעלקער אין דער וועלט. — די גריכן, דאָס ערשטע אייראָפּיאישע קולטור־פּאַלק און די כינעזער, דאָס עלטסטע קולטור־פּאַלק אין אַזיע, — לעבן זיך אויס ליטעראַריש און אלגעמיין קולטורעל מיט דער הילף פון צוויי אייגענע לשונות. די גריכן האָבן, אַזוי ווי מיר יידן, זייער העברעאיש־יידיש פּראָבּלעם. זייער העברעאיש איז דאָס קלאַסישע גריכיש. עס ציט זיין חיונה פון די אַנטיקע גריכישע פּאַעטן, טראַגיקער און פּילאַז־זאַפּן; אָבער עס איז ניט דאָס גריכיש פון האַמער, סאַפּאָקל אָדער פּלאַטאָ. אַזוי ווי אונדזער העברעאיש איז לאַנג שוין ניט

דאָס העברעאיש פון משה רבינו און ישעיה הנביא. דאָס גריכיש פון די מאָדערנע גריכישע שרייבער איז, אזוי ווי דאָס העברעאיש פון די היינטיקע העברעאישע שריפטשטעלער, אסך-הכל פון דעם גרונטעלעמענט פונעם פאַרצייטיקן גריכישן לשון, געכפלט אויף פאַרשיידענע עלעמענטן פון שפעטערדיקע שפראַך-תּקופות. עס איז א „סינטעטישע“, א געמאַכטע און אביסל טאַקע א געקינצלטע שפראַך. כאָטש זי איז זייער ווייט פונעם אמתן אמאָליקן גריכיש, איז זי נאָך ווייטער פונעם גריכיש, וואָס לעבט אינעם מויל פון די היינטיקע גריכן. דאָס גערעדטע גריכיש און דאָס ליטעראַרישע גריכיש זיינען צוויי נאַענטע, אָבער גאָר באַזונדערע שפראַכן, — אזוי ווי, לאַמיר זאָגן, איטאַליעניש און ליטיין אָדער אונדזער יידיש און העברעאיש. איטאַליעניש האָט שוין אין 13טן יאָרהונדערט אָנגעהויבן צו ווערן (און שפעטער אביסל אנערקענט צו ווערן) ווי אַ ליטעראַרישע שפראַך. ניי-גריכיש אָדער דאָס גערעדטע גריכיש איז, אזוי ווי אונדזער יידיש, ביז איצט נאָך ניט אינגאַנצן אנער-קענט געוואָרן פון א גרויסן טייל גריכישע אינטעליגענציע. עס איז באַטראַכט געוואָרן און עס ווערט עד היום נאָך פון די גריכישע „העברעאיסטן“ באַטראַכט פאַר אַ דיאַלעקט, וואָס קאָן גענוצט ווערן אינעם טאַגטעגלעכן פאַרקער, אויך פאַר די צילן פון פאַלקס-שאַפונג, אָבער ניט פאַר ליטעראַרישע צילן. די שפראַך פון דער גריכישער ליטעראַטור איז געווען, און געבליבן, די פריער דער-מאָנטע „סינטעטיש“ ליטעראַרישע שפראַך. דאָס קלאַסישע גרי-כיש איז אין דער עפאַכע פון דער גריכיש-נאַציאָנאַלער אויפ-לעבונג, אין דער עפאַכע וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אן אנדער-האַלבן יאָרהונדערט צוריק און וואָס האָט קולמינירט אין דער באַ-פרייאונג פון 1827 — דאָס קלאַסישע גריכיש איז אין יענער צייט גאָר באַזונדערס פאַרגעטערט געוואָרן פון דער נאַציאָנאַלער גריכי-שער אינטעליגענציע, אזוי ווי די שפראַך פון די נביאים איז אין דער תקופה פון נאַציאָנאַלער אויפלעבונג ביי אונדז געוואָרן

א קולט. אָבער ווי ביי אונדז, האָט טאַקע אין דער זעלביקער אויפּוואַכונג־צייט אָנגעהויבן פאַרשטאַרקט צו ווערן דער אינטע־רעס צו דער פּאַלקסשפּראַך אויך ביי א טייל גריכישע שרייבער. עס האָבן זיך גענומען ווייזן פּאַלקסיסטן אָדער „וואולגאַריסטן“ אין דער גריכישער ליטעראַטור, און עס האָט זיך אָנגעהויבן א קאַמף, וואָס איז זייער ענלעך צו דעם קאַמף, וואָס איז געפירט געוואָרן צווישן אונדזערע העברעאָיסטן און אונדזערע „זשאַרגאַניסטן“ (שפּע־טער יידישיסטן). די גריכישע העברעאָיסטן האָבן חוּזק געמאַכט פון די אַרַימע, האלב ווילדע, פּאַלקסדיאַלעקטן און פון די, וואָס האָבן זיי גענוצט פאַר ליטעראַריש־קינסטלערישע צילן. די גרי־כישע „זשאַרגאַניסטן“ האָבן זיך, פאַרקערט, איינגעשטעלט פאַר די רעכט פונעם פּאַלקס לשון און אָנגעוויזן, פון זייער זייט, אויף דער קינסטלעכקייט פון דער געצאַצקעטער ליטעראַטור־שפּראַך און אויך אויף דעם פּאַקט וואָס אירע ווערק ווערן פון פּאַלק ניט געלייענט און ניט פאַרשטאַנען. וואָס ווייטער, אַלץ שטאַרקער איז געוואָרן דער געראַנגל צווישן די צוויי שפּראַכן פונעם גריכישן פּאַק. די גריכישע „וואולגאַריסטן“ האָבן, אַזוי ווי אונדזערע יידישע שרייבער, געזאַמלט און געפאַרשט די פּאַלקסלידער און די פּאַלקסמעשיות; אויך האָבן זיי געזוכט אריינצוברענגען וואָס מער אַלטע ליטעראַטור־אוצרות אין ניי־גריכיש (אפילו די „איליאדע“ האָט מען איבערגעזעצט אויפן לשון פון פּאַלק). מען האָט געזוכט צו פאַרשענערן די פּאַלקסשפּראַך, צו באַרייכערן זי, צו מאַכן זי חשובער, אָנגעזעענער און צוציען צו איר די אויפּמערקזאַמקייט פון דער אינטעליגענציע. דאָך האָט מען זי א לאַנגע צייט ניט גענוצט פאַר וויסנשאפטלעכע צילן און פאַר צילן פון דערציאונג. אַזוי ווי יידיש, איז ניי־גריכיש ביז דאָ ניט לאַנג נאָך געווען אַ שפּראַך נאָר פון „לידער און מעשיות“; אַזוי ווי יידיש, איז ניי־גריכיש ערשט דאָ ניט לאַנג אריינגענומען געוואָרן ווי אַ למוד אין די פּאַלקסשולן. אָבער ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבן שרייבן

אויך וויסנשאפטלעכע ווערק אויף דער גריכישער פּאָלקסשפּראַך.
די טעגלעכע צייטונגען האָבן אָנגעהויבן איינצופירן ספּעציעלע
זייטן פאר דעם אַ ט י ק. (אין 1903 האָט די גריכישע
פּאָלקסשפּראַך געהאט שוין איר אייגענעם וועכנטלעכן אָרגאַן).
אין 1909 האָט וועניזעלאַס, דער באַרימטער גריכישער פּירער, רע-
פּאַרמירט אדער, ריכטיקער, רעוואָלוציאַניזירט די גאַנצע בילדונג-
סיסטעם פונעם גריכישן פּאָלק און ער האָט איינגעפירט דעם
„גריכישן יידיש“ אין דער פּאָלקסשול.

דאָס מיינט ניט, אז ני-גריכיש האָט ארויסגעשטופט אַלט-
גריכיש און פּאַרנומען זיין אַרט. אַ ניין, די אַלטע יחסנטע איז
געבליבן די יחסנטע, די „גבירה“. אָבער די ניין אויפגעקומענע
שפּראַך האָט אָנגעהויבן צו רוקן זיך נעענטער צו איר, נעענטער
צום אויבנאָן. די גריכישע פּאָלקיסטן זיינען געוואָרן אַקטיווער און
אַגרעסיווער. דאָס האָט פּאַרדראָסן זייערע קעגנער, די חסידים
פון דער אַלט-גריכישער טראַדיציע; דאָס האָט זיי באַאומרויאַקט.
און זייער קעגנערשאפט צו די רעפּאַרמעס אויפן שפּראַכגעביט
איז געוואָרן אַלץ שאַרפּער און ביטערער. ערשט דאָ ניט לאַנג
האָט איינער פון זיי, דער דיכטער האַזידאַקיס, זיך אויסגעדריקט,
אַז „יעדע פּראָבע צו באַקעמפן אונדזער קלאַסישע שפּראַך דאָרף
באַטראַכט ווערן ווי א פּרואו צו ברענגען אן אומגליק און א
קאַטאַסטראָפּע אויף אונדזער אומה. אירע אויפטוערס דאָרפן
פאַררעכנט ווערן פאַר די צעשטערערס פון דער גריכישער נאַציע,
פאַמיליע און געזעלשאפט. די „וואַלגאַריסטן“ גראָבן אונטער
(צערייסן) דעם באַנד, וואָס פאַראייניקט די נאַציע מיט איר
גרויסער פאַרגאַנגענהייט, וואָס בלייבט א ליכט-טורעם צו באַאייכטן
די וועגן אפילו פון פּרעמדע פעלקער!“*

* ציטירט לויט דר. סלושץ ארטיקל אין „מאַרגן זשורנאַל“ פון 18טן
אוגוסט, 1929.

אַזוי פאַרביטערט און פאַרצאָרנט זיינען געוואָרן די גריכישע פאַרלייקענער פון דער פּאַלקסשפּראַך, אז ווען עס איז אין יאָר 1901 פאַרעפּנטלעכט געוואָרן א ניי־גריכישע איבערזעצונג פונעם נייעם טעסטאַמענט, האָבן זיי געמאַכט א מוראדיקן טומל. זיי האָבן געשריען: „פאַראַט!“ די סטודענטן פון אַטענער אוניווער-זיטעט האָבן זיך ניט געקאָנט באַרואיקן, און זיי האָבן אַרגאַניזירט אַ פּראָטעסט דעמאָנסטראַציע קעגן פאַרעפּנטלעכן די עוואַנגעליע אויף דער פּאַלקסשפּראַך. אונטער פּלאַטערנדיקע נאַציאָנאַלע פּאַ-נען האָבן זיי מאַרשירט איבער די גאַסן פון דער גריכישער הויפּטשטאָט, פּאַדערנדיק, אַז דער גריכישער מיטראָפּאָליט זאָל אריינלייגן אין חרם די, וועלכע האָבן געוואגט „מטמא“ צו זיין די עוואַנגעליע מיט דער „וואַלגאַרער“ איבערזעצונג. גאָר אזוי ווי ביי אונדז... אויך ביי אונדז זיינען העברעאייסן געווען ברוגה, ווען די טשערנאָוויצער יידישע שפּראַך קאַנפּערענץ אין 1908 האָט רעקאַמענדירט איבערצוזעצן אונדזערע אַלטע קולטור-אוצרות און דערהויפּט תנ"ך אויף אונדזער היינטיקן יידיש. אָבער אזוי ווילד, ווי די גריכישע „העברעאייסטן“, זיינען די יידישע ניט געווען. די גריכן האָבן ניט סתם אזוי פּראָטעסטירט קעגן דער ניי־גריכישער איבערזעצונג פון דער קריסטלעכער ביבלי. זיי האָבן געמאַכט אַ בונט. פּאָליציי האָט זיי ניט געקאָנט איינשטילן. עס איז ארויסגערופן געוואָרן מיליטער. צווישן די דעמאָנסטראַנטן און די סאָלדאַטן האָט אויסגעבראָכן אַ צוזאַמענשטויס, בלוט האָט זיך געגאַסן. אַכט סטודענטן זיינען געפּאלן טויט, זעכצן זיינען פּאַרוואַונדעט געוואָרן. די שוידערלעכע קרבנות האָבן אויפֿ-גערודערט דאָס גאַנצע לאַנד. פונעם קולטור-קאַמף איז געוואָרן אַ פּאָליטישער קאַמף. דער מיטראָפּאָליט און דער מיניסטראַך-קאַבינעט, וועלכע האָבן ניט געוואָלט נאַכגעבן די פּאַדערונגען פון די שטרענגע טראַדיציאָנאַליסטן, זיינען געצוואונגען געווען צו רעזיגנירן. די סטודענטן, וואָס זיינען אומגעקומען בעת דער

דעמאנסטראציע, זיינען פאָררעכנט געוואָרן פאַר נאַציאָנאַלע מאַר-
 טירער, — און אַלט־גריכיש איז נאָך מער פאַרהייליקט געוואָרן.
 אָבער דאָס האָט ניט אָפּגעשטעלט די ארבעט פון די גריכישע
 פּאָלקיסטן. זיי זיינען, פאַרקערט, געוואָרן נאָך ענערגישער און
 ענטוויאָסטישער ווי פריער. אַלע זייערע כחות האָבן זיי פון
 דאָן אָן אָפּגעגעבן דער אנטוויקלונג און דערהייבונג פון דער
 ליטעראַטור אויף דער גריכישער פּאָלקסשפּראַך. זיי האָבן זיך
 שוין מער ניט באַנוגנט מיט ניי־גריכישע ביילאָגעס צו אַלט־
 גריכישע צייטונגען; זיי האָבן אָנגעהויבן ארויסצוגעבן זייערע
 אייגענע צייטשריפטן; זיי האָבן אַלץ מער און מער קלאַסיקער
 איבערגעזעצט אויף דער גריכישער פּאָלקסשפּראַך; אַלץ מער
 דערמוטיקט אירע פּאָעטן, אירע פּאַרשער, אירע היסטאָריקער.
 אַזוי, אַז ביי היינטיקן טאַג שאַפן די גריכן זייער ליטעראַטור אין
 צוויי שפּראַכן, און—ווער וויס?—אפשר געפינען זיך שוין ביי זיי
 אויך אזוינע, וואָס זייער לאַזונג איז: „צוויי שפּראַכן — איין
 ליטעראַטור“.

צוויי ליטעראַרישע שפּראַכן האָט אויך דאָס כינעזישע פּאָלק,
 — „די גרויע האָר פון דער מענטשהייט“ אין אַזיע. די צווייטע
 ליטעראַרישע שפּראַך איז ביי די כינעזער, ווי ביי אונדז, אַ בת־
 זקונים. ביז דאָ ניט לאַנג נאָך איז דאָס גערעדטע כינעזיש,
 פ ע י ו, זייער ווינציק באנוצט געוואָרן פאַר ליטעראַרישע
 צילן. דאָס איז געווען אַ שפּראַך אַדער, ריכטיקער, אַ גרופע
 דיאַלעקטן, וואָס האָט געשפּילט אַ ראַליע דערהויפּט אינעם טאַג־
 טעגלעכן פאַרקער און אין דער פּאָלקסשאפונג. איר ליטעראַטור,
 ווי ווייט זי האָט עקזיסטירט, איז, אזוי ווי דאָס ליטעראַרישע
 שאַפן אויפן גערעדטן גריכיש אַדער יידיש, געווען ניט רייך,
 ניט קולטיווירט און ניט אָנגעזעען, אזוי ווי זי אַליין. מען האָט
 געשריבן אויף איר ראַמאַנען פארן פּאָלק, אָבער קיינער האָט זיך

אויף זיי ניט אומגעקוקט, אזוי ווי מען האָט זיך ניט אומגעקוקט
אויף זייערע פּאַרפּאַסערס, כאָטש זיי דאַרפן באַטראַכט ווערן פאַר
די אמתע פּונדאַמענטלייגער פון דער ניי-כינעזישער ליטעראַטור
(זע לין יוטאנג, ז. 239, My Country, My People)

אין די שולן האָט מען ביז מיט א פּערטלי-יאַרהונדערט צוריק
געלערנט בלויז אַלט-כינעזיש, אזוי ווי מען האָט ביי אונדז אמאָל
געלערנט נאָר לשון קודש, כאָטש אַלט-כינעזיש איז אזוי ווייט,
אויב ניט נאָך ווייטער פּונעם כינעזיש, וואָס כינעזער ריידן
און פאַרשטייען, ווי העברעאיש פון יידיש. מען האָט זיך ניט
גערעכנט דערמיט, וואָס קיינער רעדט מער ניט די שפּראַך פון
די אַלטע כינעזישע קלאַסיקער און וואָס זעלטן-ווער עס פאַרשטייט
זי; מען האָט געקוקט ווי אויף אמתער ליטעראַטור נאָר אויף דעם וואָס
איז געשריבן געוואָרן אויפן פאַרצייטיקן שטייגער. די מעשיות,
וואָס זיינען דערציילט געוואָרן, און די לידער, וואָס זיינען געזונגען
געוואָרן, אויף די לעבעדיקע פּאַלקס-דיאַלעקטן, זיינען אוועקגע-
מאַכט געוואָרן אונטערן האַנט. די גרויסע יחסנים, די כינעזישע
לומדים, די מאַנדאַרינען, האָבן אויף דער כינעזישער פּאַלקסליטע-
ראַטור געקוקט אזוי ווי אונדזערע העברעאישטן האָבן ביז דאָ ניט
לאַנג נאָך געקוקט אויף דער יידישער ליטעראַטור — פון אויבן
אַראַפּ.

די ווערק, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אויפן היינטיקן כינעזיש
זיינען דאָך זייער באַהיבט געוואָרן ביי דעם פּאַלקסמענטשן. און
עס איז קיין וואונדער ניט, פאַרוואָס. זיינען זיי דאָך גייסט פון זיין
גייסט, און ער פאַרשטייט זיי, ער האָט פון זיי הנאה. אָבער די
אַפיציעלע שריפטשטעלער, די גרויסע כינעזישע תלמידי חכמים,
האָבן ניט געוואַלט וויסן ניט פון דער שאַפונג און ניט פון דער
שפּראַך פון פּאַלקס. „די פּאַעטן און די פּילאָזאָפּן, דערציילט מר.
לואיס ס. גאַננעט, אַן אַמעריקאַנער קריטיקער, וועלכער האָט גע-
מאַכט אַ שטודיען-רייזע איבער כינע, — האָבן ווי פריער געשריבן

קיו וויין (ד. ה. אַלט־כינעזיש) און כאָטש דער לשון איז געוואָרן וואָס ווייטער אַדץ מער געקינצלט און אלץ מער פאַרפרעמדט פון לעבן, האָט דאָך קיינער ניט געצווייפלט אין זיין רעכט צו באַהערשן די גאַנצע (כינעזישע) בילדונג און דערציאונג־סיסטעם..."

לויט דער לאַגיק פון עקסטרעמען העברעאיזם אָדער אַלט־העלעניזם וואָלט די גייסטיקע און פּאָליטישע אויפֿלעבונג פון אַזאַ אַלטן קולטור־פּאָלק, ווי די כינעזער, געדאַרפט פאַרשטאַרקן דעם אינטערעס צו דער אַלטער נאַציאָנאַלער שפּראַך און צו אירע אַלטע קולטור־טראַדיציעס. אָבער די נאַציאָנאַלע באַוועגונג אין כינע טראַגט אַ ריין דעמאָקראַטישן כאַראַקטער. האָט זי ניט געקאַנט בלייבן אין די ראַמען פון דער יחוסדיקער און פאַרגליווערטער מאַנדאַרין־קולטור. זי האָט געמוזט האַבן מער לופט, מער רירעוו־דיקייט, מער לעבן. איר ציל איז געוואָרן די אינעווייניקסטע באַ־פרייאונג, די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג, דער וואַקס, ניט די קאַנסערווירונג, פון דער כינעזישער קולטור. אין שפּיץ פון דער באַוועגונג שטייט די פּראַגרעסיווע יוגנט, די ראַדיקאַלע אינטע־ליגענציע. זי איז קעגן דער „כינעזישער וואַנט“, וואָס טיילט אָפּ די פיר הונדערט מיליאָן כינעזער פון דער וועלט, און זי איז קעגן דעם „כינעזישן צאָפּ“, וואָס האלט צוגעבונדן איר פּאָלק צו די פאַרשטיינערטקייטן פון אַמאָל און לאַזט אים ניט רירן זיך פון אַרט..."

איז די רענעסאַנס־באַוועגונג אין כינע ניט קיין אומקערן זיך צוריק צו דער פאַרגאַנגענהייט, נאָר, פאַרקערט, אַ פּלאַמיקער גלויבן אין לעבן — און אין דער שפּראַך פון לעבן.

„מאַכט ניט נאָך די אַלטע, האָט געשריבן אין זיינס אַ פּיטע־ראַרישן מאַניפעסט דר. יו שי, דער פירער פון דער נאַציאָנאַלער אויפֿלעבונגס־באַוועגונג אין כינע, יעדער זאָץ, וואָס מיר שרייבן, מוז אויסדריקן אונדזער אינדיווידוואַליטעט“. קיין טויטע שפּראַך, האָט ער אָפּן געזאָגט, קאָן ניט שאַפן קיין לעבעדיקע פּיטעראַטור.

אויב כינע וויל אַ לעבעדיקע ליטעראַטור, מוז די ליטעראַטור זיין אין דער לעבעדיקער שפראך". און אזוי האָט געזאָגט יו שי—און ער האָט זיך ניט באַנוגנט מיט מאַניפעסטן. זיינע אייגענע לידער און אנדערע ווערק האָט ער געשריבן אויף א היינטיקן שטייגער און אויף דער היינטיקער שפראך — דער שפראך פון טאַגטעגלעכן לעבן. ער איז געוואָרן אַ לערער און א מוסטער פאַר אנדערע... צייטונגען זיינען שוין פריער אַרויסגעגעבן געוואָרן אויף דער גערעדטער שפראך. אויך ראַמאַנען זיינען אויף איר געשריבן געוואָרן. איצט האָט זיך אַנגעהויבן ווייזן אויף דעם דאָזיקן לשון פאַרזעצט, וויסנשאפט.

די פירער פון דער אַלט־כינעזישער ריכטונג גיבן זיך אָבער ניט אונטער. זיי גייען אויף זייער אַלטן וועג. אויף זייער זייט איז די געוואוינהייט, די טראַדיציע, די איינהייטלעכקייט פון דער קלאַסישער שפראך און דער גרויסער דרך ארץ פאַר די אַלטע הייליקע שריפטן. אין די אויגן פון די טראַדיציאָנאַליסטן זיינען די יונגע שרייבער, די ענטזויאַסטן פון ניי־כינעזיש, הפקר־מענטשן, באַרבאַרן. דער אמת אָבער איז, אַז דר. יו שי, דער טאַלאַנטפולער פירער, שטאַמט אליין פון אַן אַלטער משפחה געלערנטע און ער איז גוט באַהאַונט אין דער אַלטער כינעזישער ליטעראַטור. וועגן אים וואַלט, דעריבער געווען שווער צו זאָגן, אַז זיין שטרעבונג צו רעפארמעס נעמט זיך פון עס־הארצות אָדער פון ניט שעצן גענוג די אַלטע אוצרות. ניין, ער וויסט, ווי זיי צו שעצן. דער אַלטער קוואַל איז אים טייער, אָבער נאָך טייערער איז אים דאָס לעבעדיקע פאַלק, זיין לעבעדיק שאַפן און — זיין צוקונפט.

דר. יו שי האָט אין 1917, גלייך ווי ער איז געקומען צוריק אַהיים פון אַמעריקע, וואו ער האָט שטודירט, גענומען זיך פאַר דער אויספאַרשונג און דער באַנייאונג פון דער כינעזישער פאַלקס־ליטעראַטור. ער האָט אויסגעקליבן די בעסטע פון די פאַלקס־ביכער, וואָס ביז אַהער האָט מען זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט.

און ארויסגעגעבן זיי פון דאָס ניי מיט זיינע באַמערקונגען און פאַררעדעס. ער האָט גרופירט ארום זיך אלע פּראָגרעסיווע שרייבער, און עס איז געוואָרן א באַוועגונג ארויסצוגעבן אין דער פּאָלקסשפּראַך וואָס מער און וואָס בעסערע פּעריאָדישע אויסגאַבן און ביכער, אָריגינעלע אָדער איבערגעזעצטע. עס זיינען אויך געמאַכט געוואָרן פרובן צו פאַראייניקן די פאַרשיידנאַרטיקע דיאַ- לעקטן, צו פאַראיינפאַכן די אַרטאָגראַפיע, אויסצואַרבעטן אַ לייכטן פּאַנעטישן אַלפּאַבעט.

עס זיינען געגרינדעט געוואָרן נייע פאַרלאַגן, און איינער פון זיי האָט זיך פאַרמאָסטן ארויסצוגעבן א „פולע ביבליאָטעק“ אין ניי-כינעזיש — א זאַמלונג פון צוויי טויזנט ביכער. אין דער „ביבליאָטעק“ גייען אריין איבערזעצונגען פון הונדערט אלטע כינעזישע קלאַסיקער (ענלעך צו יהואשעס איבערזעצונג פון תנ"ך אָדער דר. זאָלקינדס תלמוד איבערזעצונג), הונדערט געקליבענע ווערק פון אייראָפּיאישער ליטעראַטור (האמער, שעקספיר, מילטאן, סערוואַנטעס, געטע, טאַלסטאָי, הויפטמאן, א. א. וו.), אַכציק ביכער וועגן געשיכטע און געאָגראַפיע, די פּיזאַזאָפּישע ווערק פון שפינאָזע, דעקאַרט, יום, שאַפּענהויער, ניטזשע, בערגסאָן, דיואי, א. ד. ג. און אַט די דאָזיקע „ביבליאָטעק“ איז געהויפט געוואָרן סאָי פון רעגירונגס-אינסטיטוציעס פאר פּאָלקס-ביבליאָ- טעקן, סאָי פון יחידים... וואָלט אימיצער מיט א פּערטל יאָרהונדערט צוריק געגלויבט, אַז די כינעזישע „שפּחה“, אַט די פאַראַכטעטע, פאַרוואַרלאָזטע, פאַרווילדעוועטע פּאָלקסליטעראַטור, וועט זיך אין אַזאַ קורצער צייט אויפהויבן ביז צו אַזאַ הויכער מדרגה?

די באַוועגונג האָט זיך אין כינע, אזוי ווי אומעטום, אַנגעהויבן אין דער ליטעראַטור, אָבער זי האָט זיך ניט באַנונגט מיט דעם געדרוקטן וואָרט. זי האָט געזוכט צו האַבן אַ ווירקונג אויך אויף אַנדערע קולטור-ספּערן. און עס פאַרשטייט זיך, אַז דער הויפט- אַביעקט פון איר קאַמף איז געוואָרן — די שול. קיין שפּראַך.

קיין ליטעראטור קאן זיך ניט אנטוויקלען ווי געהעריק איז, אויב זי ווערט ניט געלערנט מיט די קינדער אין די שולן. האָבן די יונג-כינעזער אָנגעהויבן צו פּאָדערן א רעפּאָרם אין דער דער-ציאונג. זיי האָבן פּאַרלאַנגט, אַז די גערעדטע שפּראַך אינאיינעם מיט איר ליטעראַטור זאָל אריינגענומען ווערן אין דער אָפיציעלער שול-פּראָגראַם. און זייער פּאַרלאַנג איז דערפילט געוואָרן. ער איז דערפילט געוואָרן שנעלער ווי מען האָט זיך געקאָנט ריכטן. יו שי האָט זיך אומגעקערט צוריק קיין כינע און אָנגעהויבן זיין פּראָפּאָגאַנדע אין יאָר 1917, — און שוין אין אַ פּאַר יאָר אַרום, אין 1920, האָט דער בילדונגס-מיניסטער געלאָזט איבעראַרבעטן די טעקסט-ביכער פון דער אָנפאַנגס-שול אין פעי יו (אין דער גערעדטער שפּראַך), און פון דעמאָלט אָן לערנט מען די ערשטע צוויי יאָר אין אלע שולן פון דער כינעזישער רעפּובליק דאָס — ביז אהער איגנאָרירטע און פּאַראַכטעטע — פּאַלקס-כינעזיש. אין דער דערמאָנטער פּאַראַרדענונג פונעם בילדונגס-מיניסטעריום איז געשטאַנען, אַז אלע לערער-קורסן מוזן ארייננעמען אין זייער פּראָ-גראַם דעם לימוד פון ניי-כינעזיש — און, ווי עס האָט דערציילט דער קאָרעספּאָנדענט פון „ניו יאָרק טיימז“, — איז עס אין דער געשיכטע פון כינע געווען דער ערשטער רעגירונג-דעקרט, וואָס איז געשריבן געוואָרן אויף ניי-כינעזיש... „כינע“, שרייבט אַט דער קאָרעספּאָנדענט, „מאַכט איצט דורך דעמוזעליקן קאַמף וואָס אייראָפּע האָט געהאַט דורכצומאַכן, ווען די פּאַלקסשפּראַכן האָבן ארויסגעשטופּט דעם טויטן ליטיין, ווי די שריפט-שפּראַך פון ביל-דונג, און דאָס איינשטעלן זיך פאַר דעם אַלטן קלאַסישן סטיל איז אין כינע איצט פּונקט אזוי העפטיק, ווי עס איז געווען אין אייראָפּע דאָס אָננעמען זיך פאַר ליטיין מיט הונדערטער יאָרן צוריק („ניו יאָרק טיימז“ פון 13טן אפריל 1930). אַלט-כינע נעמט זיך אָן פאַר אַלט-כינעזיש, ניי-כינע — פאַר ניי-כינעזיש, און דער רעזול-טאַט איז, אַז מען לערנט עס אין די שולן, מען באַנוצט עס אין

צייטונגען, אין ביכער, און אינאיינעם מיט דער שפראך פון פאלק
ווערט דערהויבן אויך דער מענטש פון פאלק.

פריער איז פאר דעם פאלקס־מענטשן ליטעראַטור געווען אַן
אומפאַרשטענדלעכע און ניט צוגענגלעכע זאַך. ליטעראַטור, וויסנ־
שאַפט און אַנדערע העכערע ענינים זיינען געווען אַ מאַנאַפּאַל
פון די מיוחסים, די מאַנדאַרינען, פאַר דער פּאַלקסמאַסע איז אפילו
אַ צייטונג געווען שווער צו לייענען. עס איז איר שווער אַנגעקומען
אויסצולערנען זיך אַנצושרייבן א פשוט בריוול אויף דעם כינע־
זישן לשון קודש. איצט לערנען אירע קינדער אין די שולן איר
אייגענע שפראַך, אַ שפראַך, וואָס איז לייכט אויסצולערנען זיך,
מחמת זי איז זיי באַקאַנט פון רעדן, און עס ווערט קלענער די צאַל
פון עם הארצים אין כינע.

די „עם הארצישע“ פאלקס־שפראַך איז געוואָרן אַ מיטל —
אויסצוראַטן עם הארצות. דער לשון, וואָס האָט דערנידערקיקט
דעם פּאַלק, איז געוואָרן אַ מיטל עס צו דערהויבן.

עס האָט זיך אַנגעהויבן אין כינע דאָס, וואָס איז פריער שוין
פאַרגעקומען ביי אַנדערע פעלקער — די פאַרפיינערונג פון דער
ביז אַהער גראַבער פּאַלקס־שפראַך, די דעמאָקראַטיזירונג פון דער
ביז אַהער אריסטאָקראַטישער קולטור, — און עס זיינען דאָ איצט
ביי די כינעזער, אזוי ווי ביי די גריכען, אזוי ווי ביי אונדז יידן,
צוויי בילדונג־ און קולטור־אינסטרומענטן, צוויי שפראַכן.

קאפיטל פיר

צווישן שפראַכניקייט ביי די אַרמענער. — גראַפאר —
אַרמענישער לשון קודש. — די דערהייבונג פון דער
אַרמענישער פּאָלקסשפראַך. — בילינגוואַליזם אין
וויילם, ענגלאַנד. — ענגלישע און וועלש. — די פּאָלקס-
שפראַך קעמפט פאַר איר קיום. — א פאַרגלייך
צווישן וועלש און יידיש. — אַ מוסטער פון נאַציאָנאַל-
נאַלן זעלבסטערעמפּעקט.

אַבער ניט נאָר די כינעזער, די אַלטע יחסנים פון אַזיע, און
ניט נאָר די גריכן, די גרעסטע אייראָפּיאישע יחסנים, לעבן זיך אויס
קולטורעל אין צוויי שפראַכן. אויך אנדערע פעלקער טוען עס.
אשטייגער, — די אַרמענער. אזוי ווי מיר יידן (אזוי ווי די
מאָדערנע גריכן אָדער כינעזער), האָבן אויך די אַרמענער אַ לשון
קודש, אַן אַלטע ביכער-שפראַך, — ג ר א פ א ר. גראַפאר איז
דער טייטש די שריפטלעכע שפראַך. דאָס איז אַ לשון, וואָס די
אַרמענישע פּאָלקסמאַסן האָבן שוין לאַנג אויפגעהערט צו רעדן
אויף איר און אפילו צו פאַרשטיין זי, אַבער אין משך פון הונדער-
טער יאָרן איז זי געווען די ליטעראַטור שפראַך פון די אַרמענער.
עד היום נאָך איז זי די שפראַך פון די אַרמענישע תּפלות, פון דער
אַרמענישער קירך. אויף דעם לשון, וואָס די אַרמענער רעדן
אויף איר, איז, אזוי ווי אויף דער יידישער פּאָלקס-שפראַך, געווען
נאָר פּאָלקלאָר (פּאָלקס-מעשיות, פּאָלקס-לידער א. א. וו.), בלויז

די אשוגען, די ארמענישע פאָדקס־זינגער (ענלעך צו אונדזערע
 בדחנים) פלעגן זי באַנוצן. ווען עס האָט זיך געמאכט אז א שריי-
 בער האָט אָנגעהויבן שרייבן אויף איר ליטערארישע ווערק, האָט
 ער זיך געמוזט פארענטפערן — פאר זיך אליין און פאר דער
 וועלט — פונקט אזוי ווי די ערשטע יידישע פאָלקסשרייבער,
 א. מ. דיק, מענדעלע מוכר ספרים און אנדערע האָבן געמוזט גע-
 פינען א תירוץ אויף זייער פאָרלאָזן די העברייאישע שפראַך און
 נעמען זיך פאר דעם „אַרימען זשאַרגאָן“... דאָס פאָלק — האָט
 געשריבן אבאוויאן, איינער פון די גרינדער פון דער ניי־ארמענישער
 ליטעראַטור — דאָס פאָלק רעדט ניט אויף יענער שפראַך (ד. ה.
 אויף אַלט־ארמעניש), פאַרשטייט ניט יענעם לשון; גאַלד מעג
 זיך דיר שיטן פון מויל — ווער דאָרף עס?... שרייבן גראפאר
 איז די אייגענע זאך, וואָס שרייבן רוסיש, פראַנצויזיש, דייטש,
 אפשר וועלן זיך געפינען צען מענטשן, וואָס וועלן פארשטיין;
 פאַר הונדערטער טויזנטער אָבער איז שרייבן אויף גראפאר —
 אַ ווינטמיל... זאָלן די געלערנטע לייט קיין פאַריבל ניט האָבן.
 נישקשה, זיי האָבן גענוג וואָס צו ליענען און מיט וואָס צו דער-
 קוויקן דאָס האַרץ, אָבער דער מענטש פון פאָלק האָט קיין אין
 בוך ניט, איבער וועלכן ער זאָל קאָנען אַמאָל, אין א פרייער
 מינוט, פאַרברענגען די צייט... אויב די געלערנטע קלוגע לייט
 וועלן האָבן צו מיר טענות, שטיץ מיך דו, מיין געליבט פאָלק,
 ווארום איך האָב נאָר איין וואונטש — דינען דיך ביזן לעצטן
 אַטעם“...*) דאָס זיינען כמעט די אייגענע ווערטער, מיט וועלכע
 אונדזער מענדעלע מוכר ספרים האָט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע
 דערקלערט, פארוואָס ער איז איבערגעגאנגען פון העברעאיש צו
 יידיש. און אזוי ווי מענדעלען און אנדערע יידיש־שרייבער, איז
 אויך די גרינדער פון דער ניי־ארמענישער ליטעראַטור לייכט ניט

* די דאָזיקע און אַנדערע ציטאַטן ווערן געבראַכט לויט דעם רוסישן
 „זאַמלבוך פון דער ארמענישער ליטעראַטור“, רעדאַקטירט פון מ. גאַרק, 1912.

אָנגעקומען צו טראַנספּאָרמירן די גערעדטע שפּראַך אין אַ ליטע-
וואַרשישן לשון.

דאָס גערעדטע אַרמעניש איז געווען אָנגעוויזן נאָר אויף די
פּאָלקסמאַסן און אויף דעם הייפּעלע אינטעליגענציע, וואָס איז פון
זיי אַרויסגעוואַקסן. די „העכערע“ קלאַסן און זייער אינטעליגענציע
האַבן פון דער פּאָלקסשפּראַך און דער פּאָלקסליטעראַטור ניט גע-
וואָלט וויסן. „די ניי-אַרמענישע ליטעראַטור, — האָט געשריבן
פ. מאַקינציאַן, איינער פון אירע גרינדערס. — איז טיף דעמאָקראַ-
טיש. אַלע שרייבערס, אהוץ עטלעכע זייער זעלטענע אויסנאַמען,
שטאַמען פון דער פּויערשער סביבה (די פּויערים ביי די אַרמענער
זיינען דאָס אייגענע, וואָס ביי אונדז יידן די אַרבעטער, בעלי
מלאכות און קליינע הענדלער) און זיינען דורכגעדרונגען מיט
סימפּאטיע צו דער אַרבעטנדיקער מאַסע. און אויך דער לעזער-
קרייז שאפט זיך דערהויפּט פונעם דעמאָקראַטישן רוב מנין פון
פּאָלק, מחמת די בורזשואזיע און די בורזשואזע אינטעליגענציע
זיינען ס'רוב דענאַציאָנאַליזירט געוואָרן, האָבן אָנגעוואָרן די שפּראַך
און ממילא אויך די פאַרבינדונג מיט דער אייגענער ליטעראַטור.“
דעם אַרמענישן פּאָלק, פונקט אזוי ווי אַנדערע שוואַכע פעלקער,
האַט ניט געהאַלפּן די „אייגענע טעריטאָריע“, וואָס עס פאַרמאַגט.
ער איז ניט געווען דער אמתער בעל הבית איבער זיין טעריטאָריע;
זיין שפּראַך און קולטור האָט פאַר דעם העכערן קלאַס און דער
אינטעליגענץ ניט געהאַט, דעריבער, די צוציאונגס-קראַפט פון
הויכע רעגירונגס-שטעלן און אַנדערע פּריווילעגיעס. איז אַט דער
העכערער קלאַס און די אינטעליגענציע, וועלכע קאַנען אָן פּריווילי-
געיעס, ווי עס ווייזט, ניט אויסקומען, אוועק זוכן זייער גליק צו
אַנדערע, שטאַרקערע, פעלקער און צו אַנדערע, מער צוזאַנגנדיקע,
קולטורן. דאָס איז געשען שוין אַ לאַנגע צייט צוריק. נאָך אין
יאָר 1863 האָט נאַוואַריאַנק, אַ פּיאָנער פון דער אַרמענישער
אויפֿעבונגס-באַוועגונג, געשריבן, אַז „דער וויכטיקסטער נאַציאָ-“

נאלער כח איז דאס איינפאכע פאלק, דער המון". אויף אים און
 נאָר אויף אים האָט זיך געהאַלטן די ליטעראַטור. דערפאר איז
 זי, ניט געקוקט אויף דער רייכקייט פון אירע אינוועניקסטע כחות
 וועלכע זי האָט געשעפט פון פּאַלק, — געווען אַרעם אין אויסנ-
 ווייניקסטע מיטלען און פריער ווי אַלץ אין שפּראַך־מיטלען. פשוט,
 דערפאַר, ווייל זי האָט נאָך ניט באוויזן זיי צו אנטוויקלען. זי
 האָט געמוזט, דעריבער, ארבעטן זייער פיל אויף דער שפּראַך,
 — זעען, אַז זי זאָל, וואָס ווייטער, אַלץ רייכער ווערן, אַלץ בויגעווי-
 דיקער און פּיאַיקער אויפצונעמען אין זיך און ארויסגעבן פון
 זיך נייע גייסטיקע ווערטן. און ניט נאָר פאר דער אנטוויקלונג —
 אויך פאר דער פאראייניקונג פון זייער שפּראַך האָבן די ארמענער
 געמוזט זאָרגן, אזוי ווי אנדערע פעלקער מיט יונגע ליטעראַטורן.
 אַ שפּראַך, וואָס געפינט זיך א לאנגע צייט אין דעם מצב פון
 בלוזי א גערעדטער שפּראַך, האָט די טבע צעטיילט צו ווערן אויף
 פאַרשיידענע אַרטיקע דיאַלעקטן. אזוי איז עס ביי אַלע פעלקער,
 בפרט נאָך ביי אזוינע אומות, וואָס זיינען פאַרשקלאַפט פון אנדערע
 און וואָס זיינען דערצו נאָך צעטיילט צווישן פאַרשיידענע מלוכות
 און האָבן אין יעדער מלוכה אנדערע שכנים און אנדערע בעלי-
 בתים איבער זיך. ביי זיי מוז די צעפאלונג פון דער שפּראַך אויף
 פאַרשיידענע דיאַלעקטן זיין נאָך גרעסער און געפערלעכער. ביי זיי
 מוזן ווירקן אויף דער צעגלידערונג פון דער שפּראַך ניט בלויז
 די נאַטירלעכע, — קלימאַטישע און אנדערע, — תנאים פון יעדן
 געגנט, נאָר אויך די שפּראַכן און קולטורן פון די פאַרשיידענע
 פעלקער און מלוכות, צווישן וועלכע זיי זיינען צעטיילט געוואָרן.
 האָט די שפּראַך, וואָס די ארמענער רעדן אויף איר, אזוי ווי די
 יידישע שפּראַך, אין יעדן טייל פונעם ארמענישן גלות געקראָגן
 גאָר אַ באַזונדער אויסזען. אין יעדן אַרט זיינען צוגעמישט גע-
 וואָרן צו איר עלעמענטן און פאַרמען פון דער שפּראַך, וואָס הערשט
 ביי דעם שכנישן (רוסישן, טערקישן אדער פּערסישן) פּאַלק, פונקט

אזוי ווי אשטיגער, ביי אונדז, יידן, האבן זיך אין די סלאווישע לענדער צוגעקלעפט צו יידיש סלאווישע עלעמענטן, אין די אנגלא-זאקסישע — ענגלישע א. א. וו. ביי די ארמענער אין די דאזיקע צעטיילונג פון דער שפראך געגאנגען אזוי ווייט, אז אפילו אין דער ליטעראטור איז די ערשטע צייט ביי זיי פארגעקומען א שטילער קאמף צווישן פארשיידנארטיקע דיאלעקטן: כמעט יעדער פון זיי האט זיך געפרובט ארויפארבעטן ביז צו דער מדרגה פון א ליטעראטור-שפראך; יעדער פון זיי האט פארמאגט מער אדער ווייניקער באגאבטע שרייבער. ביסלעכווייז איז פארגעקומען אן אויסגלייך צווישן די פארשיידענע דיאלעקטן, און עס האט זיך אָנגעהויבן אויסצובילדן א שפראך, וואָס נעמט אויף אין זיך לעבנספרייאַקע עלעמענטן פון יעדן פון זיי און גיסט זיי אלע צוויף און באַהעפט זיי אינאיינעם. אזוי, למשל, איז די שפראך פון רפאל פאטקאניאן, איינעם פון די שאַפער פון דער נייע ארמענישער ליטעראטור, — אַ געמיש פון פאַרשיידענע דיאַ-לעקטן פון די טערקישע ארמענער, ווי אויך פון די טיפליסער און ערוואנער דיאלעקטן; אחוץ דעם, האט פאטקאניאן אינאיינעם מיט דעם פאַלקס-עלעמענט באַנוצט די פאַרמען פון אַלט-ארמעניש, פונקט אזוי ווי מיר, יידן, נוצן אויס העברעאישע פאַרמען. „פון דעם דאָזיקן בונטן געמיש — ווי עס שרייבט פ. מאקינציאן — איז נאָך אַבער ניט געוואָרן קיין גאַנצע איינהייטלעכע זאַך, און אין זיין (פאטקאניאנס) פראָזע און אין זיינע פערזן שניידן דאָס אויער פון איין זייט וואולגאַריזמען און פון דער אַנדער זייט „אַרכאַאיזמען“. און דאָס איז ניט קיין וואונדער. אַ ליטעראַרישע שפראך, וועלכע דאַרף זיין די האַרמאָנישע צענויפגיסונג פון פאַרשיידענע עלעמענטן, ווערט ניט באַשאַפן דורך איין מענטשן; דאָס איז אַן אַרבעט פאַר דורות. אַבער האַט זי זיך אָנגעהויבן, אַט די ארבעט, וועט זי זיך שוין ניט אַפּשטעלן אינמיטן. זי וועט פירן, סוף כל סוף, צו דער שאַפונג פון אן איינהייטלעכער נאַציאָנאַלער שפראַך. „ניט

געקוקט אויף דעם — שרייבט דער דערמאָנטער פ. מאַקינציאָן — וואָס די אַרמענער זיינען צעטיילט דורכן גרעניץ אויף דריי טיילן (דאָס איז געשריבן געוואָרן פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע) וואָס עס גיט זיך נאָך מער צו פילן מחמת דעם אונטערשייד, וואָס איז פאַראַן צווישן זייערע שפּראַכן, וואַקסט דאָך ביי היינטיקן טאַג די פאַרבינדונג צווישן די אָפּגעזונדערטע טיילן אלץ מער און מער אַ דאַנק דער פּרעסע, דער ליטעראַטור, דעם טעאַטער, דער וויסנ־שאַפּט, דער שוץ, און אויפן סדר היום שטעלט זיך די פּראַגע וועגן דערנענטערן צווישן זיך די שפּראַך פון די טעריקישע און רוסישע אַרמענער (די פּערסישע אַרמענער שטייען צו צו די רוסישע), און די דאָזיקע דערנענטערונג איז אין דער פּראַקטיקע שוין צום טייל דערגרייכט געוואָרן דורך לישאַנט, וועלכער שרייבט אויף אַ שפּראַך, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר עפּעס אַ מין פאַרמיט־לונג צווישן די ביידע שפּראַכן, דער מערבדיקער און דער מזרח־דיקער”.

אַט אזוי איז ביי די אַרמענער ביסלעכווייז אויסגעוואַקסן פון די דיאַלעקטן שבעל־פה אַ שפּראַך שבכתב, אַ ליטעראַטור־שפּראַך. און עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אז אין דער שאַפונג פון דער דאָזיקער שפּראַך נעמט אַן אַנטייל ניט בלויז אַרמעניע אליין, נאָר אויך די אַרמענישע קאַלאָניעס, וואָס זיינען צעזייט און צע־שפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. „דער אַרמענישער גלות, ווי עס שרייבט מאַקינציאָן — האָט געהאַט זייער אַ גרויסע באַדייטונג פאַר דער קולטור־אויפֿלעבונג פונעם פּאַטערלאַנד אין דעם ניינצנטן יאָרהונדערט“... ניט נאָר דאָס „אייגענע לאַנד“, אויך דער „גלות“ איז געווען אַ „צענטער“ פון דער אַרמענישער קולטור־אויפֿוואַ־כונג!

דאָס מאַכט די אַרמענישע צוויי־שפּראַכיקייט גאַר באַזונדערס ענלעך צו אונדזערער. ווינציקער ענלעך, דאָך ענלעך צו איר איז דער בילינגוואַליזם אין ווילס, ענגלאַנד (און דאָס וועט זיין אונדזער

לעצטער ביישפיל פון צווישפראַכיקייט ביי אַנדערע פעלקער). די אַפיציעלע שפראַך אין וויילס איז זינד די פראַווינץ האָט זיך פאַראייניקט אין 16טן יאָרהונדערט מיט ענגלאַנד, — ענגליש, און די רייכערע קלאַסן זיינען ביסלעכווייז אנגליצזירט געוואָרן, אָבער די מאַסן, — דאָס רוב פויערים, ארבעטער און קליינע בעל-מלאכות — אינגאנצן ביי א מיליאָן מענטשן — זיינען געבליבן טריי זייער פאַלקסשפראַך, וועלש, וואָס איז אַן אַפצווייג פון קעל-טיש און וואָס האָט געהאט אמאָל א רייכע ליטעראַטור. זיי האָבן ניט אויפגעהערט צו נוצן זייער שפראַך אין טאַגטעגלעכן פאַרקער. זיי האָבן גערעדט אויף איר; געשריבן האָבן זיי ניט, צוליב דעם פשוטן טעם, וואָס מיט א פאַר הונדערט יאָר צוריק האָבן פאַלקס-מענטשן פון וויילס ניט געקענט די מלאכה פון שרייבן און לייענען. די איינציקע, וואָס האָבן ניט אויפגעהערט צו נוצן וועלש פאר ליטעראַרישע צילן, זיינען געווען די גייסטלעכע, די גלחים. זיי האָבן געוואָלט, אז דאָס פאַלק זאָל ניט פאַרגרעבט ווערן אין רע-ליגיעזן זין, האָבן זיי איבערגעזעצט די ביבל אויף וועלש, און אָט די וועלשע ביבל איז געוואָרן דער פונדאַמענט פון דער נייער וועלשער ליטעראַטור. אחוץ דעם, האָט אין אכצנטן יאָרהונדערט איינער פון די פאַלקס-דערציער, גריפיט דזשאַנס, אָנגעהויבן צו גרינדן שולן אויף דער וועלשער פאַלקסשפראַך.

אין אָנהויב 19טן יאָרהונדערט איז באַנייט געוואָרן דער איסטעדפאד — א יערלעכער יום-טוב פון פאַלקס-מוזיק און פאַלקס-פאַעזיע... וואָס פאַר אַ שיינער יום-טוב דאָס איז!

טויזנט-קעפיקע מחנות ציען זיך פון אלע עקן לאַנד. זייער אלעמענס ציל איז דער פלאַץ, וואו עס קומט פאַר די פייערונג פון די וועלשער נאַציאָנאַלע כאָרן, נאַציאָנאַלע אַרקעסטערס, נאַציאָנאַלע פאַעטן. דער הויפט-פונקט פון דער פראַגראַם איז א קאָנקורס צווישן פארשיידענע כאָרן און אַרקעסטערס. די געוויינער ווערן אויפגענומען מיט ליבשאַפט און ענטוואַזאָם. עס איז אבער

א יום־טוב ניט נאָר פון מוזיק און געזאנג. עס ווערן אָפּגעריכט
וואונדערלעכע צערעמאָניעס אויך לכבוד די פּאָעטן, וואָס האָבן זיך
אויסגעצייכנט. יעדן טאָג ווערט פון צענדליקער טויזנטער מענטשן
אויסגעהערט א באַריכט און אן אָפּשאצונג פון די לידער, וואָס
זיינען צוגעשיקט געוואָרן צו דעם יערלעכן קאָנקורס פון דער
נאַציאָנאַלער פּאָעזיע. יעדן טאָג ווערט אויסגערופן דער נאָמען
פון אַ פּאָעט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט אין דעם קאָנקורס, און
ער ווערט מיט גרויס פּאָראַד באַזעצט אויף אַ באַזונדער חשובן
שטול, דעם שטול פון פּאָעזיע. עס ווערן באַשטימט אויסצייכנונגען
און ארויסגעגעבן פרעמיעס אויך פאר אנדערע ליטעראַרישע אויפ־
טואונגען... און דאָס ווערט אליין געטאָן כדי אויפצומונטערן
די שעפּערישע פּאָלקס כחות און ניט צו לאָזן דעם מעכטיקן
שטראָם פון ענגליש, דער אָפיציעלער שפּראַך, פּאַרפלייצן און
פּאַרטרינקען דעם קליינעם וועלש־אינזל. ניט לייכט איז אָנגעקור־
מען — און ניט לייכט קומט אָן — דער גייסטיקער פירערשאפט
פון די וועלשער פּאָלקס־מאַסן צו קאָנקורירן מיט ענגליש. איז
זי דאָך לאַנג שוין געוואָרן די שפּראַך פון דער מלוכה, די שפּראַך
פון די הערשנדיקע קלאַסן, די שפּראַך פון אלערליי פּריווילעגיעס.
אויף צו קריגן א רעגירונגס־שטעל דאָרף מען קענען ענגליש.
אויף צו האָבן א צוטריט צו דער מעכטיקער קולטור פון דער
מדינה דאָרף מען אודאי קענען איר לשון. אויף אנטוויקעלענע
אין דעם פּאָליטישן לעבן פון לאַנד, דאָרף מען ווידער קענען גוט
ענגליש... דייוויד לאַיד דזשאָרדזש, וועלכער שטאַמט פון ווילס,
וואַלט ניט געקאָנט ווערן קיין פרעמיער־מיניסטער, ווען ער זאל
זיך האָבן באנוגט מיט זיין מאַמע־לשון. צענדליקער, הונדערטער
לאַנדסלייט זיינע, וועלכע שפּילן א ראָליע אין דעם געזעלשאפט־
לעכן, ליטעראַרישן, קינסטלערישן לעבן פון ענגלאַנד, וואַלטן ניט
געקאָנט געווינען זייערע הויכע פּאָזיציעס, ווען זיי זאלן ניט האָבן
איבערגענומען די שפּראַך פון לאַנד... ענגליש איז אַ גרויסער

יצר-הרע. ענגליש איז, גאָר פשוט, אַ נויטווענדיקייט פאר יעדן ענגלישן בירגער, פון וואָס פאר א פראָווינץ ער זאָל ניט שטאַמען, וואו ער זאָל זיך ניט געפינען. איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס אין 1841 זיינען וועלש-רעדנדיקע געווען ניט מער ווי 67 פראָ-צענט פון דער וויילסער באַפעלקערונג, אין 1891 — נאָר 60 פראָצענט. און דער עיקר איז, וואָס אפילו די, וועלכע רעדן וועלש, אזוי ווי די יידיש-רעדנדיקע אין אמעריקע, קענען ענגליש, און אין דער וועלשער שפראַך גופא האָבן זיך, אזוי ווי אין יידיש, אריינגעכאפט אָן א שיעור ענגלישע ווערטער און אויסדרוקן... טרייב די מעכטיקע לאַנדשפראַך דורך דער טיר, רייסט זי זיך אריין דורכן פענצטער! עס איז שווער מיט איר מלחמה צו האַלטן. א ו נ ד אָ ד אָ ה אָ ט ז י כ ו ו ע ל ש נ י ט א ו נ ט ע ר ג ע ג ע ב נ. וועלש האָט געקעמפט און הערט ניט אויף צו קעמפן פאר איר עקזיסטענץ. עס גייען ארויס צייטונגען, זשורנאַלן און ביכער אויף דעם דאָזיקן ניט-פריוויילעגירטן לשון. עס זיינען דאָ שולן, וואו די דאָזיקע שפראַך ווערט געלערנט. עס עקזיסטירן אין עטלעכע אוניווערזיטעטן קאַטעדרעס פאר דער געשיכטע פון דער וועלשער שפראַך און ליטעראַטור. און ווי געזאָגט, יאַר-אין, יאַר-אויס, איז דאָ דער איסטעדפאד, דער גרויסער פאָלקס-יום-טוב, די פייערונג פון פאָלקס-שאפונג, די ערונג פון דיכטער און קינסטלער...

די וועלש-דיכטער שרעקן זיך ניט פאר דער מאַכט פון זייער צווייטער שפראַך, דער שפראַך פון דער גאַנצער ענגלישער אימ-פעריע. זיי מאַכן זיך ניט וויסנדיק פון די געפאָרן, וועלכע לוייערן אויף זיי פון אַלע זייטן. זיי הערן דעם שטורעם פון שעקספירס כוואַליעס—און שפילן זייער אייגענע שפיל. זיי זינגען מיט אינעם כאָר פון דער ענגלישער קולטור-אימפעריע — און ווערן ניט בטל. זיי הערן די שטים פון זייער אייגענער געשיכטע און זינגען זייער אייגן ליד... זיי זינגען צוויישפראַכיק, אזוי ווי מיר, יידן.

אמת, זיי זיינען אין א בעסערער לאַגע ווי מיר, זיי האָבן פויערים — וואַרצלען אין דער ערד. זיי פאַרמאָגן, אויב ניט קיין מלוכה, איז אַ שטיק לאַנד, א טעריטאָריע, וואו זיי זיינען קאַנ-צענטרירט. דאָך זיינען זיי אַ נאַציאָנאַלע מינדערהייט — אן אינדזל אינמיטן ים — א קליינער טייל פונעם גרויסן ענגלאַנד. די אינטערעסן פון דעם „פאראייניקטן קיניגרייך“ זיינען זייערע איג-טערעסן. זיין שפראַך איז זייער שפראַך, זיין לעבן — זייער לעבן. און עס קומט זיי ניט אָן לייכט צו האָבן, ווי א צוגאַב צו דער אלגעמיינער שפראַך, דער שפראַך פון דער מדינה, זייער אייגענעם לשון. עס פאָדערט זיך א גרויסע אָנשטרענגונג פון ווילן צו האָבן אַן אייגן לעבן, איינטיילנעמענדיק אינעם אלגעמיינעם לעבן פון דער ענגלישער אימפעריע. עס איז נייטיק אַ טיף געפיל פון זעלבסט-רעספעקט, א גרויסע ליבשאפט צו גייסטיקע ווערטן בכלל און צו דער אייגענער גייסטיקער ירושה בפרט — צו פירן אַזאַ שווערן און אַזאַ שיינעם קאַמף פאר זייער קולטור-עקזיסטענץ. ווי דער העראַזישער קאַמף, וואָס עס פירן די רעשטלעך פון דער קעלטי-שער ראַסע אין וויילס. מען דאַרף דערצו האָבן מוט, ניט שרעקן זיך פאַר די גרויסע שטערונגען, גלויבן, אז מען קאָן זיי בייקור מען... די איינוואוינער פון וויילס האָבן אַט דעם מוט, פאַרמאָגן אַט דעם גלויבן, און זיי זיינען א מוסטער פון א פאַלק, וואָס לעבט זיך אויס קולטורעל אין צוויי שפראַכן.

פאַר אונדז יידן איז נוצלעך צו זיין באקאַנט מיט אַט דעם מוסטער, ווי מיט אנדערע מוסטערן, פון דיטעראַרישן בילינג-וואַליום.

קאפיטל פינף

א ביישפיל פון אונדזער אייגענער געשיכטע. —
העברעאיש און אראמייאיש. — היסטארישער איי-
בערבליק. — קעגנער פון אראמייאיש. — די אנט-
וויקלונג פון דעם אראמייאישן יידיש. — דער
תלמוד. — די ישיבות. — אראמייאישע תפלות. —
אראמייאישטן און העברעאישטן. — די פארהיילי-
קונג פון תרגום. — „העברייער-אראמייער“. —
די טראדיציע פון יידישער צווישפראכיקייט. —
„טויטש“ אנשטאט תרגום. — א ראיא פון תרגום
אויף יידיש. — אליעזר שולמאן און י. צינבערג
פארגלייכן יידיש מיט אראמייאיש.

וויכטיקער פון די ביישפילן, וואס מיר האבן געבראכט פון
אנדערע פעלקער, איז דער ביישפיל פון „צוויי שפראכן און איין
ליטעראטור“, וואס מיר אליין האבן געגעבן דער וועלט — מיט
א דריטהאלבן טויזנט יאר צוריק. כ'מיי די שותפותדיקייט פון
העברעאיש און אראמייאיש, וואס איך האב דערמאנט אין סאמע
ערשטן קאפיטל. עס איז כדאי זיך צו באקענען געענטער מיט
אט דער ערשטער צווישפראכיקייט אונדזערער.

דער פאקט, וואס אונדזער היינטיקער בילינגוואליזם (העברע-
איש-יידיש) איז א דערפארונג, וואס עפעס ענלעכס דערצו האבן
מיר געהאט שוין אמאל אין אונדזער געשיכטע, — קאן אונדז

עפעס לערנען. איז, דעריבער, וויכטיק צו וויסן, אין וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אונדזער אמאָליקע צווישפּראַכיקייט (העברעאיש-אראמיאיש), ווי איז זי אויפגענומען און אָפּגעשאצט געוואָרן און, פריער ווי אלץ, פון וואנען האָט זי זיך גענומען צו אונדז.

אראמיאיש האָט אָנגעהויבן צו ווערן ביי אונדז ביסלעכווייז אַ צווייטע ליטעראַטור-שפּראַך נאָך א צייט פארן חורבן פון צווייטן בית המקדש. אָבער עס פאַרשטייט זיך, אז עס האָט לאַנג גע-דויערט, ביז דער אראמיאישער יידיש האָט אָנגעהויבן צו פאַר-נעמען אַן אַרט אויבנאָן אין אונדזער קולטורוועלט לעבן העברע-איש. אין אָנהויב איז אראמיאיש באַנוצט געוואָרן מער אין טאַג-טעגלעכן פאַרקער; דעריפּון צו ל ש ו ן ק ו ד ש איז עס גע-רעכנט געוואָרן פאַר אַ ל ש ו ן ה ד י ו ט. און עס זיינען געווען פירער ביי יידן, וואָס האָבן געטענהט, אז מיר דאַרפן טייער האַלטן אין ארץ ישראל נאָר העברעאיש אדער גריכיש, ניט ארא-מיאיש («בארץ ישראל, ווי מיר האָבן פריער שוין ציטירט, לשון סורסי למה? או לשון הקודש, או לשון יונית»). אַנדערע האָבן געהאַלטן, אַז אין בבל אפילו דאַרף מען ניט קיין אראמיאיש. און עס איז פאַקטיש אָנגעגאנגען אין דער ליטעראַטור א לאנגער און א פארעקשנטער, כאַטש שטומער, קאמף צווישן העברעאיש און אראמיאיש. אין משנה האָט דער העברעאישער עלעמענט גובר געווען; די משנה איז געשריבן אויף אן אראמיזירטן העברע-איש, דאָך אויף העברעאיש. אין גמרא, אין א טייל מדרשים אין גאַנץ תלמוד ירושלמי און טיילווייז איז דער שפּעטערדיקער רבנישער ליטעראַטור הערשט אראמיאיש, — א העברעאיזירטער אראמיאיש, דאָך אראמיאיש. יוסף פלאוויוס האָט זיין גע-שיכטע פון די יידישע מלחמות מיט די רוימער געשריבן אויף אראמיאיש. עס איז פאַרגעקומען עפעס אַזוי ווי א מין קאַנ-קורענץ-קאמף צווישן די ביידע שפּראַכן, דער אַלטער ליטע-

ראַטורשפראַך און דער יונגער פּאַלקסשפראַך. מען האָט דער לעצטער ניט געוואָלט געבן קיין עליה, אָבער ביסלעכווייז האָט זי זיך גערוקט אלץ העכער און העכער, אלץ נעענטער צו דער בימה, צום נאַציאָנאַלן וואַרט־שאַפן, ביז זי האָט פארנומען אַן אָרט — אין ארון קודש, יעדנפאַלס, אין אלמער ספרים. זי איז געוואָרן די שפראַך פון לערנען אין די פּאַלקס־שוּל, אין די ישיבות. זי איז געוואָרן די שפראַך פון אזעלכע וויכטיקע דאָקו־מענטן, ווי כתובה און גט. אפילו תפלות האָט מען פון צייט צו צייט מסדר געווען אויף אראמיאיש (קדיש שפעטער כל נדרי, יקום פורקן) „אל יהי לשון סורסי קל בעיניך“ (קוק ניט אויף אראמיאיש מיט גרינגשעצונג) האָט מען געזאָגט. דער דרך ארץ פאַר תרגום־לשון איז געוואָקסן, אזוי, אז עס האָבן זיך שוין געפונען אזוינע, וועלכע האָבן דערציילט, אז „צום ערשטן מאָל איז די תורה געגעבן געוואָרן צום פּאַלק ישראל אין העברעאישער שריפט און אויף לשון קודש. נאָך אמאָל איז זי אים געגעבן געוואָרן אין די טעג פון עזרא אין אשורישער שריפט און אין דער אראמיאישער שפראַך“ (סנהדרין כ"א) רב האָט געזאָגט, אז „אדם הראשון האָט שוין גע־רעדט אראמיאיש“ (דאָרט ל"ה). איז, מילא, אדם הראשון ווי אדם הראשון, אָבער זיינע אור־אור־איניקלעך האָבן גערעדט און געשריבן אראמיאיש, און וואָס ווייטער, אלץ אַ מער חשובן אָרט האָט די דאָזיקע שפראַך פארנומען אין דער ליטעראַטור און אין דעם גאַנצן קולטורלעכן פון יידישן פּאַלק. תנ"ך איז איבערגעזעצט געוואָרן — און ניט איינמאָל, נאָר עטלעכע מאָל איבערגעזעצט געוואָרן — אויף אראמיאיש, און די אראמיאישע שפראַך האָט דערפאַר טאַקע געקראָגן דעם נאָמען „תרגום־לשון“. תרגום איז פאַרהייליקט געוואָרן. יעדע וואָך, ווען מען איז מעביר די סדרה, איז איינגעפירט געוואָרן צו זאָגן „שנים מקרא ואחד תרגום“ (צוויי מאָל דעם העברעאישן אָריגינאַל, איינמאָל די אראמיאישע איבער־זעצונג).

העברעאיש און אראמייאיש האָבן זיך אזוי דערנעענטערט, אַזוי זיך צונויפגעפּאַרט, און זיי זיינען שיעור ניט געוואָרן איינס. אַסך מחברים פון דער רבנישער ליטעראַטור זיינען אין איינ-און-דעמזעלביקן ספר, אָפּט אין איינ-און-דעמזעלביקן זאַץ, איבערגע-גאַנגען אומבאַמערקטערהייט פון העברעאיש צו גמרא-לשון און פון גמרא-לשון צוריק צו העברעאיש.

די משוררים האָבן באנוצט דערהויפּט העברעאיש, די מקובלים — אראמייאיש (דער זוהר!) פאר קבלה אין תרגום-לשון געוואָרן נאָך מער לשון קודש, נאָך מער פארהייליקט ווי לשון קודש אליין. דערביי איז אראמייאיש ארויסגעפירט געוואָרן פון אירע אמאָליקע געאַגראַפישע גרעניצן, אזוי ווי יידיש-דייטש איז — שפעטער — פאַרשפּרייט געוואָרן אין לענדער, וואו דייטש האָט קיין דריסט הרגל ניט געהאַט... אין איינער פון די „תשובות הגאונים“ ליינענען מיר: „אלע תחנונים און בקשות, וואָס זיינען געקומען צו אונדזערע עלטערן, ז"ל, פון דער הייליקער ישיבה, זיינען געשריבן געוואָרן אויפן אראמייאישן לשון, און דאָס רוב ברכות, וואָס די גאונים האָבן פאַרפּאַסט, סיי פארן יחיד, סיי פאר ציבור, זיינען געשריבן געוואָרן אויף אַט דעם (אראמייאישן) לשון“. (בן ציון דינאבורג: „ישראל בגולה“, 249). יידן האָבן גערעדט און געשריבן אראמיי-איש אין אזעלכע לענדער וואו פון אראמיער איז קיין זכר ניט געווען, און אין אזעלכע צייטן, ווען מען האָט שוין ווינציק געוואוסט פון אראמיער. ביי היינטיקן טאַג איז אין דער גאַנצער וועלט פאַראַן אפשר ניט מער ווי א הונדערט טויזנט אראמייאיש-רעדנדיקע מענטשן. (זע חיים שויס: „אראמיש אלס יידישע שפראך“, „אונ-דזער שול“, אַקטאָבער, 1933). אָבער א דאַנק יידן לעבט די אַראַמייאישע שפראַך — אין דעם יידישן ספר, און מען הערט נאָך עד היום אירע קלאנגען אין שולן און בתי-מדרשים, חדרים און ישיבות. עד היום ווערן געשריבן ספרים אויפן אראמייאישן יידיש. די ניי-אויפגעלעכטע העברעאישע שפראך ווערט באפרוכ-

פערט פון דעם פארציטיקן, דעם אראמיאישן, אזוי ווי פון דעם היינטיקן, אשכנזישן, יידיש.

אַראַמיאיש איז געבליבן ביי אונדז אַ ליטעראַטור־שפּראַך לאַנג נאָך דעם, ווי זי האָט אויפגעהערט צו זיין ביי אונדז א גערעדטע שפּראַך. אראמיאיש איז טיילווייז צענויפגעגאַסן געוואָרן מיט לשון־קודש, טיילווייז געוואָרן אליין א לשון־קודש. און די וואָס זאָגן אז ס'איז אַנטי־היסטאָריש צו וועלן איצט געבן יידיש אזא אַרט אין יידישן לעבן, ווי עס פארנעמט העברעאיש, זיינען די גרעסטע פאַרלייקענער פון היסטאָריע. גראַד די געשיכטע לערנט אונדז, אז אַזאַ לשון, ווי דער, וואָס מיר רופן איצט יידיש, האָט שוין אַמאָל ביי אונדז געשפּילט די ראַליע פון א צווייטער ליטעראַרישער שפּראַך, — און דאָס איז ניט קיין טענדענציעזע מיינונג פון אַ יידישיסט. מיכה יוסף בערדיטשעווסקי, וואָס אים וועט קיינער ניט חושד זיין אין יידישיזם, האָט געשריבן וועגן העברעאיש און אראמיאיש ווי וועגן די צוויי שפּראַכן (אַדער דער צוויי־שפּראַכיקייט) פון אונדזער אַלטער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור: „ואנו עברים־ארמים בלשונונו“ — מיר זיינען, לויט אונדזער שפּראַך, העבריי־ע־אראמי־ער“ („בשירה ובלשון“, ז. 40). ער גייט נאָך ווייטער און זאָגט: „לא שניים מקרא לנו ואחד תרגום, בי אם שניים תרגום ואחד מקרא“ (דאָרט). ער ווייזט אָן אויף דעם פּסיכאָלאָגיש־קינסטלע־רישן אונטערשייד, וואָס איז דאָ צווישן אונדזערע אַמאָליקע צוויי נאַציאָנאַלע שפּראַכן. די כאַראַקטעריסטיק פּאַסט זיך ניט אינגאַנצן פאַר דעם היינטיקן העברעאיש און דעם היינטיקן יידיש. אבער אַז עס איז דאָ א פארגלייך, ווען אפילו ניט אין אלע פרטים, צווישן דעם אַמאָליקן פאראלעליזם פון העברעאיש און אראמיאיש און דעם שפּעטערדיקן פאַראַלעליזם פון העברעאיש און יידיש — אין דעם קאָן קיין שום ספּק ניט זיין. נאָר מענטשן, וואָס וויסן ניט אַדער ווילן ניט וויסן פון דער יידישער געשיכטע, קאָנען זאָגן, אַז דאָס אויפקומען פון א נאַציאָנאַלער ליטעראַטור אויף דער

פאלקס-שפראך, אויף דער שפראך, וואָס אמאָל האָבן יידן נאָר גערעדט אויף איר, איז אַ זאָך, וואָס האָט קיין גלייכן ניט צו זיך (און ממילא אויך ניט קיין שורש) אין דער יידישער פארגאנגענהייט. פונקט פאַרקערט: די יידישע קולטור-טראַדיציע, — גראַד זי, איז מסוגל און צוגעגרייט צו דעם אויסשפראַצן און פאַנאָדערבליען זיך פון א ליטעראַטור אויף דער שפראַך פון די פאַלקס-מאַסן. די יידישע קולטור-טראַדיציע איז צווישפראַכיק.

און ווען יידן האָבן אָנגעהויבן צו שאַפן א ליטעראַטור אויף יידיש, איז דאָס געווען פאַר זיי ניט קיין נייע, נאָך ניט קיין אויס-געפרוואווע זאָך. ניין, זיי האָבן שוין געהאַט דערפאַרונג אין דעם ענין פון שאַפן אַ תורה שבכתב אויף א לשון שבעל-פה — זיי האָבן געהאַט די רייכע פיל-דורותדיקע דערפאַרונג פון אראמיאיש. און ניט נאָר האָבן זיי געהאַט אַט די גרויסע היסטאָרישע דערפאַרונג — זיי האָבן פון איר געוואוסט, — אויב ניט אלע, איז אייניקע פון די, וועלכע האָבן אנטוילגענומען אין דער שאַפונג פון דער היינטיקער יידישער פאַלקס-ליטעראַטור. צווישן זיי זיינען זיכער געווען מענטשן, וועלכע האָבן זיך אָפגעגעבן דין וחשבון פון דעם גרויסן היסטאָרישן פאַקט, וואָס מיר האָבן שוין געשאפן אמאָל א ליטעראַטור אויף אונדזערער אַ פאַלקס-שפראַך, — און זיי האָבן געמאַכט דערפון אַלע גייטיקע אויספירונגען.

זיי האָבן עס געטאָן, ערשטנס, ווען עס איז גייטיק געווען צו פאַרענטפערן געוויסע פראַקטישע פראַגן פון רעליגיעזן לעבנס-שטייגער. זיי האָבן עס, צווייטנס, געטאָן, ווען מען האָט געדארפט געבן א תשובה אויף די פרינציפיעלע טענות, אלמאי מען שרייבט ספרים אויף דעם „געמיינעם“ וואַכעדיקן לשון.

צו די רעליגיעזע פירונגען, וואָס איך האָב נאָר וואָס דער-מאַנט, געהערט דער פריער דערמאָנטער מנהג מעביר צו זיין יעדע וואָך די סדרה. אין דער תקופה פון אראמיאיש איז איינ-געפירט געוואָרן צו זאָגן „שנים מקרא ואחד תרגום“ — צוויי מאָל

עברי און איינמאַל — תרגום לשון. דאן איז עס געווען א נייטיגקייט קער איינפיר. דער מנהג איז געבליבן אָבער אויך שפעטער, ווען יידן האָבן לאַנג שוין אויפגעהערט צו רעדן אראמיאיש, און „תרגום-לשון“ איז געוואָרן דער סינאָנים פון אַ שפראַך, וואָס מען פארשטייט ניט. ווי אסך אנדערע רעליגיעזע איינפירונגען, איז דער מנהג צו זאָגן תרגום פארשטיינערט געוואָרן. קיין שום לעבעדיקן זין האָט ער שוין מער ניט געהאַט. ער איז געמאכט געוואָרן, כדי דער עולם, וואָס קען ניט קיין לשון קודש, זאל וויסן דעם טייטש פון די ווערטער. איז דאָס אלץ געווען גוט, ווען יידן האָבן גערעדט צווישן זיך אראמיאיש. אז זיי האָבן אָנגעהויבן צו באַנוצן אַנדערע לשונות, איז אראמיאיש פאַר אַסך פון זיי געוואָרן פונקט אזוי אומפארשטענדלעך, ווי לשון קודש, און זאָגן „שנים מקרא ואחד תרגום“ האָט געהייסן אָפּט ניט פאַר-שטיין ניט דעם אַריגינאל און ניט די איבערזעצונג. האָבן זיך געפונען רבנים, וואָס זיינען געווען ניט צופרידן מיט דער פאַר-גליווערטיקייט פון אַט דעם אלטן מנהג. זיי האָבן ניט געוואגט ארויסצואווייזן אָפּן זייער אומצופרידנקייט, אָבער זיי האָבן געגעבן אויף איר שטומע אַנצוהערענישן. און בשעת הדחק האָבן זיי מתיר געווען צו זאָגן, אנשטאַט תרגום, „טייטש“. אזוי, צום ביישפּיל, לייענען מיר אין דער אנאַנימער געגראַמטער פאראפראזע פון ר' יונה גירונדיס „ספר היראה“, וועלכער הייסט אויף יידיש „חיי עולם“ (פרייבורג, 1583):

האַסטו ניט איין תרגום, צו אינעם מאָל טויטש זאָלסטו זיין באַרייט.

און דאָס טראָפּ מיט דאָס אז דער תורה קלייט. (ציטירט לויט דר. מאַקס גרינבוים „יידיש-טויטשע כרעסטמאַטיע“ (דייטש), ז. 263).

א בן-דור פון ר' יונה גירונדי, ר' יהודה בן בנימן, האָט געגעבן א דערקלערונג דערצו און בפירוש געזאָגט „שהלעו“

שלנו הוא במקום התרגום שלהן" (אונדזער גערעדטער לשון איז אזוי ווי זייער תרגום) (י. צינבערג: „די געשיכטע פון דער ליטע-ראַטור ביי יידן" IV, ז. 30).

אַט אזוי איז שוין אין דרייצנטן יאָרהונדערט געמאכט געוואָרן א פאַרגלייך צווישן אראמיאיש און „טייטש", — דער שפראַך, וועלכע יידן האָבן דאָן באַנוצט אין זייער אינעווייניקסטן פאַרקער. דער פאַרגלייך האָט געפירט דערצו, אז מען זאָל מתיר זיין זאָגן „טייטש" (אַדער אַן אַנדער „לע"ז) אַנשטאַט תרגום. שפּעטער איז דער ביישפּיל פון אראמיאיש נאָך מער צוניץ געקומען. ער האָט געדינט פאַר א באווייז, אז מען מעג און מען דאַרף שרייבן ספרים אויף דער פאַלקס-שפראַך — און ניט דוקא „לייכטע", „ווייבערשע", אויך „שווערע", „ערנסטע" חיבורים.

אַזאַ באַווייז איז זייער נייטיק געווען. אַמאָליקע צייטן איז די פאַלקסשפראַך ביי יידן, ווי ביי אַנדערע אומות, געווען א קנאַפער יחוס. סוף מיטלאַלטער האָט זיך שוין, אמת, אַנגעהויבן צו אַנט-וויקלען אין אסך אייראָפּעאישע לענדער א ליטעראַטור אויף מאַמע-לשון, אָבער די יחסנטע, די „גבירה", איז אַלץ געווען נאָך ליטיין. ביי אונדז האָט דעם אָרט פון ליטיין, מיינט מען, פאַרנומען הע-ברעאיש. דאָס איז ניט אינגאַנצן ריכטיק, די רעליגיעז-ליטעראַ-רישע שפראַך אין מיטלאַלטער איז ביי אונדז געווען ניט אזוי הע-ברעאיש, ווי גמרא-לשון, העברעאיזירטער אראמיאיש. עס איז אָבער אויפגעקומען ביי אונדז א נייער אראמיאיש, א נייע פאַלקס-שפראַך, — יידיש; אראמיאיש האָט דער ברייטער יידישער עולם, ווי געזאָגט, ווינציקער נאָך געקענט ווי לשון קודש; אָבער די רבנים האָבן אַלץ נאָך געשריבן אויף זייער רבנישן לשון. זיי האָט ניט געאַרט, וואָס דאָס פאַלק פאַרשטייט ניט. זיי האָבן ניט געשריבן פאַרן פאַלק. און עס זיינען געווען צווישן זיי אזעלכע, וואָס האָבן ניט געוואַלט אפילו, אז מען זאָל איבערזעצן פון העברעאיש אַדער אראמיאיש אויף דעם „געמיינעם" לשון. זיי האָבן געלאָזט די

נייע „גבירה“, די געוועזענע „שפחה“, אראמייאיש, זיצן לעבן דער
 אלטער העברעאישער „גבירה“, אבער זיי האבן ניט געוואלט צו
 איר צולאזן, אפילו נאָר ווי א „דינסט“, די לעבעדיקע פּאָלקס-
 שפראך. זיי האָבן פּאַרגעסן, אז אראמייאיש איז געוואָרן ביי יידן
 א ליטערארישע שפראַך נאָר א דאנק דעם, וואָס זי איז געווען דאן
 זייער גערעדטע שפראַך, זייער מאַמע-לשון. זיי איז ניט געקומען
 אויפן זינען, אז דעם נייעם אָרגאן פון דעם פּאָלקסלעכן, יידיש,
 קומען איצטער דיזעלביקע רעכט, וועלכע עס האָט אַמאָל פאַר זיך
 אויסגעקעמפט אראמייאיש. און עס איז פּאַרגעקומען א מאַדנע
 זאך. דער זעלביקער תרגום-לשון, וואָס האָט געדינט אמאָל פאַר
 אַ בריק צווישן די מאַסן און זייער גייסטיקער פירערשאפט, איז
 איצט, פארקערט, געוואָרן א מחיצה צווישן זיי. דיזעלביקע ארא-
 מיאישע פּאָלקסשפראַך, וועלכע האָט אליין אין איר צייט קאָנ-
 קורירט מיט העברעאיש און געמוזט קעמפן פאר איר אנערקענונג,
 האָט זיך פאראייניקט מיט איר אמאָליקער קאָנקורענטיין, דער שפראַך
 פון דער ביבל, קעגן דער נייער פּאָלקסשפראַך, יידיש. אזוי איז
 עס געווען ניט נאָר אין דעם ערשטן פּעריאָד פון דער ליטעראַטור
 אויף עברי-טייטש. אזוי איז עס געווען אויך שפעטער. אזוי
 שפעט ווי אין אַכצנטן יאָרהונדערט — שיעור ניט פיר הונדערט
 יאָר נאָכדעם ווי עס האָט זיך אָנגעהויבן פאנאנדערצובליען די יידי-
 שע פּאָלקס-ליטעראַטור — האָבן זיך געפונען לומדים, וואָס האָבן
 געהאַלטן, אז עס איז ניט רעכט איבערצוזעצן אויף יידיש אַזאַ
 ספר, ווי דער „מנורת המאור“. מען זעט עס פון דער הקדמה,
 וואָס עס האָט געשריבן דער מחבר פון דער איבערזעצונג (1722).
 ר' משה פראנקפורט. ער טענהט זיך אויס אין דער הקדמה מיט
 יענע, וועלכע מיינען, „דאָס עס ניט רעכט געטאָן ווער דאָס מען
 זאלכע ספרים אין לשון אשכנז שרייבט און דאס מען איטליכן
 מגלה איז די זאכן וואָס אין מדרשים און גמראס שטייט“. פון זיין
 וכוח זיך מיט די קעגנער פון „זאלכע ספרים אין לשון אשכנז“,

זעט מען, אז עס זיינען געווען אזעלכע קעגנער. און ר' משה פראנקפורט טרעט שארף ארויס אנקעגן זיי. ער דערקלערט, „דאָס עם להיפוך איז, עס איז איין מצוה דאָס מען זאָל אין אלע לשונות ספרים מאַכן“... „וגדולה מזו. — שרייבט ער, — נאָך איין גרעסערע זאָך וויל איך זי אָנווייזן, דאָס איינסט (אמאָל) אלע אונדזערע ספרים די צום האַרבסטן און שווערסטן זיין (זיינען) צו לערנען, זיין (זיינען) גאָר וועניק אין לשון קודש געמאכט געוואָרן, נייערט אין דאָס לשון, וואָס דער געמיינער מאַן גערעדט האָט, פארערשט דער תלמוד ירושלמי איז געמאכט אין דאס לשון, וואָס מאַנען, ווייבער, קינדער אין ארץ ישראל גערעדט האבן, און ניט אין לשון קודש. אך (אויך) אונדזער גמרא, וועלכע גע- הייסן ווערט „תלמוד בבלי“, איז גאָר פיל דערינען, וואָס קיין לשון הקודש איז. דער מדרש איז גאָר פיל, דאָס קיין לשון קודש איז, נייערט אין דאָס לשון, ווי דער געמיינער מאן אין די לענדער גערעדט האָט, וואו דאָס ספר געמאכט איז. דער תרגום יונתן און ירושלמי וואו פיל סודות דערינען שטייען, איז געמאכט אין געמיינ לשון, דאָס איטלעכער זאָל קאָנען פארשטיין. דער זוהר איז איין ספר קדוש ונורא מאד, וועלכעס אייטעל סודות התורה איז, — איז געמאכט ניט אין לשון הקודש, נייערט אין דעם לשון, וואָס מען אין דאָס לאַנד בבל גערעדט האָט און דער- גלייכן נאָך פיל מער ספרים.“ (דער אויסלייג איז אונדזערער).

אַט דאָ זעען מיר קלאָר, ווי אן עלטערער יידישער מחבר איז זיך סומך אויף דער טראַדיציע פון דער אראמיאישער ליטעראטור, ווי ער ווייזט אָן, אז גראַד די ספרים, וועלכע זיינען מער ווי אלע אַנדערע פארהייליקט געוואָרן ביי יידן, — דער תלמוד, דער מדרש, דער זוהר, זיינען געשריבן אויף דעם לשון פון דעם „געמיינעם מאַן“, אויף דעם לשון פון פּאָלק. ער טרעט, פארשטייט זיך, ניט ארויס קעגן לשון קודש, אָבער ער פאַרלאַנגט דאָס רעכט צו שרייבן אויף יידיש וועגן אלע ענינים, וועגן וועלכע מען שרייבט אויף דער

שפראך פון די נביאים און אויף גמרא־לשון. ער איז ניט אזא „ידישיסט“, ווי זיין בן־דוד אהרן בן שמואל. יענער האָט אין דער הקדמה צו זיין „ליבליכע תפלה“ (1709) בפירוש דערקלערט, אז עס איז גלייכער צו דאָוונען אויף דעם „מוטער־לשון“, איידער אויף לשון קודש, און אז עס איז א גרויסער פעלער, „דאָס איין קינד פון יוגנט אויף מוז לשון הקודש לערנען, וועלכעס זיין יונג לב גארנישט פארשטייט“... (ציטירט לויט מ. עריקס „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“, ווארשע, 1928, ז. 215).

אהרן בן שמואל איז זיך, אגב, אויך סומך „אויף אונדזערע חכמים אין בבל און אין ארץ ישראל“, וועלכע האָבן „צונויפגע־שטעלט תפלות און אויך אנדערע ביכער געשריבן אין דער אראמי־אישער שפראך“. דער אַמסטערדאַמער דיין, דער איבערזעצער פון „מגורת המאור“, איז ניט געווען אזוי עקסטרעם, ווי אָט דער „לנטן־מן“ (לאנדסמאַן, ישובניק) אהרן בן שמואל, אבער אויך ער האָט זיך איינגעשטעלט, ווי מיר האָבן געזען, פאר דעם לשון, וואָס „מאנען, ווייבער און קינדער“ רעדן אויף אים, און כדי צו ווייזן, אז ער איז גערעכט, האָט ער דערמאָנט די גרויסע און הייליקע ספרים, וועלכע זיינען געשריבן געוואָרן אויף דער אמאָ־ליקער פאַלקסשפראך, אראמיאיש.

ר' משה פראנקפורט און אהרן בן שמואל זיינען ניט געווען די איינציקע, וואָס האָבן געוואוסט, אז עס איז קיין נייס ניט ביי יידן צו שרייבן ספרים אויף דער שפראך פון פאַלק, אז יידן האָבן עס שוין לאַנג געטאָן. ר' צבי הירש כאטש, דער פארפאסער פון „נחלת צבי“ (1711), דעם טייטש־זוהר, זאָגט דאָס אייגענע, וואָס ר' משה פראנקפורט, נאָך מיט מער שטארקייט.

דער איבערזעצער פון „מגורת המאור“ האָט גערעדט וועגן די „וועלכע קיין לשון הקודש קאָנען לערנען“. דער מקובל ר' צבי הירש כאַטש האָט אין זיינען געהאַט אויך יודעי ספר. אין זיין פאַררעדע צום „נחלת צבי“ זאָגט ער בפירוש „דאָס מאַנכע יודעי

ספר זאָל ניט מיינען, עס ווער אים איין חרפה צו ליינען דייטשע ספרים — און ווען גלייך עס איז בלשון אשכנז, איז שכרו הרבה מאוד, דען די תורה הקדושה האָט משה רבינו אויך מפורש געוועזן בשבעים לשון... ובפרט אין יענער מדינה, וואו מען רעדט לשון תרגום, איז דאָס ספר הזוהר פאר איטלעכס, אפילו פאר המוני עם, ווי במדינותנו איז אונדזער לשון אשכנז שוה לכל נפש אדם" (דאָרט, ז. 241). א קלאָרער און א פשוטער פארגלייך: דער „נחלת צבי" איז געשריבן געוואָרן אויף דעם פאָלקסלשון פון אונדזער צייט און אונדזערע מדינות, אזוי ווי דער „זוהר" איז פארפאסט געוואָרן אויפן לשון פון יענער מדינה און יענער צייט, וואו און ווען די יידישע באַפעלקערונג האָט גערעדט זוהר־לשון, ד. ה. תרגום־לשון, אראמיאיש. (דער מקובל ר' צבי הירש כאטש, האָט, אזוי ווי ר' משה פראנקפורט, געגלויבט, אז דער מחבר פון „זוהר" איז געווען ר' שמעון בן יוחאי).

כ'וואָלט געקאָנט ציטירן נאָך אנדערע אלטע מחברים, אויך באַרימטע רבנים און מקובלים, וועלכע האָבן גאָר אמאָל נאָך געהאט דעם מוט צו פאָרגלייכן די ליטעראַטור אויף עברייטיטש מיט די פארהייליקטע ספרים, וועלכע זיינען געשריבן געוואָרן אויף דעם פארציטיקן יידיש — אראמיאיש. אבער איך וויל ניט פאר־נעמען מער קיין פלאַץ דערמיט. איך האָב בלויז געוואָלט אָנווייזן, אַז ניט נאָר האָט יידיש א גלייכן צו זיך אין דער יידישער פאר־גאנגענהייט, נאָר אז אַלטע יידישע פאַרפאַסער האָבן געוואוסט דער־פון און באַוואוסטזיניק אויסגענוצט עס אין זייער איינשטעלן זיך פאַר די רעכט פון דעם „געמיינעם מאן" און זיין לשון.

אין אונדזער צייט האָט י. צינבערג זיך אָפגעשטעלט אויף דער ענלעכקייט, וואָס איז דאָ צווישן יידיש און אראמיאיש. ענטפערנדיק יענע, וועלכע פלייסן זיך צו דערווייזן, אז דער „זשאראָן" איז בלויז א פארבייגייענדיקער פאקטאָר אין דער גע־

שיכטע פון אונדזער קולטורעלן לעבן, ווייזט ער אָן אויף דעם היסטאָרישן ביישפּיל פון תּרגוּם-לשון, וועלכער „האַט דערגרייכט די מדרגה פון דער ביבל־שפּראַך : ביידע געהייליקט אינעם באַ-וואוסטיין פונעם פּאָלק, ביידע צוזאַמען שפינען זיי ווייטער דעם גאַלדענעם פּאַדעם פון דער נאַציאָנאַלער קולטור אפילו אין די שפּעטערדיקע צייטן, ווען אויך דער אראמיאישער דיאלעקט איז אָפּגעשטאַרבן אינעם מויל פונעם פּאָלק.“ (דער קאמף פאר יידיש אין „פּילאָלאָגישע שריפטן 1. ז. 72).

י. צינבערגן האָט מקדים געווען אליעזר שולמאַן. אָט דער אינטערעסאַנטער העברעאישער שריפטשטעלער, וועלכער איז גע-ווען נאָך אַמאָל א מיטארבעטער אין „השחר“, האָט געהאַט אן אויסערגעוויינלעכן אינטערעס צו יידיש און צו דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט געזאַמלט אלטע יידישע ספרים און מאַ-נוסקריפטן. שפּעטער האָט ער אָנגעשריבן א גאַנץ בוך מיטן נאָמען „שפת יהודית אשכנזית וספרותה.“ (די ערשטע קאפיטלעך זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך אין יאָר 1903, אין דעם פּעטער-בורגער דריימאַנאַטלעכן זשורנאַל „הזמן“, אין בוכפּאַרם איז עס ארויס אין 1913). זאָגט שולמאַן אינעם אריינפיר צו אָט דעם ערשטן פּראָוו צו שרייבן אויף העברעאיש די געשיכטע פון דער ליטעראַטור אויף יידיש, אז עס מאכט ניט אויס, וואָס אין יידיש זיינען אריין אי סעמיטישע, אי אַרישע שפּראַך-עלעמענטן : אבי זיי האָבן זיך האַרמאָניש באהעפּט. אגב, זאָגט ער, „איז עס קיין ניס ניט ביי אונדז, ווארום מיר האָבן שוין געזען אין אונדזער גמראַ-לשון, ווי גריכישע און רוימישע ווערטער האָבן אָנגענומען א סעמיטישע פּאַרם“...

און אזוי ווי גמראַ-לשון, דער פאַרציטיקער יידישער מאַמע-לשון, איז עבר־טייטש, אונדזער נייער מאַמע-לשון, געוואָרן ביס-לעכווייז א ליטעראַטור-שפּראַך, אונדזער צווייטע ליטעראַטור-שפּראַך. און עס מאכט ניט אויס, וואָס ניט אלע האָבן יידיש

„אנערקענט“ און וואָס די אנערקענונג איז ניט מיט אמאָל געקומען.
אויך מיטן אַ מ אַ ל י ק ן יידיש איז אזוי געווען. דאָך איז,
סוף כל סוף געקומען די צייט, ווען יידן האָבן אָפּגעגעבן אַראַמייאיש
אַן אָרט אין מזרח-וואַנט, אין דערזעלביקער מזרח-וואַנט, וואו
עס שטייט דער בכבודיקער שטול פון העברעאיש — און דערביי
איז די בכבודיקייט פונעם העברעאישן שטול אויף א האַר ניט
געמינערט געוואָרן. אזוי ווערט אויך צוליב יידיש ניט געמינערט
דער כבוד פון העברעאיש. ביידע זיינען זיי אונדזערע לשונות,
ביידע העלפן זיי אונדז אויסלעבן זיך ליטעראריש און אלגעמיין
קולטורעל, ביידע געהערן זיי צו די זיידן, אויף וועלכע עס האַלט
זיך אונדזער גרויסער נאַציאָנאַלער בנין.

קאפיטל זעקס

העברעאיש און יידיש, אנשטאָט העברעאזים און יידישיזם. — ביישפילן פון בילינגוואַליסטישע שריפטשמעלער. — די דענקער און דיכטער פון דער גאַלדענער צייט אין שפּאַניע. — מוסטערן פון אַ שפּעטערדיקער צייט. — די זעלטנקייט פון צווישפּראַכיקע שרייבער. — היינט, טיזשישעוו. — איינשפּראַכיקע שרייבער, אַ צווישפּראַכיקע ליטעראַטור.

דאָס נאָר וואָס געזאָגטע איז ביז דאָ ניט לאַנג פאַר אסך פון אונדז געווען שיעור ניט אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. און דעריבער איז דער עיקר פאַר אונדז ניט העברעאזים אָדער יידיש־שיזם, נאָר העברעאיש און יידיש. דאָס זיינען געווען צוויי שפּראַכן, וואָס האָבן באַדינט איין שרייבער־און־לעזער־משפּחה, צוויי טרעגערס פונעם יידישן געדאַנק, וואָס זיינען אזוי צו זאָגן, געזעסן ביי איין טיש.

זיי זיינען, אמת, נישט געזעסן ביידע אויבנאָן. דער אויבנאָן האָט געהערט דער העברעאישער „גבירה“, אָבער דער טיש איז געווען א שותפותער, און טאַמער האָט מען זיך אמאָל צעווערטלט, איז מען באַלד צוריק געוואָרן גוט־פריינט, ס'איז געווען א פאַמיליע־מחלוקת.

צוויי שפּראַכן — איינאונאיינציקע ליטעראַטור. — אזוי האָט זיך אויסגעדריקט בעל מחשבות. און ס'איז כדאי א טראַכט צו טאָן

וועגן דעם אמתן מיין פון אַט דעם אויסדרוק. עס איז כדאי צו געדענקען, אַז בעל מחשבות האָט ניט געמאַכט קיין פֿאַזונג פון אונדזער צווישפּראַכיקייט, ער האָט ניט פּאַרלאַנגט פון יעדן יידן, וואָס האלט א פּען אין דער האַנט, אַז ער זאָל זי טונקען אמאָל אין אַ יידישן און אַמאָל אין אַ העברעאישן טינטער. אויב ער זאָר עס האָבן פּאַרלאַנגט, ווייס איך ניט, צי ער וואָלט געווען גערעכט. שרייבן, — און גוט שרייבן — אויף צוויי שפּראַכן, אפילו אויף אזעלכע צוויי נאַענטע שפּראַכן, ווי העברעאיש און יידיש, איז אַ זאָך, וואָס ניט יעדערער קאָן זיך פּאַרגינען. אפילו ביי אַזאַ צווישפּראַכיקן שריפטשטעלער, ווי פּרץ הירשביין, איז געקומען אַ מאַמענט, ווען ער „האַט באשטימט, ווי ער אליין דער- ציילט אין זיינע זכרונות, אז א שריפטשטעלער דאַרף שליפּן און בויען נאָר איין שפּראַך.“ און ניט נאָר הירשביין, יעדער שרייבער שעצט זיך גליקלעך, ווען אים געלינגט אויסצושפּילן דעם ניגון פון זיין נשמה אויף איין שפּראַכלעכער כלי. אויף צוויי כלים שפּילן — און שפּילן ווי געהעריק איז, — איז א צווייפּאַך-שווערע קונסט...

זי געדינגט נאָר אין אויסנאמספּאלן. אזעלכע אויטנאמען זיינען געווען, צום ביישפּיל, אונדזערע דיכטער און דענקער אין דער „גאָלדענער עפּאָכע“ פון שפּאַניע. זיי האָבן געשריבן אי העברעאיש, אי אַראַביש. און מען איז זיך אָפט טאַקע סומך אויף זיי, ווי אויף ביישפּילן פון צווישפּראַכיקע שריפטשטעלער, אָבער מען קען פון זיי קיין ראיה ניט ברענגען, אז ס'איז גוט פאַר אַ שרייבער צו זיין צווישפּראַכיק. ערשטנס, קאָן זיין, אז זיי גופא וואָלטן געווען מער פּרוכטבאַר, ווען זיי זאָלן ניט האָבן געטיילט זייערע כחות צווישן צוויי לשונות. (אינעם סטיליסטישן זינען האָט דאָס שרייבן אי העברעאיש, אי אַראַביש זיי זיכער מער שאַדן, ווי נוצן געבראַכט: איך ווייס ניט, ווי ווייט זייער אַראַביש איז געווען באַאיינפלוסט פון העברעאיש, אָבער זייער העברעאישע

פּאַעזיע און זייערע העברעאישע איבערזעצונגען האָבן אין אייניקע פּאַלן זיכער געליטן דערפון, וואָס זיי זיינען געווען צו טיף אייני געוואָרצלט אין דעם אַראַבישן שטייגער שרייבן.) צווייטנס, האָבן די ספרדישע דיכטער און דענקער קיינמאַל אין דער אמתן ניט באַנוצט קיין צוויי שפראַך-אינסטרומענטן פאַר איין און דעם זעלביקן ציל. זיי האָבן ניט געשריבן קיין לידער אי אויף הע-ברעאיש, אי אויף אַראַביש און אויך קיין עטיש-פּילאָזאָפּישע חבורים האָבן זיי ניט געשאַפּן אין ביידע שפראַכן: פאַר יעדן סאַרט ווערק האָבן זיי באַנוצט א באַזונדערן לשון — אַזאַ, וואָס איז אין דעם געגעבענעם פּאַל געווען מער פּאַסיק. אזוי, צום ביישפּיל, האָט ר' יהודה הלוי געשריבן זיינע שירים אויף לשון קודש און נאָר אויף לשון קודש; אויף אַראַביש האָט ער פאַרפאַסט דעם ספר הכוזרי. אויך ביי ר' שלמה אבן גבירול איז העברעאיש געווען די שפראַך פון זיין פּאַעזיע; אויף אַראַביש האָט ער געשריבן פּילאָזאָפּיע און מוסר-ספרים. דאָס אייגענע זעען מיר ביים רמב"ם. איין סאַרט ווערק האָט ער געשריבן אויף לשון קודש און נאָר אַן אנדערן, — אויף אַראַביש.

די חכמי ספרד זיינען אזוי שטארק געווען אָפּגעהיט אין דעם זין, אז ווען, אשטייגער, דער רמב"ם האָט אויפגעשריבן אויף אַראַביש דעם פירוש אויף דער משנה און ער האָט זיכער געוואָלט, אַז דאָס זאָל זיין אויך אויף לשון-קודש, האָט עס אַן אנדערער איבערגעזעצט, ניט ער אליין. אזוי זיינען אויך די „כוזרי'ס", די „מקור היים'ס", די „חובות הלבבות" און אנדערע ספרים, וואָס זיינען לכתחילה געשריבן געווען אויף אַראַביש, איבערגעזעצט געוואָרן ניט פון די פאַרפאַסער אליין, נאָר פון מענטשן, וועלכע האָבן זיכער געקאַנט ווינציקער העברעאיש, ווי די דערמאַנטע גרויסע מחברים. פאַרוואָס האָבן די יהודה הלויס און די מיימונס אליין ניט געשריבן יעדן פון זייערע ספרים אין ביידע לשונות? קאַנטיק, אז פאַר יעדן סאַרט שרייבן האָבן זיי איבערלעך פאַרמאַגט נאָר איין לשון, דער-

פאַר האָבן זיי אויף יעדער שפראַך געשריבן נאָר איין באַשטימטן סאַרט ביכער.

ענלעכע זאַכן זעען מיר אויך שפעטער, ווען אונדזער צוויי-שפראַכיקע ליטעראַטור הערט אויף צו זיין א העברעאיש-אַראַבישע און ווערט א העברעאיש-יידישע ליטעראַטור. אייניקע מחברים שרייבן טאַקע אַזיין זייערע ספרים אי אויף העברעאיש, אי אויף יידיש. אזוי, צום ביישפּיל, האָט געטאַן דער מחבר פון „קב-הישר“. אַנדערע אָבער האָבן פארפאַסט איין סאַרט ספרים אויף העברעאיש און נאָר אַנאַנדער סאַרט — אויף יידיש. פארגלייכט, אַשטיינער, די כתבים, וואָס עס האָבן אונדז איבערגעלאָזן אזעלכע צוויי-שפראַכיקע מחברים, ווי אליהו בחור אין דער עברי-טייטש תקופה, יצחק בער לעווינזאָן אַדער אליעזר צבי הכהן צווייפּל אין דעם השכלה-פּעריאָד און ביאליק אין אונדזער צייט, — פאַר-גלייכט זיי, וועט איר זען, וואָס פאַר אַ גרויסער אונטערשייד עס איז דאָ צווישן די טעמעס, די מאַטיוון, די פאַרמען, וועלכע דאָמיר-גירן אין זייער העברעאישן שאַפּן און די, וועלכע זיי האָבן באַנוצט ווען זיי האָבן געשריבן יידיש. ביאליקן, אשטייגער, וואָלט קיינמאַל גיט איינגעפאלן צו שרייבן אויף העברעאיש „מיין גאַרטן“ אדער אויף יידיש — „מגלת אש“. ער האָט געמוזט שרייבן „מגלת-אש“ אויף דער שפראַך פון די נביאים און די הומאַריסטישע אידיילע פון דער באבעס איינגעמאַכטס — אויף דער פאַלקסשפראַך.

אפילו מענדעלע מוכר ספרים, וואָס איז געוויס געווען א מייסטער אויף צוויי שפראַכן, האָט יעדעס ווערק זיינס פונדעסט-וועגן געשאַפּן פּכתחילה אויף איין לשון און דערנאָך ערשט איבער-געזעצט עס און איבערגעאַרבעט אויף דער צווייטער שפראַך. אפילו מענדעלע, הייסט עס, האָט זיינע בילדער פונעם יידישן לעבן בעסער ווי אלץ געקאָנט מאַלן אויף דער איינאונאַיניקער שפראַך פון דעם דאָזיקן לעבן, אויף יידיש, און אַזאָ ווערק, אשטייגער, ווי „דאָס ווינשפּינגערל“ וואָלט אים זייער שווער און אפשר אוממעג-

לעך געווען צו שרייבן לכתחילה אויף העברעאיש. ער האָט עס געקענט נאָר איבערזעצן אויף לשון־קודש. „ביז וואָנען“ דערציילט ש. דובנאָו אין זיינע זכרונות, — „ביז וואָנען מענדעלע האָט געהאַט פאַר די אויגן דעם געדרוקטן יידישן אַריגינאל פון די ערשטע טיילן „ווינשפינגערל“, האָט ער געמאכט די העברעאישע איבער־זעצונג אָדער, גענויער, די איבעראַרבעטונג — מייטערהאַפט און אָן שום שוועריקייטן, אָבער ווען עס איז געקומען צו שרייבן ווייטער אָן דעם יידישן אַריגינאל, האָט ער דערפילט, אז עס וועט ניט גיין גלאַט“ — און ער האָט געמוזט פריער עס אָנשרייבן אויף יידיש און „דערנאָך אָנקליידן די בילדער אין די קלאַסישע נאַציאָנאַלע קליידער“...

אזוי איז עס, ווען עס רעדט זיך וועגן יידיש און העברעאיש, — צוויי שוועסטער־שפּראַכן, היינט ווי שווער וואָלט עס געווען איבערצוטראַגן די קערנדלעך פון א ווערק אין א שפּראַך, וועלכע מען האָט זיך קוים אויסגעלערנט און אין וועלכער מען האָט ניט און מען קאָן ניט האָבן קיין טיפּערע וואַרצלען! האָבן טאַקע שריי־בער געוויינלעך קיין חשק ניט צו שרייבן אויף אַן אַנדער לשון, אַחוץ זייער אייגענעם, און זיי טוען עס נאָר, ווען זיי האָבן קיין אַנדער ברירה ניט...

אַט וואָס פאַר א דערפאַרונג עס האָט וועגן דעם דער אונ־גאַריש־אַמעריקאַנער שריפטשטעלער יאַזעף רעמעני. ער האָט אָנגעשריבן אין משך פון אַכט יאָר פיר ראַמאַנען — אַלע אויף אונגאַריש. פאַרוואָס, פּרעגט ער זיך אליין, שרייבט ער אונגאַריש און ניט ענגליש? ער פילט זיך ווי אַן אַמעריקאַנער און רעדט גאַנץ גוט די שפּראַך פון לאַנד. ווען ער זאָל שרייבן ענגליש, וואָלט ער זיכער געהאַט מער — און בעסערע — לעזער. היינט פאַרוואָס באַנוצט ער די שפּראַך פון זיינע לאַנדסלייט, די אונגאַרישע אימיגראַנטן? די פּראַגע ווערט נאָך האַרבער, ווען מען דערמאַנט זיך, אז „דער דורכשניטלעכער אימיגראַנט איז עסטעטיש אומאַנט־

וויקלט, אינטעלעקטועל ניט רייף, און „דאס איז“, ווי רעמעני אליין דערקלערט, „אומפארמיידלעך, ווייל דאס רוב איינגעוואַנדערטע זיינען פון פויערישער אָפּשטאַמונג. אונטער די דאָזיקע אומ־שטענדן איז קלאָר, אַז שרייבן אויף אונגאַריש מוז פירן צו א צווייפלהאפט גלענצנדיקער איזאָלירונג. צו וועמען קאָן מען זיך ווענדן? צו א באמת אנטמוטיקנדיק קליינער צאָל לעזער.“ דאָס זיינען רעמעניס אייגענע ווערטער. און פונדעסטוועגן גיט ער ניט אויף זיין אַלט־היימישן דָשון. פארוואָס? פּרעגט ער זיך אליין. און ער ענטפערט: „כִּהָאָב געשריבן דיִדאָזיקע ראָמאַנען אויף דער שפּראַך פון מיין אלטער היים, ווייל פּסיכאָלאָגיש און גייסטיק איז אונגאַריש געווען פאר מיר דער פּולקאַמענסטער שאפונגס־אינס־טרומענט — — — עס איז נאָטירלעך פאר מיר צו רעדן הויך אויפן קול און צו שעפּטשען אויף אונגאַריש, מיט אנדערע ווערטער, צו זיין פרימיטיוו און ליריש. אויף ענגליש קאָן איך נאָר פירן אַ געשפּרעך, וואָס דאָס מיינט צו זיין ציוויליזירט, דיסציפּ־לינירט, אומפאַרמיידלעך קאָנווענציאָנעל. שעפּערישע ארבעט אָבער וויל זיין פריי פון קאָנווענציאָנאַליטעט.“ און דאָס איז, לויט דער דערפאַרונג פון דעם אונגאַריש־אַמעריקאַנער ראָמאַניסט, מעגלעך נאָר דאן, ווען מען שרייבט אויף דער אייגענער שפּראַך, ניט אויף אַ שפּראַך וואָס מען האָט „זיך אויסגעלערנט“. אפילו נאָר מינדלעך באַנוצן מער ווי איין שפּראַך איז אן אומבאַוואוסטזיניקע אָדער באַוואוסטזיניקע אנשטרענגונג, א פאַרברויך פון אינעווייניקסטע כחות, וואָס קאָסט זייער טייער. א צוויישפּראַכיקער מענטש האָט אויף זיין בויגן, ווי איינער א שפּראַך־פּסיכאָלאָג, האָט זיך אויסגע־דריקט, — צוויי שטריקלעך, זיינען ביידע ניט גענוג שטאַרק אַנגעצויגן... הייסט עס, אפילו א געוויינטלעכער מענטש געוויינט און שפּאַרט איין קרעפטן, ווען ער דאַרף ניט צופאַסן זיינע דענק־און־רייד־אַרגאַנען צו מער ווי צו איין שפּראַך־אינסטרומענט, היינט וואָס איז שוין צו רעדן וועגן א שריפטשטעלער, וואָס אין זיין

גייסטיקן לעבן שפייט די שפראך אזא גרויסע ראָלע. ער מוז געוויס זיין עקאָנאָמיש בנוגע צו זיין שפראך־ענערגיע. ער מוז זי געוויס זאָמלען און היטן פאַר די אינעווייניקסטע צילן פון זיין שאַפונגס־ארבעט, פאר דעם פולן אויסדרוק פון זיין געדאַנק, פאר דער קלאָרער פאַרמירונג פון זיין געפיל, פאַר דער אנטפלעקונג פון זיינע וויזיעס, און ניט פאר דער דרויסנדיקער צופאַסונג. מיען זיך טאַקע שרייבער געוויינלעך צו זיין מאָנאָלינגוויסטן אין זייער שאַפן, ווען אפילו זיי קענען בשעת הדחק געברויכן מער ווי אין שפראַך.

היינריך היינע, וועלכער האָט א גרויסן טייל פון זיין לעבן פאַר־בראַכט אין פראַנקרייך, זיין גייסטיקן פאַטערלאַנד, האָט נאָר א פאַר אַרבעטן אין פראַנצ, אזוינע, ווי „די ראַמאַנטישע שולע“, געשריבן אויף פראַנצויזיש (פאר א פראַנצויזישן זשורנאַל): לידער און דער־צייילונגען האָט ער געשריבן אויף דייטש און נאָר אויף דייטש. דער רוסישער פאַעט טיוטשעוו, וועלכער האָט אסך יאָרן פאַר־בראַכט אין אויסלאַנד און האָט זיין גאַנצע קאַרעספּענדענץ געפירט ניט אויף רוסיש, נאָר אויף פראַנצויזיש, האָט זיינע ליירישע געפילן אויסגעדריקט נאָר אין רוסיש. דאָ ביי אונדז אין לאַנד האָבן מיר געהאַט א נאָרוועגיש־אַמעריקאַנער שרייבער, א. ע. ראַל־וואַג, וועלכער האָט גוט געקענט ענגליש און געשריבן זייער אינ־טערעסאַנטע ראַמאַנען פון דעם נאָרוועגיש־אַמעריקאַנער לעבן, אָבער ער האָט זיי געשריבן אויף נאָרוועגיש און געלאָזט זיי אַנאַנדערן איבערזעצן, אונטער זיין רעדאַקציע, אויף ענגליש. און ניט נאָר קינסטלערישע ווערק, אפילו עסייען, מיידן שריפטשטעלער אויס צו שרייבן אויף אַ שפראַך, וועלכע איז ניט דער נאַטירלעכער מעדיום פון זייער שאַפן. דער פראַנצויזישער שריפטשטעלער אַנדרע מאַרואַ איז איינגעלאָדן געוואָרן פונעם „טריניטי קאלעדזש“ אין קעמברידזש צו האַלטן א סעריע לעקציעס וועגן מאַדערנער ביאָגראַפיע. ער האָט די לעקציעס געלייענט אין ענגליש, אָבער אז עס איז געקומען

ארויסצוגעבן זיי אין בוך־פאָרם, האָט ער זיי פון ס'ניי אָנגעשריבן אויף פראַנצויזיש און געלאָזט אן אנדערן מאַכן די ענגלישע איבער־זעצונג פון דעם פראַנצויזישן מאַנוסקריפט. רעדן, הייסט עס, קאָן מען בלית ברירה רעדן אויף א פרעמדער שפראַך אויך, אבער שרייבן — דערצו איז ניט גענוג סתם אזוי שפראַך. עס מוז זיין א לשון, וואָס איז צונויפגעוואקסן מיט דעם שרייבערס אינע־ווייניקסטן זעבן, מיט זיין דענקען, מיט זיין גאַנצער לעבנס־דערפארונג. עס מוז זיין א לשון, וואָס איז איינגעטונקט אין זיין נערווען־זאָפט, א לשון, וואָס עס לעבט אין אים, ווען ער אליין שווייגט, א לשון, וואָס קומט ניט פון די ליפן אדער פון זכרון, נאָר פון יעדן טראָפן בלוט זיינעם, פון די טיפסטע טיפענישן פון זיין נשמה. אַזאַ לשון איז דאָ נאָר איינער ביי יעדן שריפטשטע־לער, — יעדנפאלס, איינער פאר יעדן סאָרט ווערק.

געוויס זיינען, ווי געזאָגט, דאָ אויסנאמען אדער אזוינע, וואָס זעען אויס צו זיין אויסנאָמען. עס זיינען דאָ „פאליגאמיסטן“ אויף דעם שפראַך־געביט. אַט שרייבט ראבינדראנאט טאגאר אי אינדיש (בענגאַליש), אי ענגליש. קאַליל גיבראן האָט אראבישע און ענגלישע ווערק. אפילו זירישע פאָעטן קאָנען זיין אמאָל צוויי־שפראַכיק. פושקין האָט זיך געשפילט מיט פראַנצויזישע פערזן. ריינער מאריא רילקע, דער דייטשער פאָעט, האָט געשאַפן אויך פראַנצויזישע לידער. מיסטראל האָט געשריבן פראוואנסאליש און פראַנצויזיש. (דערביי דארף מען געדענקען, אז דידאָזיקע ביידע שפראַכן זיינען זייער נאָענט איינע צו דער אנדערער). ביי אונדז יידן זיינען געווען און זיינען פאָראַן אַ היפש ביסל שרייבער, וואָס איר באגעגנט זיי דאָ אין דער רוסישער, דאָ אין דער יידישער, דאָ אין דער דייטשער אדער סקאנדינאַווישער ליטע־ראטור. עס איז גענוג צו דערמאָנען דעם נאָמען פון דר. עהרענ־פרייז, וועלכער איז געווען אַמאָל אַ העברעאישער (און א יידישער) שריפטשטעלער און איצט זאָגט מען אויף אים, אז ער איז איינער

פון די בעסטע סטיליסטן אין דער שוועדישער ליטעראטור. אָבער אַט די אויסנאַמען, אז מען זאָל זיך צו זיי גוט צוקוקן, וועלן זיי נאָר באַשטעטיקן דעם כלל, אַז אַן אמתער שריפטשטע- לער קאָן, אחוץ אין אויסנאַמספאַלן, זיין שעפּעריש נאָר אין איין שפּראַך. די ליטעראַרישע פּאָליגלאַטן זיינען דאָס רוב אַדער פון דעם מיין, וואָס שרייבן אין דער אמתן נאָר אויף איין שפּראַך און פון איר זעצן זיי איבער זייערע ווערק (אויפן פּאַפּיר אדער אין די געדאַנקען) אויף אנדערע לשונות, און ד. ה. זיי זיינען פּיל- שפּראַכיקע איבערזעצער, ניט קיין פּילשפּראַכיקע שריפטשטעלער, אַדער זיי שרייבן אין דער אמתן אויף איין שפּראַך אויך ניט, ד. ה. זיי האָבן ערגעץ ניט קיין טיפּערע וואַרצלען, זיי באַנוצן נאָר עפעס אַ מיין אויבנאויפיקן עספּעראַנטאַ, אַן אומפּערזענלעכע מעכאַנישן לשון, א ווערטער-בוך-לשון, וועלכער האָט ניט קיין טעם און קיין ריח און וועלכער איז גאָר ניט קיין לעבעדיקער שפּראַכלעכער אַרגאַניזם, נאָר עפעס א גולם, א ראַבאַט, א בינטל ווערטער, וואָס קאָן זיך צעפאַלן פּונקט אזוי לייכט, ווי לייכט עס איז אויפגעקליבן געוואָרן... אַן אמתער שרייבער האָט נאָר איין אמתע שפּראַך, אזוי ווי ער האָט נאָר איין איד. (זע מיין אַרטיקל „ליטעראַטור און שפּראַך“, „דער טאָג“ פון 6טן אפּריל, 1930).

אָבער דאָ רעדט זיך ניט וועגן די שרייבער. יעדער פון זיי איז געוויינטלעך איינשפּראַכיק. דאָ רעדט זיך וועגן דער ליטע- ראַטור אינגאַנצן גענומען. און אומקערנדיק זיך צוריק צו אונדזער טעמע חזר איך איבער, אז ווען בעל מחשבות האָט געזאָגט וועגן אונדזער ליטעראַטור, אז זי איז צוויישפּראַכיק, האָט ער ניט געמיינט דערמיט צו זאָגן, אז יעדער יידישער שרייבער נוצט אַדער דאַרף נוצן ביידע אונדזערע שפּראַך-מעדיומס. ער האָט נאָר פעסט- געשטעלט א פּאַקט, אַז סאָי יידישע שרייבער, סאָי יידישע לעזער „לעבן און אַטעמען, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, צווישן צוויי

שפראכן, ווי א חתן צווישן צוויי מחותנים אונטערפירער". און מיט א פאָר צענדליק יאָר צוריק איז עס זיכער געווען אזוי, — אויב ניט אין אמעריקע, איז אין מזרח־איראפע.

יע, מיט אַ פאָר צענדליק יאָר צוריק, פאָרן ערשטן וועלטקריג, איז לעבעדיק געווען ביי אונדז די טראַדיציע פון צווישפראַכ־קייט, די טראַדיציע, וואָס איז פארקערפערט געווען פארצייטן אין דער העברעאיש־אראמיאישער — און שפעטער אין דער העברע־איש־יידישער ליטעראַטור.

קאפיטל זיבן

העברעאיש-יידיש. — די יידישע רעליגיע — און
יידיש - וועלטלעכע ליטעראטור אויף יידיש. —
יידיש איז ארויסגעוואקסן פון העברעאיש, ווי א
יונגער צווייג פון אן אלטן בוים. — א ליטעראטור
— „זאגערקע". — ביישפילן. — ביידע ליטע-
ראטורן ענדערן זיך, ווען דאס יידישע לעבן ענדערט
זיך. — אויספירן.

וועגן העברעאיש-אראמיאיש האבן מיר גערעדט אין אפריער-
דיקן קאפיטל. איצט וועלן מיר זיך אויספירלעכער באקענען מיט
דעם היסטארישן פראצעס, וואס האט געפירט צו העברעאיש-
יידיש.

יידיש איז שווערער נאך ווי אראמיאיש אָנגעקומען צו ווערן
אונדזער צווייטע ליטעראטור-שפראך. אָבער אזוי ווי אַמאל אַראַ-
מיאיש, האָט יידיש גלייך אין אָנהויב אנגעהויבן צו שפּילן א
ראַליע אין דעם רעליגיעזן יידישן לעבן און שאַפן. ניט נאָר
ווערטלעכע לידער האָט מען געזונגען און ניט נאָר „גויאישע"
מעשיות האָט מען דערציילט אויף יידיש-טייטש; מען האָט אָנגע-
הויבן צו זינגען אויף דער דאָזיקער שפּראַך אויך פרומע לידער
און שרייבן רעליגיעזע ספרים. האָבן עס אייניקע רבנים ניט
געוואָלט לידן. דערהויפּט זיינען זיי ניט צופּרידן געווען, ווען
מען האָט געפרוּאוּט דערקלערן אויף פּראַסט יידיש דינים פון

„שלחן ערוך“. די דאָזיקע רבנים האָבן מורא געהאט, אז אויב פּאַרסטע מענטשן און ווייבער וועלן ווערן גאַנצע לומדים, וועלן זיי מיינען, אז זיי ווייסן שוין אלץ און וועלן אויפהערן גיין פרעגן שאלות צום רב. האָט מען אזוי שפּעט ווי אין דער צווייטער העלפט אכצנטן יאָרהונדערט געאַסרט דעם מוסר־ספר „שמחת הנפש“. מען האָט אים געאַסרט דערפאַר, ווייל צום סוף ספר האָט דער מחבר צוגעגעבן א יידישע איבערזעצונג פון א טייל „שלחן ערוך“. אזוי דערציילט י. צינבערג אין זיין „געשיכטע פון ליטע־ראַטור ביי יידן“ (ב. 6. ז. 246). לויט אליעזר שולמאַן, וועלכער האָט, אגב, געשריבן די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אויף העברעאיש („שפת יהודית אשכנזית וספרותה“), זאָל מען דעם דערמאָנטן ספר האָבן עפנטלעך פארברענט אין ווילנע. און ניט נאָר דינים, אויך תפילות אויף יידיש האָט מען ניט געוואָלט לידן, סיידן דאָס זיינען געווען „ווייבערשע תחינות“. ווען אהרן בן שמואל, וועלכער איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרן, האָט אין אָנהייב 18טן יאָרהונדערט געמאַכט א סידור אויף יידיש („ציבלעכע תפלה אדער קרעפטיקע ארצניי פאר גוף און נשמה“, פּיורדא, 1709), האָט ער געהאַט א ביטערן פּסק. אייניקע רבנים האָבן איינגעזעען אין דעם יידישן סידור און דערהויפּט אין דער פּאַר־רעדע, וואו דער מחבר שטעלט זיך איין פאר דאָוונען אויף מאַמע־לשון, — עפּעס א שטיק אפיקורסות, און זיי האָבן ארויפגעלייגט אויפן ספר א חרם.*

(* דער אמת איז, אַז אהרן בן שמואל איז ניט געווען דער לעצטער און אויך ניט דער ערשטער, וואָס האָט געהאַלטן, אַז עס איז גלייכער צו דאָוונען אויף מאַמע־לשון, איידער אויף לשון קודש, אויב מען איז ניט מבין בלשון. נאָך אהרן בן שמואלן האָבן די דאָזיקע מיינונג אויסגעדריקט חסידישע רביים (דער בע"שט, ר' נחמן בראסלאָווער, ר' דוד בער פון ליאדי, ר' לחי יצחק בערדיטשעווער) און פאר אים — ניט קיין קלענערער חיל דער פאַרפאַסער פון ספר חסידים: „ווען עס קומט צו דיר אַ ייד, האָט ער געזאָגט, וואָס פאַרשטייט ניט קיין לשון קודש, נאָר ער איז אַ ירא שמים און וויל דאָוונען מיט כונה, אָדער אז עס וועט קומען אַ יידינע, וואָס פאַרשטייט אודאי ניט קיין לשון קודש,

עס האָבן זיך געפונען פארביסענע פּאַנאַטיקער, וואָס האָבן
 ניט געוואָלט אפילו קיין מוסר־ספרים אויף דער אומגאַנגס־שפּראַך
 פון פּאַלק, אזוי, אַז משה פראַנקפורט, וועלכער האָט איבערגעזעצט
 דעם „מנורת המאור“ אויף יידיש (1722), האָט זיך געמוזט אויס־
 טענהן אין דער פּאַררעדע, וואָס איז פריער ציטירט געוואָרן, מיט
 יענע לומדים, וואָס האָבן געהאַלטן, אז עס איז ניט רעכט „דאָס
 מען אזעלכע ספרים אין לשון אשכנז שרייבן און דאָס מען איט־
 לעכן מגלה איז די זאַכן וואָס אין מדרשים און גמרא שטייט“
 (איבערגעגעבן לויט אונדזער אויסלייג). ער האָט זיי אָנגעוויזן
 „דאָס עס להיפוך איז — עס איז איין מצוה, דאָס מען זאָל אין
 אלע לשונות ספרים מאַכן... דער קיין לשון הקודש קען לערנען,
 זאָל אין זיין לשון לערנען“. און משה פראַנקפורט האָט אויסגע־
 פירט. זיין „מנורת המאור“ אויף עברי־טייטש איז געוואָרן א
 באַליבטער פּאַלקס־ספר. פונקט אזוי זיינען שטארק פארשפרייט
 געוואָרן און האָבן געהאַט א גרויסע השפּעה אנדערע מוסר־ספרים,
 וועלכע זיינען געשריבן אדער איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש.
 זייערע פּאַרפאַסערס אָדער איבערזעצערס האָבן זיך ניט געלאָזט
 אַפשרעקן פון די קעגנערישע טענות. זיי האָבן זייער גוט געוואוסט,
 אַז די אלע ארויסטרעטונגען קעגן דעם פּאַלקס־לשון האָבן ניט
 קיין יסוד אין דער יידישער געשיכטע. די גאַנצע קולטור־טראַדי־
 ציע פון דעם יידישן פּאַלק זינט דער צייט פון דעם צווייטן בית־
 המקדש איז א טראַדיציע (האַבן זיי געוואוסט) פון צווישפּראַכיקייט :
 אָדער מען האָט איבערגעזעצט פון לשון קודש אויף דער שפּראַך
 פון פּאַלק, אָדער מען האָט זיך־תחילה געשריבן אויף זיין אומגאַנגס־

זאַלסטו זיי זאָגן, זיי זאָלן דאַוונען אויף דעם לשון וואָס זיי פאַרשטייען,
 ווארום די תפילה דאָס איז דאָס געבעט פון האַרצן, און וויבאַלד דאָס האַרץ
 ווייסט ניט וואָס די לעפצן זאָגן, — וואָס קאָן העלפן אַזאַ תפילה ? לכן איז
 בעסער, אַז יעדער נפש זאָל מתפלל זיין אויף דעם לשון, וואָס ער פאַרשטייט.
 (לויט י: צינבערגס „די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“ באַנד 6.
 ז. 31.)

שפראך. ניט נאָר מוסר־ספרים און תחינות זיינען פאַרפאַסט געוואָרן אויף יידיש, א גאַנצע רעליגיעזע ליטעראַטור איז געשאַפן געוואָרן אויף דער פאַלקטשפראַך. בלויז ה ל כ ה איז, מיט קליינע אויסנאַמען, געבליבן דער מאַנאַפּאַל פון העברעאיש.*

אויך הלכה איז צווישפראַכיק, אָבער דאָס איז די צוויי־שפראַכיקייט פון דער פריערדיקער, העברעאיש־אראמיאישער, תקופה. דער פרואווי צו געבן אונדז א העברעאיש־יידישן תלמוד אָדער צו שאַפן אַ טייטש־גמרא, ענלעך צום טייטש־חומש און צום טייטש־זוהר (נחלת צבי) — געהערט שוין צו אונדזערע טעג. משניות און גמרא (הלכה בכלל) האָט מען זיך ניט געאיילט איבערצוזעצן אויף יידיש. אָבער אלע אנדערע צווייגן פון דעם העברעאיש־אַראַמיאישן וואָרט־שאַפן זיינען, זינט דעם צוועלפטן־דרייצנטן יאָרהונדערט, צווישפראַכיק אין דעם נייעם זין, ד. ה. אין דעם זין פון לשון־קודש־יידיש.

עס איז דאָ חומש און עס איז דאָ „טייטש־חומש“. חומש (און גאַנץ תנ"ך) האָט אַן אַ שיעור פירושים: איז אויך אויף יידיש די תורה (ווי אויך נביאים און כתובים) קאָמענטירט און פאַרפּוצט געוואָרן מיט דער הילף פון „פּשט, רמז, דרוש און סוד“ (פרדס). אַט ווי א שטייגער, דער „צאינה וראינה“, וואָס איז ניט קיין געוויינלעכער חומש, נאָר חומש מיט פירושים, מיט צוגאַבן פון אלערליי אגדתאס, דרשות א. ד. ג. און דער „צאינה וראינה“ איז ניט דער איינציקער ספר פון דעם מין. עס איז דאָ א גאַנצע ביבלישע ליטעראַטור אויף יידיש. עס זיינען דאָ ביבלישע פאַעמעס, ווי אשטייגער, „שמואל־בוך“, „מלכים־בוך“. זיי זיינען לכתחילה געשריבן געוואָרן אויף יידיש, אָבער זייערע מקורות זיינען דאָס רוב העברעאישע: תנ"ך, תלמוד, מדרש, כאַטש זייער פאַרם איז גע־באַרגט פון דייטש. כמעט אלץ, וואָס איז געזאַגט און געדרשנט גע־

* זע מיין ארבעט: „די יידישע ליטעראַטור און די לעזערין“, ווילנע, (1919).

וואָרן וועגן תנ"ך אויף העברעאיש, איז איינגעזאָפּט געוואָרן אין די צענדליקער ביבלישע ספרים, וואָס זיינען פאַרפאַסט געוואָרן אויף יידיש.

גאַנץ תנ"ך האָבן מיר אויף יידיש—און שיעור ניט גאַנץ אגדה. דאָס אייגענע איז מיט דער מוסר־ליטעראַטור. בלויז געציילטע מוסר־ספרים זיינען אָדער נאָר אויף העברעאיש, אָדער נאָר אויף יידיש. אחוץ די עטלעכע אויסנאמען, איז אונדזער גאנצע מוסר־ליטעראַטור צווישפראַכיק.

דאָס אייגענע קאָן מען זאָגן וועגן דער וועלטלעכער ליטע־ראַטור ביז דער השכלה־צייט. א היפּשער טייל פון די אַלטע דער־ציילונגען, כראַניקעס, מעמואַרן, רייזע־באשרייבונגען א. ד. ג. געהערט גלייכצייטיק אי צו דער העברעאישער, אי צו דער יידי־שער ליטעראַטור. די זאכן, וואָס זיינען ניט איבערגעגאַסן געוואָרן פון איין יידישער כלי אין דער צווייטער, די זאכן, וואָס זיינען פאַראַן נאָר אין יידיש אליין, זיינען אָפּט שאפונגען, אין וועלכע עס פילט זיך די ווירקונג פון אונדזערע ביידע שפראַך־ספּערן, דערביי איז, פאַרשטייט זיך, יידיש, די יינגערע שוועסטער, מער באַאיינפלוסט געוואָרן פון העברעאיש, דער עלטערער שוועסט־טער, ווי פאַרקערט.

די יידישע ליטעראַטור איז ארויסגעוואקסן פון דער העברע־איש־אַראַמיאישער, ווי א יונגער צווייג פון אן אַלטן בוים.

ווען איך זאָג עס, מיין איך ניט אלץ, וואָס איז געשריבן געוואָרן אויף יידיש. כ'האַב אין זינען דערהויפּט יענע יידישע וואַרט־קונסט, וועלכע איז געקניפּט און געבונדן געווען מיטן יידישן לעבן, יענע ווערק אויף יידיש, וועלכע זיינען געקומען פון אינעווייניק, די „דרויסנדיקע“ שאפונגען, די „וועלט־ביכער“, די ווערק, וואָס זיער שטאַף איז גענומען געוואָרן פון דייטש אָדער איטאליעניש, — אזוינע מעשיות, „ווי קיניג ארטוס האָף“, „דטריך פון בערן“, „די „בבא־מעשה“ א. ד. ג. — זיינען פרעמד געווען

דעם יידישן לעבנס־שטייגער, דער יידישער קולטור־טראדיציע... זיי זיינען געיידישט געוואָרן; זיי זיינען דאָך נישט יידיש. און זיי האָבן דעם ליטעראַרישן שאַפן אויף דער פּאָלקסשפּראַך ניט גע־האַלפן זיך איינוואַרצלען און חשוב ווערן אין דער יידישער סביבה. זיי האָבן געשאפן יידישע לעזער (אָדער צוהערער); זיי האָבן ניט געשאפן קיין יידישע ליטעראַטור. זיי זיינען זייער באַליבט געווען ביי דער פּרוי, ביי דעם פּאָלקסמענטשן; אָבער ניט יעדעס בוך, וואָס איז פּאָפּולער, איז א פּאָלקסבוך... די פרעמדע „בבא מעשה“ איז פּאָפּולער געווען; א פּאָלקסבוך איז געווען דאָס היימישע „מעשה־בוך“... איז ווען איך זאָג, אז די יידישע ליטעראַטור איז אַרויסגעוואקסן פון דער העברעאישער, מיין איך דערהויפּט טאַקע אזוינע פּאָלקסביכער, ווי „דאָס מעשה־בוך“ (ערשטע, אונז באַ־קאַנטע, אויסגאַבע — באַזעל, 1602)...

„מעשה־בוך“ איז א ריזיקע זאַמלונג (ארום דריי הונדערט) מעשיות, וועלכע זיינען גענומען פון דער גמרא, פון מדרש, פון אַנדערע, ס'רוב יידישע, קוואַלן. דער אַרויסגעבער האָט זיך פאַר־גונען — און ער האָט זיך געמעגט פאַרגינען — צו זאָגן אין זיין פאַררעדע צו „מעשה־בוך“, אז ס'איז א „טייטש־גמרא“. ער האָט געמעגט מודיע זיין דעם עולם, אז דאָס דאָזיקע בוך איז ניט גלייך צו אזוינע מעשה־ביכלעך, ווי „דיטריך פון בערן“ און „מיינסטער הילדעבראַנד“. ער איז געווען א פּרומער ייד, האָט ער וועגן יענע מעשה־ביכלעך געזאָגט, אז זיי זיינען „אייטל שמוץ — זיי גיבן אייך ניט ווארים, נאָר היץ“. זיי זיינען „ניט געטלעך“, און שבת איז גאָר א זינד זיי צו לייענען. אַנדערש איז דאָס „מעשה־בוך“; דאָס איז אַ שטיק עונג שבת — „א טייטש־גמרא“, ענלעך צום „טייטש־חומש“, צום „טייטש־זוהר“...

אזוינע ספרים, ווי „מעשה־בוך“ און ניט אַזעלכע, ווי „מיינס־טער הילדעבראַנט“ אָדער „הערצאָג ערנסט“, האָבן געהאַלפן דער ליטעראַטור אויף דער פּאָלקסשפּראַך ווערן אַ פּאָלקס־ליטעראַטור.

אן אויסדרוק פונעם יידיש-גייסטיקן לעבן, אן אַרגאַן פון דער יידישער קולטור. זיי זיינען געווען מער ווי א מיטל צו פאַרברענגען גוט די צייט. פארוואָס? ווייל דער הויפט-קוואַל פון די אַלע ספרים איז געווען דאָס יידישע וואָרט-שאַפן אויף העברעאיש-אראמיאיש. די אַלט-יידישע ליטעראַטור האָט געהאַט אירע אייגענע קוואַלן; דאָס זיינען געווען די קוואַלן פון פאַלקסשאַפן. ניט אַלץ האָט זי גענומען פון העברעאיש-אַראמיאיש. ווי ווייט מעגלעך האָט זי זיך אָבער געהאַלטן נאָענט צו דער עלטערער שוועסטער, געטוליעט זיך צו איר... דאָס האָט גוט פאַרשטאַנען י. צינבערג, דער היסטאָריקער פון ליטעראַטור ביי יידן. ער האָט באַטראַכט די עלטערע ליטעראַטור אויף יידיש ניט סתם אַזוי ווי אַ טייל פון דער „ליטעראַטור ביי יידן“, נאָר ווי עפעס אַזוינס, וואָס איז גע- קניפט און געבונדן מיט דער העברעאיש-אַראמיאישער ליטעראַטור. ער ווייס, אַז דער עצם תוך פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור, ניט נאָר איר לשון, איז עברי-טייטש, ד. ה. א סינטעז פון הע- ברעאיש און יידיש, אַ האַרמאָנישע צונויפגיסונג פון ירושהדיקייט און לעבן. ער פאַרלייקנט ניט דעם איינפלוס פון אַנדערע ליטע- ראַטורן, אַחוץ דער העברעאיש-אראמיאישער; די נאָענטסטע שכנות פון יידיש זיינען ביי אים דאָך העברעאיש און אראמיאיש. זייער ווירקונג אויף מאַמע-לשון און זייער אלעמענס בשותפותדיקע קולטור-סביבה פאַרנעמט ביי אים אַן אַרט אויבנאָן, און מיר פילן, ווען מיר ליינען די קאַפיטלעך פון זיין „געשיכטע“, אין וועלכע ער שרייבט וועגן יידיש, אַז מיר האָבן געהאַט און האָבן ניט צוויי גאַר באַזונדערע ליטעראַטורן, איינע אויף העברעאיש-אַראמיאיש און די אַנדערע — אויב עברי-טייטש, נאָר — איין צוויי (אַדער פּינקטלעכער, דריי) שפראַכיקע ליטעראַטור. מיר ווערן געוואָר, אַז די ראַליע פון דער יידיש-ליטעראַטור איז, ווי איך האָב אַמאָל געשריבן, באמת טאַקע געווען ענלעך צו דער ראַליע פון דער פאַרצייטיקער „זאַגערקע“. אין וואָס איז באַשטאַנען איר ראַליע?

אין ארויסהעלפן די ניט-וואוילקענעוודיקע יידענעס, אין פיר - זאגן זיי די תפלות, די תחינות, דעם טייטש-חומש. עפעס ענלעכס דערצו האָט געטאָן די ליטעראַטור אויף עברי־טייטש: זי איז צו הילף געקומען יענע, וועלכע האָבן ניט געקאָנט לערנען, אזוי ווי די אַלטע זאָגערקע האָט געהאַלפן די, וועלכע האָבן ניט געקאָנט דארנען. זי איז געווען אַ ליטעראַטור - זאָגערקע. אזוי האָט זי, על כל פנים, אויסגעזען. אין דער אמתן האָט זי געזאָגט איר אייגן וואָרט און אַ היבש ביסל זאָכן מחדש געווען. זי האָט זיך אָבער פאַרט געטוליעט צו דער אַלטער, הע־ברעאיש-אראמיאישער, ליטעראַטור. זי האָט זיך געטוליעט צו איר אפילו דאָן, ווען זי איז געווען אַנדערש פון יענער. און מען האָט באמת געקאָנט מיינען, אַז מער איז זי מיט איר עברי־טייטש גאַרנישט ניט אויסן געווען ווי נאָר פירצוליענען, פאַר־טייטשן און אויסטייטשן - אינעם גוסט פון דער יידישער פרוי - אַלץ אָדער כמעט אַלץ, וואָס זי האָט געפונען אין די הייליקע (און אין די ניט גאַר הייליקע) ספרים אויף לשון־קודש און אויף תרגום־לשון.

אַט זיינען עטלעכע ביישפּילן.

צו די ערשטע זאָכן, וואָס זיינען (אַנגעהויבן פון דרייצנטן יאָרהונדערט) געשריבן און (אַנגעהויבן פון זעכצנטן יאָרהונדערט) געדרוקט געוואָרן אויף אַלט־יידיש, געהערן די „גלאסארן“, ד. ה. די פאַרטייטשונגען פון האַרבע ווערטער אין תנ"ך. פון אַט די פאַרטייטשונגען זיינען ארויסגעוואַקסן די ערשטע יידישע חומש־איבערזעצונגען (אויגסבורג און קאנסטאנץ, 1544). אָבער איידער נאָך די איבערזעצונגען פון חומש זיינען פארעפנטלעכט געוואָרן, איז אין קראַקע, אין יאָר 1534, אַפגעדרוקט געוואָרן דער ספר של ר' אנשל (מרכבת המשנה) א מין קאנקארדאנציע, וואָס פאַר־טייטשט לויטן אַלף־בית־סדר אַלע ווערטער פון תנ"ך, - און עס איז אינטערעסאַנט, וואָס אַט דאָס בוך, איינס פון די ביכער, מיט

וועלכע עס הייבט זיך אָן די געדרוקטע יידישע ליטעראַטור, איז, ווי עס שטייט געשריבן אויפן שער־בלאַט, „מורכב משתי לשונות, לשון הקודש ולשון אשכנזי“ — „באַשטייט, הייסט עס, פון צוויי שפראַכן.“ עס סימבאָליזירט מיט זיך די אינטימע נאַענטקייט, וואָס איז פון אָנהויב אָן געווען צווישן דער העברעאישער און דער יידיש־טייטשער ליטעראַטור, וועלכע האָט זיך דאָן ערשט אָנגע־הויבן צו פאַרשפרייטן.

די ערשטע געדורקטע מוסר־ספרים אויף עבריי־טייטש („מוסר און הנהגה“, 1535, „ספר מדות“, 1542) געהערן צו אונדזערע ביידע ליטעראַטורן. וועגן „ספר מדות“ האָבן אייניקע פאַרשער געהאט באַמערקט, אַז ער איז געשריבן געוואָרן אויף יידיש און איבערגעזעצט געוואָרן אויף העברעאיש; דער אמת איז, אַז ער איז פאַרפאַסט געוואָרן (נאָך אין פופצנטן יאָרהונדערט) אויף לשון־קודש, און דער יידישער נוסח איז אַ פרייע איבערזעצונג פון העברעאיש. אָבער ניט דאָס אינטערעסירט אונדז אין דעם פאַל. וויכטיק איז, וואָס די ספרים, מיט וועלכע עס הויבט זיך אָן די געדרוקטע יידישע מוסר־ליטעראַטור — ציען זייער יניקה פון העברעאיש... זיי וואָלטן, אגב, געשעפט פונעם העברעאישן קוואַל, אויך ווען זיי זאָלן האָבן פאַרפאַסט געוואָרן לכתחילה אויף יידיש... פון וואָס פאַר אַן אנדערע קוואַלן וואָלטן זיי דען געקאָנט שעפן? דאָס יידישע לעבן און די יידישע קולטור איז, אזוי ווי דאָס לעבן און די קולטור פון אַנדערע פעלקער אין מיטלאַלטער, געווען אַנגעזאַפט מיט רעליגיע — און וואו איז דער מקור פון אונדזער רעליגיעזן געדאַנק, פון אונדזער רעליגיעזן לעבנשטייגער, אויב ניט אין תלמוד, אויב ניט אין דער העברעאיש־אַראַמיאישער ליטעראַטור? ממילא איז קיין חידוש ניט, וואָס תנ"ך, גמרא, מדרש א. א. וו. זיינען דער וויכטיקסטער אויסגאַנגס־פונקט פון אונדזער ליטעראַרישן שאַפן אין דער פאַלקסשפראַך.

דער איינציקער שורש פון דער העברעאישער ליטעראטור, צו וועלכן די ליטעראטור אויף יידיש האט געהאט א קנאפע שייכות, איז, ווי געזאגט, געווען — הלכה. דאס איז געווען א צו-הארבער ענין פאר די פאלקס מענטשן, וועלכע זיינען ניט געווען קיין לומדים; דאס איז געווען אַ ניט קיין שטארק נייטיקער ענין פאר די פרויען. דערפאר אָבער האָבן סיי די „געמיינע לייט“, סיי די פרויען זיך געקוויקט, געהיותט זיך מיט אגדתא. — מיט די שיינע מעשיות, די משלים, די וואונדערלעכע בילדער און גע- שטאַלטן פון אונדזערע אַלטע ספרים. מיט דער הילף פון דער פאלקסשפראך האָבן די פאלקסמענטשן און די פרויען אויסגעלייזט, קאַן מען זאָגן, די אגדה, ד. ה. אלץ וואָס איז בילדלעך, דערצייל- לעריש, פּאָעטיש אין די אַלטע ספרים, — פון דעם גלות, אין וועלכן זי איז געווען ביי דער האַרבער הלכה. די אגדה איז באַפרייט געוואָרן פון דער גרינגשעצונג, מיט וועלכער די לומדים האָבן זיך פאַרהאַלטן צו איר, — און דערפילנדיק ארום זיך די פאלקס-לופט, א לופט פון ליבשאַפט, איז זי אָפגעפרישט געוואָרן און האָט אויפגעלעבט. די ליטעראטור אויף עברי-טייטש איז געוואָרן פאַר איר עפעס אַ מיין צווייטער — און א גליקלעכער — גלגול... אין איר ערשטן גלגול אָבער איז זי געווען פאַרבונדן מיט העברעאיש-אַראַמיאיש.

אפילו אַזאַ אייגנאַרטיקע פלאַנצונג פון דער רעליגיעזער ליטע- ראַטור אויף יידיש, ווי די „ווייבערשע תחינות“, האָט אירע וואַרצ- לען אין העברעאיש. אין יידיש איז זיך די תחינה צעוואַקסן און געגעבן פרוכט, ווערנדיק א שיינער אויסדרוק פונעם יידישן פרויען- געמיט און אַ טיפער קוואַל פון רעליגיעזע (און ניט נאָר רעלי- גיעזע) איבערלעבונגען. אירע קערנדלעך אָבער זיינען פאַרזייט געוואָרן שוין פריער — אין די לשון-קודשדיקע תפילות. אין אַזאַ זאַמלונג תחינות אויף העברעאיש, ווי ר' נתן נאָטע האַנאווערס „שערי ציון“, ווי אויך אין די העברעאישע און אראמיאישע תפילות

פון די צפתער און אַנדערע מקובלים, האָבן די קערנדלעך פון די תחינות שוין געווען אָנגעהויבן ארויסצושפראַצן (זע י. צינבערגס „די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“, באַנד 6, ז. 283). אין „שערי ציון“ געפינען זיך א סך תפילות, וועלכע האָבן בלי ספק געהאט א געוויסע השפעה אויף דער תחינה-ליטעראַטור (דאָרט). נתן נאָטע האַנאווער, דער מחבר פון „שערי ציון“, איז געווען א מקובל, — און עס איז בכלל געווען א נאָענטקייט צווישן די מקובלים און דער אַלט-יידישער ליטעראַטור, דערהויפּט דער תחינות-ליטעראַטור. די מקובלים, „וואָס ביי זיי איז די תפילה געווען די טיפּסטע מיסטעריע, האָבן זיך ניט געקאָנט באַנוגענען מיטן קאָנאָניזירטן סידור; זיי האָבן אליין פאַטעטישע הימען און האַרציקע תפילות פאַרפאַסט, אין וועלכע זיי האָבן אויסגעגאַסן זייער פאַטאַס, זייער הייסע ליבע צו גאָט. פיל פון די דאָזיקע תפילות צייכנען זיך אויס מיט זייער פשוטן פאַלקסטימלעכן נוסח. זיי זיינען ניט נאָר טיילווייז איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש, נייערס האָבן אויך געדינט אַלס מוסטער און פאַרבילד פאַר דער תחינה-ליטעראַטור מיט איר אייגנאַרטיקן מאַניר און סטיל“ (דאָרט.*). אַן איבעריקער באַווייז, ווי נאָענט עס זיינען געווען צווישן זיך אונדזערע ביידע ליטעראַטורן.

די דאָזיקע נאָענטקייט ווערט אין צינבערגס ווערק היבשע עטלעכע מאָל אילוסטרירט. מען פילט זי ניט נאָר, ווען מען לייענט, וואָס ער שרייבט וועגן די רעליגיעזע ספרים אויף יידיש. דאָס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך. בנוגע צו די רעליגיעזע מוסר-ספרים האָט אפילו אַזאַ „מאַרקסיסט“, ווי מאַקס עריק צוגעגעבן, אַן צווישן דער יידישער און דער העברעאישער מוסר-ליטעראַטור איז דאָ אַ נאָענטע קרובהשאפט. אָבער י. צינבערג גייט ווייטער. אויך

* צו דעם זעליקן אויספיר איז, אגב, געקומען אויך שלמה פריהאָף אין אַן ענגלישער שטודיע וועגן די תחינות (זע דר. י. שאַצקי אין „אַמעריקאַנער פּנס“, ז. 171, 1928).

דא, ווען ער באשרייבט די וועלטלעכע יידיש־דיכטונג, — אשטייגער, די שפילמאן־דיכטונג, — ווייזט ער אָן, אַז די יידישע ליטעראַטור האָט געצויגן יניקה פון קוואַלן, וואָס האָבן זיך געפונען איבערווייניק אין דעם ליטעראַרישן שאַפן פונעם יידישן פּאָלק, ניט נאָר פון גערמאַנישע און ענלעכע דרויסנדיקע קוואַלן. לויט מאַקס עריקן האָט די שפילמאן־ליטעראַטור „זיך ביי אונדז אַנטוויקלט דערהויפּט אונטער דער השפּעה פון די דייטשע וואַנדערנדיקע פּאָלקס־זינגער אין די לעצטע יאָרהונדערטער פון דעם מיטלאַלטער“ (זע זיין „גע־שיכטע“ ז. 75). עריק הערט ניט אויף צו דערמאָנען „די גוואַל־דיקע אָפהענגיקייט פון דער יידישער מיטלאַלטער ליטעראַטור פון דעם דעמאָלסדיקן דייטשן ליטעראַרישן פּעבן“ (דאַרט ז. 8). צינ־בערג ווייס פון דער דאָזיקער אָפּגעהאנגענקייט. ער ווייס אָבער פון אַ צווייטער אָפּגעהאנגענקייט אויך, — דער אָפּגעהאנגענקייט פון הע־ברעאַיש. ער ווייס, אז עס איז געווען א שייכות צווישן דער יידישער ליטעראַטור און דער העברעאַישער אפילו אין דעם פרט פון „די העל־דישע עפּאָסן און לידער, אין וועלכע יידישע שפילמאַנס האָבן באַארבעט יידישע און אויך פרעמדע שטאַפּן“. דער ערשטער מוסטער פון די יידישע וואַנדערנדיקע זינגער איז, לויט י. צינבערגן, געווען ניט די דייטשע שפילמאַן־דיכטונג, נאָר דער העברעאַישער „ספר הישר“ (אויף יידיש: „תּם וישר“). דאָס איז „אַ מין יידישער „גבורים־עפּאָס“, וואָס נעמט־ארום די עלטסטע תקופּה פון בריאת העולם ביז יציאת מצרים“. (באַנד 1, ז. 266). עס איז „לייכט צו באַמערקן (אין דעם דאָזיקן העברעאַישן העלדן־עפּאָס) די השפּעה פון די אלטע ראַמאַנישע באַלאַדן און לידער וועגן די גלענצנדיקע גבורות פון די באַרימטע ריטער“ (דאַרט ז. 268): דער מיטל־אַלטערלעכער אייראָפּעאַישער עפּאָס האָט געווירקט אויך אויף דער העברעאַישער ליטעראַטור, — און דורך העברעאַיש, ניט דוקא דורך גערמאַנישע אדער ראַמאַנישע קאַנאַלן, איז אַט דער עפּאָס אריין צום ערשטן מאָל אין יידיש: „לויט דעם מוסטער פונעם „ספר

הישר" זיינען אויך אויף דער אויסגאנגס־שפראך, שרייבט צינבערג, געשאפן געוואָרן כל־ערליי העלדישע עפאָסן א. א. וו."

ריידנדיק וועגן דער העברעאיש־יידישער לידער־זאַמלונג פון מנחם אלדענדארף, ווייזט צינבערג ווידער אָן אויף דעם פאָקט, וואָס ניט נאָר יידישע, אויך העברעאישע דיכטער „פלעגן גאַנץ אָפט שאַפן זייערע לידער (אפילו מיט רעליגיעזן אינהאלט) לויט דער מעטריק און מעלאָדיע פון פרעמדע פּאָלקס־לידער" (דאָרט, ז. 48). אזוי, אַז אויך אין דעם פרט איז דאָ אַ נאָענטקייט צווישן דער ליטעראַטור אויף דער פּאָלקס־שפראַך און דער העברעאישער ליטעראַטור. אָבער ניט נאָר אין דעם ענין פון מעטריק און מעלאָדיע, אויך בנוגע צו די סיוושעטן און די מאָטיוון האָט די העברעאישע ליטעראַטור, פונקט אזוי ווי די יידישע, ניט מורא געהאַט פאר פרעמדע ווירקונגען. „מיר ווייסן... אויסער דער העברעאישער ליטעראַטור, ווי פּאָפּולער עס זיינען געווען ביי יידן פרעמדע ליטעראַרישע מאָטיוון, ווי באַליבט עס זיינען געווען ביים יידישן ליינער די איבערזעצונגען פון אזוינע — אויס דעם ווייטן מזרח אימפּאַרטירטע — ווערק, ווי „כלילה ודמנה", „משלי מנדבר", „בן המלך והנזיר" וכדומה (דאָרט, ז. 64). און ווייטער: „אָבער ניט בלויז מזרח־מאָטיוון האָבן זיך אינגעבירגערט אין דער הע־ברעאישער ליטעראַטור, נאָר אויך מערב־איראָפּעאישע. מיר האָבן שוין געזען, ווי דער בעל „ספר הישר" האָט אויסגענוצט פיל אגדות און לעגענדעס פון די איראָפּעאישע פעלקער. בערך אויס יענער צייט (פון 1297) איז אויפגעהיט געוואָרן א העברעאישע איבער־זעצונג פון דעם ארטור־ראַמאן „לאנסעלאט דעל לאק". עס דאָרף אונדז דערפאַר, זאָגט דר. צינבערג, בכלל ניט חידושן, וואָס אויך אין יידיש־דייטש זיינען באַאַרבעט געוואָרן פיל ווערק פון דער דייטשער שפּילמאָן־דיכטונג" (דאָרט, ז. 65).

די פאַרשפּרייטקייט פון די אַלט־יידישע פּאַבלען אָדער משלים האָט אויך א שייכות צו דער פּאָפּולאַריטעט פון דער פּאַבעל

אין העברעאיש. (באנד 6, ז. 295), כאָטש עס זיינען פאַראַן אויך אַריגינעל-יידישע משלים...

די פעדים, וואָס ציען זיך פון דער העברעאישער ליטעראַטור צו די „וועלט-ביכער“ אויף יידיש, זיינען, אמת, ניט אזוי שטאַרק, ווי יענע פעדים, וועלכע פאַרבינדן העברעאיש און יידיש אויפן געביט פון רעליגיעזן וואַרט-שאַפן. אָבער עס זיינען דאָ, ווי מיר האָבן געזען, השפעות פון העברעאיש אויך אין דער וועלטלעכער יידישער ליטעראַטור פון אַמאָל. און ניט נאָר די איבערגעזעצטע אָדער איבערגעאַרבעטע וועלטלעכע יידישע ביכער, אויך די, וואָס זיינען לכתחילה געשריבן געוואָרן אויף יידיש האָבן אָפט א שייכות צו דער העברעאישער ליטעראַטור. אשטייגער, דאָס פריער שוין דערמאָנטע „שמואל-בוך“, דאָס איז א מינדלעך רעציטירטער (שפעטער פארשריבענער און געדרוקטער) פאָלקס-עפאָס אדער „שפילמאן-דיכטונג“. (פארעפנטלעכט געוואָרן אין אויגסבורג, 1544, אָבער פאַרפאַסט געוואָרן איז עס אין א סך אַ פריערדיקער צייט.) איז אמת, אז אָט דאָס „שמואל-בוך“ איז באַאיינפלוסט אין זיין פאַרם און צום טייל אויך אין זיין אינהאלט פון דעם דייטשן ניבעלונגען-ליד און פון דער דייטשער מיטלאַטערלעכער קולטור בכלל; אין תוך אָבער איז עס אַ שטיק תנ"ך (שמואל א' און שמואל ב') מיט אַ צוגאַב פון שטיקער מדרש און פיוט, איבערגעזאָגט אדער, ריכט-טיקער, איבערגעזונגען אויף א נייעם שטייגער.

דאָס „שמואל-בוך“ איז געווען דאָס באַרימטסטע, אָבער ניט דאָס איינציקע שטיק תנ"ך, וואָס איז געוואָרן דער יסוד פון אַ העלדן-עפאָס אויף אַלט-יידיש: „כמעט אַלע דערציילנדיקע טיילן פון דער ביבל (יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, יונה) זיינען אין העלדן-עפאָס איבערגעדיכט און איינגעפאַסט (געוואָרן) אין דער קלאַסישער פאַרם פון דעם באַדייטנדסטן אַלט-דייטשן פאָלק-עפאָס — אין דער ניבעלונגען-סטראַפּע“. (י. צינבערג; „די גע-

שיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ב. 6. ז. 125). דאָס זיינען ריין־וועלטלעכע שאַפונגען; קיין שום דירעקטע שייכות צום רע־ליגיעזן לעבנסשטייגער האָבן זיי ניט. אָבער אינדירעקט זיינען זיי פאַרבונדן מיט דעם פאַרצייטיקן נוסח פון „עקדת יצחק“, פון דער „הגדה של שבועות“, פון די אסתר־פּאַעמעס, וואָס עס איז א סברה, אז מען פלעגט זיי פיר־זיינען פאַרן פּאַלק אין זיין אומ־גאַנגס־שפּראַך בעתן יום־טובדיקן דאוונען (דאָרט, ז. 124).

אויף אַזאַ אופן האָט דער וועלטלעכער העלדן־עפּאָס אויף אַלט־יידיש א קרובהשאפט מיטן לשון־קודש, וואָס מען האָט גענוצט אין יענע צייטן ביים דאוונען, ניט נאָר מיטן אַלטן תנ"ך־ און מדרש־העברעאיש. דער אַלט־יידישער העלדן־עפּאָס איז אָבער פאַרבונדן, ווי מיר האָבן געזעען, ניט בלויז מיטן רעליגיעזן פיוט; ער האָט א שייכות צו דער מער וועלטלעכער דיכטונג אויף הע־ברעאיש, דערהויפּט צום ספר הישר (שפּעטער איבערגעארבעט אויף יידיש אונטערן נאָמען „תם וישר“).

עס וואָלט צוגענומען צופיל אַרט אויסצורעכענען די אַלע פונקטן, אין וועלכע די יידישע ליטעראַטור פון מיטל־אַלטער איז גע־קומען אין באַרירונג מיט דער העברעאישער ליטעראַטור פון דער־זעלביקער (אָדער א פריערדיקער) תקופה. כ'וועל זיך באנוגענען נאָר דערמיט, וואָס איך וועל נאָך אַנווייזן אויף אייניקע וויכטיקע איבערזעצונגען וואָס זיינען געמאכט געוואָרן אויף אַלט־יידיש פון וועלטלעכע אָדער כמעט וועלטלעכע העברעאישע ווערק. דאָס זיינען די איבערזעצונגן פון אברהם בן חסדאיס „בן המלך והנזיר“ (די האַנטשריפטלעכע יידישע איבערזעצונג שטאַמט פון 14טן יאָר־הונדערט), די איבערזעצונגען, וועלכע געפינען זיך אין דער האַנט־שריפטלעכער לידער־זאַמלונג פון מנחם אלדענדאָרף (15־ער יאָר־הונדערט), דער יידישער נוסח פון „אלדד הדני“, „גיהנום וגן־עדן־ביכל“ (פון עמנואל הרומיס „מחברת העדן והתופת“), פארשיידענע

זאמלונגען פון משלים, וועלכע זיינען גענומען געוואָרן פון הע־
ברעאיש...

פון העברעאיש אויף יידיש איז ניט אין ערך מער איבער־
געזעצט געוואָרן, ווי פון יידיש אויף העברעאיש. יידיש איז געווען
אַ קנאַפער יחוס. עס זיינען געווען א היבש ביסל העברעאישע
מחברים, וואָס האָבן געקוקט אויף דער פּאַלקסשפּראַך, ווי מיר ווייסן,
פון אויבן־אַראָפּ. פון דער אַנדער זייט זיינען געווען יידישע פּאַרפּאַ־
סערס, וועלכע האָבן אויסגעדריקט זייער אומצופרידנקייט מיט דער
גאווה פון יענע לומדים, וואָס האָבן געשריבן נאָר פּאַר לומדים אויף
דער שפּראַך פון לומדים. בכלל אָבער איז אין משך פון די פינף
הונדערט יאָר, וואָס זיינען אוועק זינט דעם אָנהויב פון דער
ליטעראַטור אויף יידיש ביז דער השכלה־עפּאָכע, געווען א גרויסע
נאַענטקייט צווישן אונדזערע ביידע לשונות. בריוו פלעגן אָפט
געשריבן ווערן אויף א שפּראַך, וואָס איז געווען אַ געמיש פון
לשון־קודש און יידיש. אויף אַזאַ געמישטער שפּראַך זיינען פּאַר־
פּאַסט געוואָרן אויך א סך פון די כּרוזים און תקנות, וואָס איינציקע
חברות און גאַנצע קהלות פלעגן פּאַרעפּנטלעכן. רעשטלעך פון אַט
דעם העברעאיש־יידיש אָדער יידיש־העברעאיש קאָן מען געפינען
אין די מעמוארן פון גליקל פּאָן האמעלן, אין די כתבים פון חסידישע
רביים, אין דער העברעאישער איבערזעצונג פון ר' נחמן בראסלאַ־
ווערס ספורי מעשיות...

און ניט נאָר אונדזערע ביידע שפּראַכן, — אונדזערע ביידע
ליטעראַטורן האָבן, ניט געקוקט אויף די פּאַרשיידענע פּונקציעס,
וואָס זיי האָבן אויסגעפירט, געהאַט אַ שטענדיקן קאָנטאַקט צווישן
זיך, און יעדעס מאָל, ווען אין אונדזער גייסטיקן לעבן האָט זיך
געוויזן עפעס אַ נייע שטרעמונג, אַ נייע שיטה, האָט זיך עס
געפילט סיי אין דער העברעאישער, סיי אין דער יידישער ליטע־
ראַטור. פּאַרוואָס? ווייל אונדזער קרעאטיוויטעט אין ביידע שפּראַכן

האַט געאַטעמט מיט איין גייסטיקער לופט, דער לופט פונעם יידישן
לעבן ; ממילא, האָט יעדע ענדערונג, וואָס איז אין איר פאַרגעקו-
מען, געווירקט סיי אויף דער העברעאישער, סיי אויף דער יידישער
ליטעראַטור.

עטלעכע ביישפּילן פון אזוינע ענדערונגען וועלן מיר ברענגען
אינעם קומענדיקן קאַפיטל.

קאפיטל אכט

שטרעמונגען אינעם יידישן לעבן. — קבלה און מוסר. — זיי האבן באאיינפלוסט אונדזער ליטעריאטור אין ביידע שפראכן. — „נחלת צבי“ — דער טיימשזוהר. — „מגורת המאור“. — הער ברעאישער „ראשית חכמה“ — יידישער „בראשית שפיגל“. — העברעאישער „ספר המוסר“ — יידישער „לב טוב“. — די צווישפראכיקע מוסרליטעראטור. — חסידות. — שבחי בעל שם טוב און ר' נחמנח מעשיות. — תפלות אויף יידיש. — „פוקח עורים“.

וואָס זיינען געווען די וויכטיקערע ענדערונגען פון אונדזער גייסטיקער לופט אין יענע צייטן, ווען די ליטעראַטור אויף יידיש האָט זיך אָנגעהויבן אויסצושפּרייטן? וואָס פאַר אַ נייע שטראַמען האָבן זיך געווירן אין אונדזער גייסטיקן לעבן? דאָס זיינען געווען: (א) קבלה און מוסר (דערהויפּט אין 16טן און 17טן יאָרהונדערט); (ב) חסידות און השכלה (אין 18טן און 19טן יאָרהונדערט). וועלן מיר זיך אָפשטעלן פריער אויף קבלה און מוסר. קבלה האָט געווירקט סיי אויף דער העברעאישער, סיי אויף דער יידישער ליטעראַטור. „די קבלה האָט באפרייט די פּאַנטאַזיע און באפליגלט דעם גייסט“. (פ. לחובר: תולדות הספרות העברית החדשה 1. ז. 13). די משוררים, וועלכע זיינען געווען די פאַר-

גייערס פון דער נייער העברעאישער ליטעראטור, אזוינע, ווי ר' שלמה אלקוביץ און ר' ישראל נאגרא, זיינען געווען מקובלים. עס איז באשאפן געווארן א גאנצע ליטעראטור אויף לשון-קודש ווי אויך אויף תרגום-לשון, וועלכע איז געווען אַנגעזאפט מיטן גייסט פון יידישן מיסטיציזם — אַ ליטעראטור, וועלכע האָט געהאַט איר אייגענע ביבל — דעם זוהר... און אַ גרויסער טייל פון אַט דער ברייט-פאַרצווייגטער קבלה-ליטעראטור און, פריער ווי אלץ, איר ספר הספרים — דער זוהר — איז פאַרטייטשט געוואָרן פאַרן פאַלק אויף זיין אומגאַנגס-שפראַך, אויף יידיש.

דער ערשטער יידישער פאַרטייטשער פון זוהר איז געווען א רב אין פוילן, אַ מקובל, מיטן נאָמען ר' זעליג. ער האָט ניט באַוווּזן צו פאַרעפנטלעכן זיין ספר. ערשט נאָך זיין טויט האָט איינער פון זיינע זין געקראָגן הסכמהס פון רבנים און צוגעגרייט דעם ט י י ט ש - ז ו ה ר צום דרוק. אָבער אויך דאָס מאַל איז דעם זוהר אויף יידיש ניט באַשערט געווען צו באַוווּזן זיך אויף דער ליכטיקער שיין. עס זיינען אַנגעשטאַנען די צרהס פון כמעלניצקיס צייטן, גזרת ת"ח — און די הסכמהס זיינען אין דער כלה ערגעץ-וואו פארלאָרן געגאַנגען. נאָך גוט וואָס דער עצב מאַנוסקריפט איז אויפגעהיט געוואָרן. האָט שפּעטער ר' צבי הירש כאַטש, ר' זעליגס אָן אייניקל, איבערגעזען און פאַרריכט דעם כתב־יד און אים אָפגעדרוקט אינאיינעם מיט א העברעאישער און א יידישער הקדמה אונטערן נאָמען „נחלת צבי“ (פראַנקפורט אַם מאין, 1711). אין זיין הקדמה דערקלערט ר' צבי הירש כאַטש, אז „די גאולה קאָן ניט אנדערש קומען אז (ווי) דורך די קבלה“, און אזוי ווי דער זוהר איז דער הויפט מקור פון קבלה, איז נייטיק צו האָבן א „טייטש-זוהר“. אגב, ווייזט ער אָן, איז דאָך דער זוהר גופא געשריבן געוואָרן אויף אַן אַמאָליקן יידיש, אויף אראמיאיש, — און „אין יענער מדינה, וואו מען רעדט לשון תרגום, איז דאָס ספר הזוהר פאַר איטלעכס. אפילו פאר המוני עם, ווי במדינתנו

איז אונדזער לשון אשכנז שוה לכל נפש אדם". תרגום-לשון איז „אין יענער מדינה", ווי ר' צבי הירש האָט געגלויבט, די שפראך פון פּאָלק, — און אזוי ווי דער מחבר פון זוהר האָט ניט מורא געהאט צו נוצן דעם אמאָליקן פּאָלקס-לשון, אראמייאיש, דארפן אויך היינטיקע לומדים „ניט מיינען עס ווער (עס איז) איין חרפה צו זייענען טייטש ספרים" (ציטירט לויט מאקס עריק: געשיכטע פון יידישער ליטעראטור, ז. 242).

מקובלים האָבן געהאַט אַ שוואַכקייט צו תרגום-לשון, אונדזער ערשטן יידיש — און זיי האָבן ארויסגעוויזן גאָר אַ באַזונדערן אינטערעס צום היינטיקן יידיש, אונדזער צווייטן אַראַמייאיש. צווישן די מקובלים זיינען געווען אַזוינע, וואָס ניט בלויז האָבן זיי אַזײַן געשריבן ספרים אויף דער פּאָלקסשפראַך, — זיי האָבן זיך אויך אויסגעטנהט מיט אירע קעגנער. כמעט אין דערזעלבער צײַט, ווען ר' צבי הירש כאַטש האָט אין זײַן הקדמה צום „נחלת-צבי", געמוסרט די לומדים פאַרוואָס זיי מיינען, אז עס איז אַ „חרפה צו לייענען טייטשע ספרים", האָט עס געטאַן אויך ר' משה פראַנקפורט. ער האָט איבערגעזעצט דעם „מנורת המאור" (1722), וואָס איז שױן פריער דערמאָנט געוואָרן, און אין דער הקדמה צו זײַן איבערזעצונג האָט ער געפירט נאָך אַ שאַרפערן ווכוח מיט די לומדים, וועלכע זיינען געווען קעגן דעם, אַז מען זאָל מאַכן צוגעגלעך צום פּאָלק אזעלכע ספרים ווי דער „מנורת המאור". ווי עס איז שױן דערמאָנט געוואָרן אין אַ פריערדיקן קאַפיטל, האָט ר' משה פראַנקפורט אָנגעוויזן די גרויסע יחסנים, די לומדים, אז אין דער פאַרגאַנגענהײַט זיינען גראַד די האַרבסטע ספרים, אזוינע, ווי תלמוד ירושלמי א. ד. ג. געשריבן געוואָרן ניט אויף לשון-קודש, „נייערט אויף דאָס לשון, וואָס דער געמיינער מאַן גערעדט האָט".

ר' משה פראַנקפורט און ר' צבי הירש כאַטש זיינען ניט געווען די איינציקע אָנהענגער פון קבלה, וועלכע האָבן גענוצט דעם לשון

פון דעם „געמיינעם מאַן“. אויך אַנדערע מקובלים זיינען געווען צוגעבונדן צו דער אמאָליקער און היינטיקער שפראַך פון פּאַלק, — צו אראמייאיש און יידיש. „מיט קבלה“, האָט געזאָגט דער רמ"א, „גיבן זיך אָפּ אפילו בעלי בתים, וואָס ווייסן ניט פון רעכטס ביז לינקס, וואָס גייען ארום אין דער פינצטערניש, ווייסן ניט איינצוטייטשן א סדרה אָדער א פרשה חומש מיט רש"י (ציטירט לויט ש. דובנאָוס „געשיכטע פון חסידים“, 1. ב. ז. 28): איז קיין וואונדער ניט וואָס צווישן די קאבאליסטן זיינען געווען א סך אזוינע, וועלכע האָבן זיך ניט באנוגנט מיט לשון-קודש אליין; קיין וואונדער ניט, וואָס כמעט אלע ספרים, אויף וועלכע עס שוועבט דער גייסט פון נסתר, זיינען אויף אַזאַ אדער אן אַנדער אופן איבערגעגאַסן געוואָרן פון העברעאיש-אראמייאיש אין יידיש-טייטש. קיין חידוש ניט וואָס דער העברעאישער „ראשית חכמה“ איז געוואָרן דער יסוד פון „בראנטשפיגל“, דער העברעאישער „ספר המוסר“ — „פון לב טוב“ אויף עברי-טייטש.

ביידע ספרים, — „בראנטשפיגל“ און „לב טוב“ — זיינען אויף יידיש אַנדערש, ווי אין די העברעאישע מקורות, אָבער דער תוך זייערער איז איינאונדערזעלבליקער — דער תוך פון קבלה מעשית, פון דער לערע, וועלכע האָט געהערשט דאָן איבער די יידישע מוחות און אין די יידישע הערצער; פון דער לערע, וועלכע האָט געהייסן פייניקן דעם גוף, זוכן אַ תיקון פאַר דער נשמה, אריינדרינגען אין די הייליקע סודות פון דער תורה און אויסלייזן די שכינה פון גלות...

אַט אַזוי זעען מיר, אז ווען די קבלה האָט זיך ביי יידן פאַרשטאַרקט, האָט זי זיך פאַרשטאַרקט אין ביידע ליטע-ראַטורן. דער אונטערשייד איז געווען נאָר אין דעם עולם, צו וועלכן זי האָט זיך געווענדט. אין העברעאיש האָט זי געהאט פאַר זיך לומדים אויך, ניט נאָר איינפאַכע „בעלי בתים“, האָט זי זיך געקאַנט אויסשפרייטן, פאַרטיפן זיך און אַוועק אין

ווייטע דרכים. אין יידיש זיינען אירע חסידים געווען פראסטע מענטשן, האָט זי זיך געמוזט באנוגענען דערמיט, וואָס זי האָט געוועקט זייער האַרץ מיט מוסר און זייער פאַנטאַזיע מיט סודות, וואונדער־געשטאַלטן און וואונדער־געשיכטעס. און אויב ניט די גאַנצע סתרי תורה, זיינען אַלע נסים ונפלאות, וואָס זיינען דער־ציילט געוואָרן אויף לשון־קודש, איבערדערציילט געוואָרן אויף יידיש. אַזײַ איינס וועגן וועמען די מעשיות זיינען דערציילט געווען. — וועגן ר' יהודה חסיד און יוסף דילה רינה אָדער וועגן ארי הקודש און ר' חיים וויטאל, — אַלץ איינס זיינען זיי דערציילט געוואָרן אין ביידע שפראַכן.

וועגן דער מוסר־ליטעראַטור, וועלכע איז צום גרעסטן טייל געווען באַאיינפלוסט פון קבלה, ווייסן מיר שוין פון פריערדיקן קאַפיטל, אַז זי איז כמעט אינגאַנצן געווען צווישן־פראַטיק. א סך מוסר־ספרים זיינען איבערגעזעצט געוואָרן פון לשון־קודש אויף עברי־טייטש. צו זיי געהערן אזוינע מוסר־ספרים, ווי „ספר מדות“, „ספר היראה“, „מגורת המאור“, „חובת הלבבות“. עס זיינען פאַראַן אַבער אויך מוסר־ספרים, וועלכע זיינען געשריבן געוואָרן אויף יידיש, כאַטש זיי זיינען באַאיינפלוסט געווען פון העברעאישע ספרים, — אזוינע, ווי די דערמאָנטע „בראנטשפיגל“ און „לב טוב“, אדער אזוינע, ווי די ניט־דערמאָנטע „פרויען־ביכליין“, „שמחת הנפש“, „קב הישר“, „שבט מוסר“, „סם חיים“ און צענדליקער אנדערע מוסר־ספרים זיינען געדרוקט געוואָרן מיט צוויי טעקסטן — אַ העברעאישן און אַ יידישן. אַז איר עפנט אויף אַזאַ ספר און דערזעט אויבן לשון קודש און אונטן עברי־טייטש, האָט איר פאר זיך אַ לעבעדיק בילד פון אונדזער ליטעראַרישער צווישן־פראַטיקייט אין 16טן און 17טן יאָרהונדערט.

דאָס בילד פאַסט זיך אַבער אויך פארן 18טן און 19טן יאָר־הונדערט, ווען דעם אַרט פון קבלה הייבט אָן צו פאַרנעמען חסידות און דעם אַרט פון מוסר — השכלה.

קבלה און מוסר האָבן געשטיצט איינס דאָס אנדערע און זיינען געווען אָפט איינס. חסידות און השכלה, די נייע צוויי שיטות אין דעם יידישן גייסטיקן לעבן, האָבן פאַרלייקנט איינס דאָס אנדערע, — פאַרלייקנט און באַקעמפט. זיינען עס ניט קיין צוויי גלייכע פאַרדעך. אָבער אין פּרט פון שפּראַך איז צווישן דעם מקובל און זיין גאַכפּאָלגער — דעם חסיד, פון איין זייט, און דעם מוסר־שרייבער און זיין יורש — דעם אויפקלערער, פון דער אנדערער זייט, — געווען אַן ענלעכקייט: — סיי די חסידים, סיי די משכילים האָבן, אזוי ווי די מחברים פון די קבלה־ און מוסר־ספרים, באנוצט ביידע שפּראַכן.

די האַרבערע סוגיות, די טיפּערע חקירות פון חסידות אָדער השכלה זיינען, אזוי ווי דער פּלפּול פון גמרא און די מעטאפיזישע פּילאָזאָפּיע פון די מקובלים, געשריבן געוואָרן דערהויפּט אויף לשון־קודש. פאר יידיש זיינען געבליבן די לייכטערע זאַכן: די אגדות, די שיינע מעשיות, די משלים, די פאַמפלעטן. די חסידישע און די משכילישע ליטעראַטור אויף יידיש איז אַ ליטע־ראַטור פון אגדה. דערמאָנט מען זיך אָן דער גרויסער ראַליע, וואָס די „אגדה“ (אָדער די בעלעטריסטיק, די פּאָעזיע, די פּאָלעמיק) האָט געשפּילט אין דער אַנטוויקלונג פון ביידע באַוועגונגען, קאָן מען זאָגן, אַז דאָס זיינען געווען באַוועגונגען, וועלכע האָבן גענוצט פאַר זייערע צילן סיי העברעאיש, סיי יידיש.

אזעלכע חסידישע ספרים, ווי „תולדות יעקב יוסף“ אָדער „תניא“ זיינען געשריבן געוואָרן אויף לשון־קודש: דאָס זיינען טעאַרעטישע אָדער לומדישע ספרים פון חסידות. אָבער „שבחי בעל שם טוב“, די מעשיות פון ר' נחמן בראַסלאָווער זיינען גלייכ־צייטיק געדרוקט געוואָרן אי אויף לשון־קודש, אי אויף יידיש (1815). דאָס אייגענע איז ריכטיק וועגן „קהל חסידים“ און אנדערע חסידישע ספּורי נפלאות. דאָס זיינען וואונדער־געשיכטעס, וועלכע האָבן געדאַרפט ווירקן אויפן געפּיל און אויף דער פּאַנטאַזיע פון

פאלק, ניט נאָר אויף זיין געדאנק אליין, און וויבאלד אז עס האָט זיך גערעדט וועגן דעם געמיט פון פאלק, האָט מען געמוזט קומען צו דער שפראַך פון זיין געמיט, יידיש. אזוי האָט מען געמוזט אַנקומען צו איר, ווען מען האָט געוואָלט, אז דאָס דאָוונען זאָל זיין האַרציקער און מיט מער כּוּנָה. האָבן חסידישע רביים — אַזוינע, ווי ר' נחמן בראַסלאָווער, — געעצהט דעם חסיד, ער זאָל זיך דורכרעדן מיטן רבונו של עולם, „אויף דעם לשון, וואָס מיר רעדן אויף אים, ד. ה. אויף לשון אשכנז, וואָרים אויף לשון־קודש וועט אים שווער זיין צו זאָגן אלץ, וואָס ער וויל, אויך וועט ער ניט קאָנען זיין אזוי האַרציק מחמת ער איז ניט געוואוינט צו דעם דאָזיקן לשון, וואָרים מיר רעדן דאָך ניט אויף לשון־קודש, אָבער אויף לשון אשכנז, וואָס מיר נוצן שטענדיק, וועט אים גרינג זיין זיך אַראָפּצורעדן פון האַרצן, וואָרים דאָס האַרץ ציט צו לשון אשכנז, צו וועלכען ער איז געוואוינט א. א. וו.“ ר' נחמן בראַסלאָווער האָט אַזאַ עצה געגעבן זיינע חסידים, און ער אליין, ווי עס שטייט אין „שבחי הר“ן“, פלעגט זיך אויך „אויסרעדן דאָס האַרץ פאַר השם יתברך אויף טייטש מיט אלערליי טענות“. און אויב מיט גאָט איז גוט זיך דורכצושמועסן אויף יידיש, איז דאָך מיט מענטשן אודאי. האָט איינער פון די חסידישע רביים, ר' דוב בער פון ליאדי, געשריבן א ספרל אויף יידיש „פוקח עורים,*“ און אין דער הקדמה זאָגט ער, אַז — „אגב, איז דאָס א פעולה אפילו פאַר דעם למדן, ווייל עס איז געזאָגט אויף מוטער־שפראַך, דארום דערוועקט זיך דאָס האַרץ פון מענטשן א. א. וו.“ די מוטער־שפראַך האָט ביי די חסידים געשפילט נאָך א גרעסערע ראַלע, ווי ביי זייערע זיידעס — די מקובלים. חסידות איז געווען א פאַלקס־

(*) דאָס דאָזיקע ספרל איז איבערגעדרוקט געוואָרן אין ניו־יאָרק, 1940, מיט דעם צוגאָב פון א צווייטן טייל, וואָס האָט זיך ביז איצט געפונען אין מאַנאָסקריפּט, מיט א העברעאישער איבערזעצונג און אן אריינפיר פון דעם ליובאוויטשער רבין.

באָועגונג, ניט נאָר אן ענין פאר יחידיים און קליינע גרופעס. ווי אַ פּאַלקס־באָועגונג, האָט חסידות געמוזט אַנקומען צו דער פּאַלקסשפּראַך. און ניט נאָר דערפאר אליין. דאָס גרונט־געפיל פון חסידות איז דאָס געפיל פון דבקות און טיפן גלויבן, — גלויבן אין גאָט און אין גאָטס וואונדער. פאר אַזאַ געפיל, פאַר אַזאַ גלויבן און אַזאַ צעפלאַמטער פּאַנטאַזיע דאַרף מען האָבן אַ לעבעדיקע שפּראַך, אַ שפּראַך, וואָס מען רעדט, ניט נאָר מען שרייבט, אויף איר. איז פאַרשטענדלעך, וואָס פון חסידות איז אונדז געבליבן, פון איין זייט, תורה נאָר אויף העברעאיש און פון דער צווייטער זייט, תּפלות, לידער, משלים און מעשיות אויך אויף יידיש. ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס די רייכסטע קינסטלערישע ירושה פון דער חסידישער וועלט — די ספורי מעשיות פון ר' נחמן בראסלאָווער — איז אויפגעהיט געוואָרן אין ביידע שפּראַכן.

קאפיטל ניין

דייטשע משכילים. — יצחק אייכל. — אהרן וואָלפּי
סאָן. — דער אונטערנאָנג פון יידיש אין דייטשלאַנד
איז געווען אויך די גסיסה פון העברעאיש. — די
השכלה אין מזרח־אײראָפּע. — איר צוויי־שפּראַך
ביקייט. — מענדל לעפּין. — יוסף פּערל. — י. ש.
ביק. — דער ערשטער מאָניפעסט פון יידישזום —
אויף העברעאיש. — דר. משה מאַרקווי. — דר.
שלמה עטינגער און ישראל אַקסענפעלד. — ה. ה.
הורוויץ. — ר' מנשה איליער. — יצחק בער לעי
ווינאָן. — העברעאישע שרייבער, וואָס האָבן גע-
שריבן אויך יידיש; יידישע שרייבער, וואָס האָבן
געשריבן אויך העברעאיש. — „קול מבשר“ — אַ
ביילאָגע צו „המליץ.“

די קעגנער פון חסידות — די משכילים — האָבן ניט גע-
מאַכט קיין וועזן פון יידיש. ביי זיי איז געווען אַ קולט פון
העברעאיש. אַסך פון זיי האָבן, אחוץ דעם, געשריבן אויך אויף
דער שפּראַך פון לאַנד (אויף דייטש, שפּעטער אויף רוסיש, אויף
פויליש). פון יידיש האָבן זיי ניט געהאַלטן. געווען צווישן זיי
אויך אזויגע, וואָס האָבן חוּק געמאַכט פון דעם „פּאַרדאַרבענעם
דייטשן דיאַלעקט“, אזויגע, וואָס האָבן מורא געהאַט, אז „זשאַרגאָן“
ווי זיי האָבן גערופן יידיש, וועט „אַפּזונדערן“ יידן פון דער ארר-

מיקער באפעלקערונג. אויב יידן, האָבן זיי געזאָגט, איז שוין יע באַשערט צו האָבן צוויי שפּראַכן, זאָלן די דאָזיקע צוויי שפּראַכן זיין — העברעאיש און די שפּראַך פון לאַנד.

ניט אלע משכילים האָבן געטראכט אזוי. עס זיינען געווען צווישן זיי אזוינע, וואָס האָבן זיך איינגעשטעלט פאַר די רעכט פון דער פּאָלקסשפּראַך, אזוינע, וואָס האָבן געשטרעבט זי אויפצוהיטן און קולטיווירן ווי אן אינסטרומענט פון ליטערארישן שאַפן. אָבער אפילו יענע אויפקלערער, וואָס אידעאָלאָגיש זיינען זיי געווען קעגן „זשאַרגאָן“, האָבן פּאַקטיש אים געהאַלפן אנטוויקלען זיך און ווערן די צווייטע שפּראַך פון אונדזער אויפקלערונגס-ליטעראַטור.

יצחק אייכל, איינער פון די גרינדער פון דער העברעאישער השכלה-ליטעראַטור און איר אָרגאַן „המאסף“ אין דייטשלאַנד, איז זיכער ניט געווען קיין פריינט פון יידיש, דאָך האָט ער געשריבן יידיש אויך, ניט נאָר העברעאיש (און דייטש). אויף יידיש האָט ער פאַרפאַסט זיין שאַרפּסטע סאַטירע, די קאַמעדיע „ר' הענאך, אָדער וואָס טוט מען דאַמיט“ (ארום 1793), — די ערשטע יידישע קאַמעדיע, אויב מען זאָל ניט רעכענען די פורים-שפּילן. לויט דער מיינונג פון אייניקע היסטאָריקער, זאָל ער האָבן אויסן געווען מיט זיין סאַטירע אויסצולאָכן די עצם יידישע שפּראַך, ניט נאָר די, וואָס האָבן גערעדט אויף איר, — די קהלשע רעדל-פירער פון אַלטן דור, און ניט נאָר די „פאַלשע בילדונג“. דאָס איז ניט ריכטיק. אָבער ס'איז ניט קיין גרויסע נפקא מינה, וואָס אייכלס כוונה איז געווען, — פּאַקטיש האָט ער געלייגט דעם פונדאַמענט פון דער מאָדערנער יידישער טעאטער-ליטעראַטור.

א צווייטער פּיאַנער פון דער יידישער דראַמע, אהרן וואַלפּסאָן-האלע, איז אויך געווען א העברעאישער שריפטשטעלער, א וויכ-טיקער מיטארבעטער פון „המאסף“, א פריינט פון מאָזעס מענ-דעלסאָן. ער האָט (אין יאָר 1796) אָנגעשריבן די קאַמעדיע „לייכט-זין אונד פרעמעליי“ („לייכטזיניקייט און צביעות“). אויך זיין ציל

איז ניט געווען צו העלפן שאפן אַ ליטעראַטור אָדער א טעאטער אויף יידיש. גיכער האָט ער, פארקערט, געוואָלט, אַז יידן זאָלן פטור ווערן — און וואָס גיכער פטור ווערן — פון די עברי־טייטש־ספרים, וועלכע זאָלן אונדז האָבן „פאַרוויסט און דאָס הויז יעקב געבראַכט צו שאַנד“ (י. צינבערג: „די געשיכטע פון דער ליטע־ראַטור ביי יידן“, ב. 7. ערשט בוך, ז. 129). די פאַרשוניגען פון יונגן דור רעדן ביי אים, אזוי ווי ביי יצחק אייכלען, ניט יידיש, נאָר דייטש. אָבער קעגן זיין ווילן האָט ער, אזוי ווי זיין פריינט אייכל, געשאפן א ווערק, וואָס האָט געווירקט אויף דער ווייטער־דיקער אַנטוויקלונג פון דער יידישער דראַמע.

עס איז צו גלייכער צייט א ווערק, וואָס די יידישע ליטעראַטור אין דייטשלאַנד לאָזט זיך מיט אים אויס. אָבער דאָס איז ניט דערפאר, וואָס די דייטשע יידן האָבן זיך אָנגעהויבן צו באנוגענען מיט איין ליטעראַטור־שפראַך — העברעאיש. ניין, העברעאיש כאַפט פון דער עמאַנציפאציע־באַוועגונג אין דייטשלאַנד פונקט אַז פסק, ווי יידיש. ניט קיין אַנדערער, ווי דער נאָר־וואָס דערמאָנ־טער יצחק אייכל, דער גרינדער פון „חברת דורשי לשון עבר“, קלאַגט זיך אויף די פאַרשטייער, פון דעם זעלביקן יונגן דור, וועלכער רעדט דייטש, אנשטאָט יידיש, אז „זיי זיינען אַנטלאָפן (פון דער העברעאישער ליטעראַטור און שפראַך) און זיינען גיטאַ... ווי, זיי וועלן שוין אויך מער ניט צוריקקומען... זיי איז מיאוס געוואָרן די שפראַך פון זייערע אבות א. א. וו.“ (דאָרט, ז. 171).

העברעאיש האָט ניט פאַרנומען דעם אָרט פון יידיש. זייער ביידנס אָרט האָט פאַרנומען דייטש. ווען יידיש האָט אָנגעהויבן אויסצוגיין, האָט אויך די העברעאישע ליטעראַטור געגוססט: „אנ־שטאַט דעם העברעאישן, „המאסף“, שרייבט דער היסטאָריקער פון דער נייער העברעאישער ליטעראַטור, פ. לחובר, האָבן אָנגעהויבן ארויסצוגיין נייע זאַמליכער, דייטשע“ (תולדות הספרות העברית החדשה, ז. 125).

די השכלה־ליטעראַטור ווערט אַריבערגעטראָגן פון מערב — קיין מזרח־אײראָפּע, — און דאָרט איז זי ווידעראַמאַל צוויי־שפראַכיק. אומעטום, וואו זי גיסט זיך נײַט אריין שפראַכלעך אין דעם אלגעמיינעם ליטעראַרישן שטראָם פון לאַנד, אומעטום, וואו זי בלייבט שפראַכלעך — ניט נאָר אינהאלטלעך — יידיש, וואקסט זי און בלייט זיך פאַנאַנדער אין אונדזערע ביידע לשונות. איינע פון אירע הויפט־טעמעס (און איר הויפט־שונא) אין די מזרח־אײראָפּעאישע לענדער איז חסידות, און אזוי ווי חסידות האָט איר שיטה פאַרשפרייט מיט דער הילף פון ביידע שפראַכן, האָבן אויך די השכלה־פריידיקער, די קעגנער פון חסידים, געמוזט נוצן ביידע לשונות. און טאַקע באַלד נאָכדעם, ווי עס ווערן פאַרעפנטלעכט אויף העברעאיש און אויף יידיש „שבחי בעל שם־טוב“, ר' נחמן בראַסלאַווערס „ספורי מעשיות“ און אַנדערע חסי־דישע ספורי נפלאות, שרייבט מענדל לעפין, איינער פון די וויכטיקסטע השכלה־פירער, אַנטי־חסידישע פאַמפלעטן סיי אויף יידיש, סיי אויף העברעאיש („מחכימת פתי“). די דאָזיקע פאַמ־פלעטן זיינען ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן, אָבער זיי זיינען פאַר־שפרייט געוואָרן, אזוי ווי א סך אַנדערע השכלה־שריפטן, אין מאַגוסקריפט.

און ניט נאָר מענדל לעפין, אויך יוסף פערל, פונקט אַזאָ וויכטיקער פירער פון דער השכלה־באַוועגונג, ווי לעפין, האָט זיין „מגלה טמירין“, א פאַראַדיע אויף חסידישע ספרים און חסידישע פירונגען, — געשריבן אויף לשון־קודש און אויף יידיש (דער יידישער טעקסט פון „מגלה טמירין“ איז, אינאיינעם מיט אַנדערע יידישע כתבים פון יוסף פערל, פארעפנטלעכט געוואָרן אין דער ביבליאָטעק פון יוֹרְאָ, ווילנע, 1937, מיט אריינפירן פון ישראל וויינלעז און ז. קאַלאַמאַנאָוויטש).

דער העברעאישער „מגלה טמירין“ איז, אגב, פול מיט יידי־שימען, אזוי ווי דער יידישער — האָט אין זיך אַן אַ שיעור

העברעאייזמען... אין דער וועלט פון חסידות (און אנטי־חסידות) זיינען העברעאיש און יידיש געוואָרן שיעור ניט איין שפראַך, אַזוי ווי אַמאָל לשון־קודש און תרגום־לשון.

אַבער ניט נאָר אין איר קאמף קעגן דעם בעש״טס תלמידים, אויך אויף אַנדערע געביטן פון איר טעטיקייט נוצט די השכלה־באַוועגונג ביידע שפראַכן. מיט העברעאיש אליין באנוגנט זי זיך נאָר דאָן, ווען זי רעדט צו די לומדים (צו זיי האָט אויך קבלה און חסידות געווענדט זיך, ווי מיר ווייסן, נאָר אויף לשון־קודש). אויף העברעאיש אליין ווערן געשריבן אועלכע האַרבע חקירה־ספרים, ווי קראכמאלס „מורה נבוכי הזמן“, אַדער לעווינזאנס „תעודה בישראל“. ווי נאָר אַבער עס קומט צו אַזויגע ווערק, מיט וועלכע די משכילים ווילן ווירקן אויפן גאַנצן פאַך, ניט נאָר אויף זייערע חברים, די וואויל־לערנער, ווערט קלאָר די ניִי־טיקייט פון יידיש אַדער פון יידיש אויך. די נאָר וואָס דערמאָנטע זיילן פון דער השכלה־באַוועגונג, מענדל לעפין און יוסף פערל, האָבן ניט בלויז אַנטי־חסידישע סאַטירעס געשריבן אויף יידיש. זיי האָבן גענוצט די פאַלקסשפראַך אויך פאַר אַנדערע אויפקלע־רונגס־צילן. מענדל לעפין האָט, אגב, געשריבן א ספּעציעלן ארטיקל אין דייטש „פאן דער וויכטיקייט דער פאַלקסשריפטן אין יידישער שפראַכע צור קולטור אונד אויפקלערונג יידישער איינ־וואהנער אין פאלען“. און בעת זיין רבי און פריינט מאָזעס מענ־דעלסאָן האָט געהאַלטן פאַר גייטיק איבערצוזעצן פאַר יידן תנ״ך אויף דייטש, האָט זיך מענדל לעפין געשטעלט פאַר זיין אויפגאַבע צושאַפן א נייע י י ד י ש ע איבערזעצונג פון תנ״ך. אַנגע־הויבן האָט ער מיט „משלי“. ווי נאָר ער האָט עס פאַרעפנטלעכט, האָט איינער פון די העברעאיסטישע משכילים, טוביה פעדער, אַנגעשריבן אַ פאַמפלעט, וואו ער האָט אים אויסגעלאַכט. ער האָט חזק געמאַכט פון מענדל לעפין דערפאַר, וואָס ער זאָל האָבן געוואָלט „נשוא חן זיין ביי קעפסווייבער און מיידלעך“. אַבער

אין דער העברעאישער פרעסע גופא קריגט פעדער אן ענטפער, וואָס האָט געמעגט געשריבן ווערן פון א היינטיקן יידישיסט. דער פאַרפאַסער פון דעם ענטפער איז געווען א באַוואוסטער משכיל מיטן נאָמען יעקב שמואל ביק. יענער האָט באַוווּזן, אז יידיש איז ניט אנדערש פון אנדערע שפראַכן, וועלכע זיינען אויך געווען „שטאלפּעריג אין אָנפאַנג“, נאָר „דורך דעם, וואָס די חכמים אין יעדן דור האָבן זיך מי געגעבן... פון זיי לייט צו מאַכן, זיינען זיי געוואָרן אויסגעפיינט.“ (לויט א יידישער איבערזעצונג, וואָס איז געדרוקט געווען אַמאָל אין „קול מבשר“.) מיט די דאָזיקע און אנדערע דערקלערונגען האָט י. ש. ביק געמאַכט דעם אָנהייב פון א יידישיסטישער טעאָריע, — און געשריבן האָט ער עס דוקא אויף העברעאיש.

א ה ע ב ר ע א י ש ע ר ש רייבער (פאַרצייכנט עס!) איז געווען דער ערשטער באַגרינדער פון אידישיזם.*

אַבער אונדז אינטערעסירט דאָ ניט דער יידישיזם, נאָר די יידישע ליטעראַטור און איר שייכות צו העברעאיש. קערן מיר זיך אום צו דער ליטעראַטור פון דער השכלה. אייניקע פון אירע ערשטע ווערק — אשטייגער, „ספר רפואות“ פון דר. משה מאַר-קוֹזי, אָדער די מעמואַרן פון אהרן איזאַקס, — זיינען געשריבן געוואָרן פון מענטשן, וועלכע זיינען ניט געווען קיין העברעאישע, נאָר אויסשליסלעך יידישע שרייבער. דאָס איז אמת. ס'איז אויך אמת אז די וויכטיקסטע צוויי פאַרשטייערס פון דער יידישער אויפקלערונגס־ליטעראַטור אין דער ערשטער העלפט 19טן יאָר-הונדערט, — דר. שלמה עטינגער און ישראל אקסענפעלד, — האָבן

* ער איז געווען דער ערשטער יידישיסט, וואָס האָט געשריבן העברעאיש, אָבער ניט דער לעצטער. אלכסנדר האַרקאָווי האָט זיך אויף העברעאיש איינגעשטעלט פאר יידיש, — מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט שפעטער. דער שרייבער פון די שורות האָט זיינע ערשטע יידישיסטישע ארטיקלען אויך פאַרעפנטלעכט אין דער העברעאישער פרעסע.

געשריבן נאָר יידיש, ניט קיין העברעאיש. פון דער אנדערער זייט, קאָן מען אָנווייזן אויף באַרימטע פּאָעטן און דערציילער־משכילים, וועלכע האָבן געשריבן נאָר העברעאיש, ניט קיין יידיש. ס'איז גענוג צו דערמאָנען די נעמען פון די לעבנסאנס, דעם פּאָטער און דעם זון, יצחק ערטער, אברהם מאפו אדער פּרץ סמאָ־לענסקיין. נאָך קען מען באַהויפטן, אַז אין זייער גרעסטער מער־הייט האָבן די יידיש־שרייבער פון דער השכלה־עפּאָכע געשריבן אויך העברעאיש, און אַז אַ גרויסער, אויב ניט דער גרעסטער, טייל פון די העברעאישע שרייבער־משכילים האָט געשריבן אויך יידיש.

אַט זיינען עטלעכע ביישפּילן פון דער ערשטער העלפט 19טן יאָרהונדערט.

חיים חייקל הורוויץ, דער פּאַרפּאָטער פון „צפנת פענח“, דעם ערשטן בוך וועגן דער אנטדעקונג פון אמעריקע אויף יידיש, האָט געשריבן אויך העברעאיש. עס איז ניט נייטיק צו זאָגן וועגן מנשה איליער, דעם פּאַרפּאָטער פון „לעבנסמיטל“ („סמי דחיי“), אַז ער איז באַרימט געוואָרן מיט זיינע ספרים אויף לשון־קודש. דאָס אייגענע איז ריכטיק וועגן אזעלכע זייִן פון דער העברעאישער השכלה־ליטעראַטור, ווי יצחק בער לעווינסאָן, וועלכער האָט גע־שריבן אויף יידיש „הפקר־וועלט“, אַדער מרדכי אהרן גינזבורג, וועלכער האָט איבערגעזעצט קאמפּעס „די אנטדעקונג פון אמעריקע“ פריער אויף העברעאיש און דערנאָך אויף יידיש. מענדל לעפּין און יוסף פּערל, וועלכע פּאַרנעמען אַן אַרט אין דער געשיכטע פון אונזערע ביידע ליטעראַטורן, זיינען שוין דערמאָנט געוואָרן. וועגן יצחק ערטער האָבן איך נאָר וואָס געזאָגט, אַז ער האָט געשריבן בלויז העברעאיש. דאָס איז ריכטיק; אָבער דער וויכ־טיקסטער טייל פון זיין „הצופה לבית ישראל“ — „גלגולי נפש“ — איז איבערגעארבעט געוואָרן — פריער פון א. מ. דיק און דערנאָך פון א. ב. גאטלאבער — אויף יידיש.

די ליטעראַרישע טעטיקייט פון די נאָר וואָס דערמאָנטע צוויי שריפטשטעלער פּאַלט אויס שוין דערהויפּט אין דער צווייטער העלפּט 19טן יאָרהונדערט. אויך דאָן הערן אונדזערע שרייבער ניט אויף צו זיין צווישפּראַכיק. אייניקע, ווי, אשטייגער, דער דערמאָנטער א. מ. דיק, זיינען געווען יידישע שרייבער, וועלכע האָבן אויך געשריבן העברעאיש; אנדערע, ווי, אשטייגער, גאט-לאבער, זיינען געווען העברעאישע שריפטשטעלער, וועלכע האָבן געשריבן אויף יידיש...

וועלוול זבארושער דרוקט (און זינגט) זיינע לידער מיט צוויי טעקסטן, — איינעם א העברעאישן און איינעם א יידישן. מענדעלע מוכר ספרים באווייזט צו שאַפן א נייע עפאכע און צו פאַרנעמען אַן אַרט אויבנאָן אין דער געשיכטע פון אונדזערע ביידע ליטעראַטורן און ביידע שפּראַכן...

עס וואָלט פאַרנומען צופיל אַרט צו געבן א פּוֹלן איבערבליק איבערן גאַנצן פעלד פון אונדזער ליטעראַרישער צווישפּראַכיקייט אין 19טן יאָרהונדערט. כּוועל זיך באנוגענען דערמיט, וואָס איך וועל זאָגן, אַז אין קיינעם פון אירע דריי וויכטיקסטע פעריאָדן: (1) דעם פעריאָד פון האַלב־פאַרצייטיקן מוסר, (2) דעם פעריאָד פון סאַציאַלע אַדער סאַציאַליסטישע אידיען, און (3) דעם פעריאָד פון נאַציאָנאַלער אויפלעבונג, האָט אונדזער השכלה־ליטעראַטור ניט באַנוגנט זיך מיט העברעאיש אליין אַדער מיט יידיש אליין. אין משך פון גאַנצן 19טן יאָרהונדערט האָט זי געשפּילט אויף ביידע כּליים, דער העברעאישער און דער יידישער...

דער ערשטער איינפלוסרייכער אויפקלערונגס־אַרגאָן אויף יידיש — דער „קול מבשר“ — איז געווען א ביילאָגע צום „המליץ“...

אנטוילנעמער פון דער העברעאישער פרעסע—אזוינע, ווי יעקב שמואל ביק, א. ב. גאטלאבער, מענדעלע מוכר ספרים, אלעקסאנדער צעדערבוים, אלכסנדר האַרקאווי און אנדערע — האָבן אין דער

העברעאישער פרעסע גופא אָנגעוויזן אויף דער וויכטיקייט פון יידיש.
די יידישע פרעסע האָט, פון איר זייט, ארויסגעוויזן דעם גרעסטן
דרך ארץ פאר דער העברעאישער ליטעראַטור...
יהושע ליפשיצס אָדער י. י. לינעצקיס שאַרפע ארויסטרע-
טונגען קעגן העברעאישע שרייבער האָבן געהאַט צו טאָן ניט
אַזוי מיט זייער שפראַך, ווי מיט זייערע אידייען.
אהרן ליבערמאַן, דער גרינדער פון דער סאַציאַליסטישער
פרעסע אויף העברעאיש, האָט געהאַט געפלאַנט אַ זשורנאַל, וואָס
האַט געזאָלט ארויסגעגעבן ווערן אי אויף העברעאיש אי אויף יידיש.
(ק. מרמר אין „האַמער“, ניו יאָרק, מערץ 1937)... די תקנות פונעם
יידישן סאַציאַליסטישן פאראיין, וואָס ער האָט אין 1876 געגרינדעט
אין לאַנדאָן, האָבן געהאַט צוויי נוסחאות — אַ העברעאישן און
יידישן. (פאַרעפנטלעכט אין „היסטאָרישע שריפטן“ פון ייווא, 1.
זו. 542-544). מאָריס ווינטשעווסקי האָט רעדאקטירט פריער הע-
ברעאישע און דערנאָך יידישע אַרגאַנען פון סאַציאַליסטישער
אויפקלערונג...

קאפיטר צען

די סאציאליסטישע השכלה-ליטעראטור אין ענגלאנד
און אין אמעריקע. — „ישראל דער אלטע" פון
י. צ. סאבעל. — צבי גרשוני, אלכסנדר הארקאווי,
געבלי זעליקאוויטש און אנדערע. — צוויישראָי
ביקע צייטונגען. — העברעאישע מאַטאָס פון
יידישע צייטשריפטן. — די צייטווייליקע ירידה פון
העברעאיש אין אמעריקע.

די סאציאליסטישע (און אַנאַרכיסטישע) השכלה-ליטעראטור
האַט זיך אַנטוויקלט ניט אין מזרח-איראָפּע, נאָר פריער אין ענגלאַנד
און דערנאָך אין אמעריקע, אין א סביבה פון אימיגראַנטן, צווישן
וועלכע עס זיינען געווען ווינציק לומדים און העברעאיש-קענער.
האַט דער הויפטאינסטרומענט פונעם יידישן ראַדיקאַליזם אין די
דערמאָנטע לענדער געמוזט ווערן יידיש; די ראַליע פון העברע-
איש איז געוואָרן אלץ קלענער און קלענער. דאָך איז די אלט-
היימישע טראַדיציע פון צוויישראַכיקייט ניט אזוי שנעל אויסגע-
וועפט געוואָרן. מיר האָבן שוין דערמאָנט די בילינגוואַליסטישע
פירער פון דער ראַדיקאַלער יידישער עמיגראַציע — ליבערמאַן
און ווינטשעווסקי. אָבער זיי זיינען ניט געווען די איינציקע
פאַרשטייערס פון אונדזער צוויישראַכיקייט אין די אַנגלאַזאַקסישע
לענדער. אַנדערע זיינען אויך געבליבן טריי אונדזער בילינגוואַ-
ליזם. „ישראל דער אלטע" אָדער (ווי דער העברעאישער נאָמען

איז) „שיר זהב לכבוד ישראל הזקן“ פון יעקב צבי סאָבעל — די לידער־זאַמלונג, מיט וועלכער עס הייבט זיך אָן (אין 1877) די יידישע ליטעראַטור אין אמעריקע — איז געשריבן געוואָרן אין אונדזערע ביידע שפראכן. י. צ. סאבעל האָט די „גאַלדענע לידער“, וואָס ער האָט געשריבן אויף לשון־קודש, איבערגעזעצט אויף יידיש־טייטשמעריש מיטן ציפּ צו ווייזן, ווי ער אליין זאָגט. —

„דאָס די הייליגע שפראַכע

איזט די איינציגע זאַכע,

וועלכע מיט אינו וואונדער טוט,

דען ווען דיזע שפראַכע בליט

דאָן ווייזט דער איזראעליט —

ער האָט קוראָו, שטאַלץ און מוט (מיט)

דער פאַרפאַסער פונעם ערשטן יידישן בוך אין אמעריקע איז געווען אַ העברעאיסט, און דאָס עצם בוך איז טיילווייז געווען אַ הימן „דער הייליגער שפראַכע“, „גאַטס שפראַכע“, דער פירסטין דער שפראכען“. דאָך האָט סאָבעל גענוצט אויך יידיש, כאַטש אַ שטאַרק פאַרטייטשמערישן יידיש.

סאבעל איז געווען דער ערשטער, אָבער ניט דער איינציקער אַמעריקאנער יידישער שרייבער, וואָס האָט געשריבן אי העברעיִ-איש, אי יידיש (אמת טאקע, א טייטשמערישן יידיש). צבי גרשוני, מרדכי יהלומשטיין, ש. ל. מארקוס, אלכסנדר הארקאווי, געצל זעליקאוויטש, י. י. דאליצקי, יצחק ראבינאוויטש, הלל מלאכובסקי, שפעטער ראובן בריינין און א סך אנדערע זיינען אויך געווען צוויי־שפראַכיק.

עס זיינען געווען אפילו צוויי־שפראַכיקע צייטונגען, ד. ה. יידישע צייטונגען מיט העברעאישע בילאָגעס. אשטייגער: „איזראַ-עליטישע פרעסע“ (שיקאגא, 1877), „יידישעס טאַגעבלאַט“ (ניו-יאָרק, 1885). פון צייט צו צייט פלעגן זיך דרוקן העברעאישע ארטיקלען אין „יידישן וואַכנבלאַט“ (1887). העברעאישע מאַטאָס

האָבן געהאַט כמעט אלע לאַנדאַנער און אמעריקאנער יידישע צייטונגען און זשורנאַלן אין די 70ער און 80ער פון פאַריקן יאָר־ הונדערט. און ניט נאָר אַזוינע נאַציאָנאַליסטישע אויסגאַבן, ווי גאַלדפאָדנס „ניו יאָרקער יידישע אילוסטרירטע צייטונג“ (1887) האָבן אונטערן נאָמען, ווי עפעס אַ מין שמירה, געהאַט א פּסוק אָדער פּסוקים פון תנ"ך (גאַלדפאָדנס פּסוקים זיינען געווען: „אם אשכחך, ירושלים, תשכח ימיני“ און „ד' אלהי יגיה חשכי“), אפילו סאַציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע פעריאָדישע אויסגאַבן האָבן אָפּגעהיט דעם מנהג פון העברעאישע מאָטאָס.*

אין טעקסט גופא פלעגט מען גאַנץ אָפּט אריינבראַקן העברעאישע פּסוקים און מאמרים פון תלמוד. מען פלעגט שרייבן סאַציאַליסטישע אָדער אַנאַרכיסטישע פּראָפּאגאַנדע־אַרטיקלען אין פאַרבינד־ דונג מיט דער סדרה אָדער דער הפטרה פון וואָך (אב. קאהאן—דער פּראָלעטאַרישקער מגיד אין „ארבעטער־צייטונג“, נחבי בן ופסי אין „פרייע ארבעטער שטימע“), מען פלעגט פאַראַדירן הגדה, תפלה זכה, תיקון שבועות א. ד. ג. . . .

אפנים, אַז עס איז ניט אזוי לייכט געווען צו פאַרגעסן העברעאיש און דעם העברעאישן ספר אפילו אין אמעריקע, וואו יידן זיינען געוואָרן אזוינע גרויסע פאַרגעסערס. מען איז געווען טריי דער טראַדיציע פון צוויי־פּראָכטיקייט. מען איז איר טריי געווען אפילו דאָן, ווען מען האָט חזק געמאַכט פון טראַדיציעס.

דאָך זיינען די לעזער און די שרייבער אין דער נייער היים אלץ מער און מער, ווי געזאָגט, אָפּגעריסן געוואָרן פון העברעאיש, און עס איז געווען א צייט, ווען עס האָט זיך געקאַנט דוכטן, אַז

(* „יגיע כפים כי תאכל, אשריך טוב לך“ איז געווען דער מאָטאָ פון הינטשעווסקיס „פוילישן יודל“, לאַנדאָן; „אם אין אני לי, מי לי, וכשאני לעצמי מה אני“ — פון „ארבעטער פריינד“, לאַנדאָן; „שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיע לשון שקר“ — פון דער אַנאַרכיסטישער „ווארהייט“ אין ניו יאָרק.

יידיש ווערט אין אמעריקע די איינציקע שפראך פון די יידן, וואָס זיינען שפראַכלעך ניט אמעריקאַניזירט געוואָרן.

אַזוי האָט עס אויסגעזעען צו זיין אין סוף 19טן און אָנהויב 20טן יאָרהונדערט אין אמעריקע. אין א בריוו פון 1892 האָט הלל בן זאב מלאכובסקי פון פיטסבורג געשריבן צו זיין שווער י. י. ווייסבערג, קיעוו, אז „אפילו איין „המליץ“ אָדער „הצפירה“ איז האַיִנאַר ניט אבאַגירט געוואָרן אין פיטסבורג — אזוי גרויס איז די ירידה פון העברעאיש אין אמעריקע בכלל און אין פיטס־בורג בפרט“ (כתבי הלל בן זאב מלאכובסקי, 2. ב. ז. 65-66, ברוקלין, 1940. זע אויך מ. ז. רייזנס „דפים מפנקסו של ראביי“, ברוקלין, 1941, ז. 384) — און מלאכובסקי אליין איז געוואָרן א יידיש־שרייבער.

קאפיטל ע"ה

אין אמעריקע — און אין דער אלטער היים. —
סאציאלזם און ציוניזם. — אנהייב 20סטן יארהונד-
דערט. — דר. נ. סירקנס דער „המון" און „השחר".
— „אחיאסף" גיט ארויס „השלח" און „דער יוד".
— פריץ הירשביינס ליטערארישע זכרונות. — צוויי
שפראכן — איין אדרעס. — יידישיסטישע פרא-
פאנאנדע אויף העברעאיש, העברעאישטישע פרא-
פאנאנדע אויף יידיש. — די צוויישפראכיקייט פון
די הויפטאנטיילנעמערס פון דער טשערנאָוויצער
קאָנפערענץ. — ניט ד י, נאָר אַ נאַציאָנאַלע
שפראַך. — די פראַקטיצירונג פון צוויישפראַכיקיי-
ט. — די שותפותע באַלעבאָטישקייט. — „דער
גייסט, וואָס פאַרבינדט."

אין אמעריקע האָט העברעאיש געהאט אויפגעהערט צו שפילן א
ראַליע סוף 19טן יאָרהונדערט. אבער בלויז דאָ אין לאַנד אין יידיש
אויף אַ צייט געוואָרן כמעט די איינציקע שפראַך פון יידישע שרייבער
און יידישע לעזער. בלויז דאָ, ניט אין דער אלטער היים. אין דער
אלטער היים האָט די צוויישפראַכיקייט פון אַ גרויסן טייל לעזער
און דעם גרעסטן טייל שרייבער אָנגעהאַלטן ביזן סאַמע וועלט-
קריג.

ניט נאָר חסידות און השכלה, די וויכטיקסטע צוויי גייסטיקע
יידישע באַוועגונגען אין דער ערשטער העלפט 19טן יאָרהונדערט,

האַבן באַפּרוּכפּערט אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפּראַכן. אויך די צוויי געזעלשאפטלעכע שטרעמונגען פון דער צווייטער העלפט 19טן יאָרהונדערט — די סאַציאַליסטישע שטרעמונג און די ציוניסטישע — האָבן סטימוּלירט און באַרייכערט אונדזער ליטעראַריש שאַפן סיי אין העברעאיש, סיי אין יידיש. יעדע פון די דאָזיקע צוויי ריכטונגען האָט שפּעטער אָנגעהויבן אַרויסצואווייזן אַ טענה־דענק צו קולטיווירן נאָר איינעם פון אונדזערע צוויי ליטעראַרישע מעדיומס: דער סאַציאַליזם האָט פּרעפּערירט יידיש, דער ציוניזם — העברעאיש. אָבער דאָס איז געווען שפּעטער. אין אָנהויב האָט אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפּראַכן געוואונען פון יעדער פון די צוויי נייע יידישע באַוועגונגען און מיט דער הילף פון אונדזערע ביידע שפּראַכן האָט זי, פון איר זייט, יעדער פון די צוויי דערמאָנטע שטרעמונגען געהאַלפן זיך אנטוויקלען און פאַרשפּרייט ווערן. אזוי, אַז נאָך אין אָנהויב 20טן יאָרהונדערט איז, אשטייגער, מעגלעך געווען, אז דר. נ. סירקיס ציוניסטיש־סאַציאַליסטישע גרופּע „חירות“ זאָל האָבן אי אַ העברעאישן אָרגאַן („השחר“), אי אַ יידישן („דער המון“) און אז איינאונדערזעליביקער פאַרלאַג („אחיאסף“) זאָל אַרויסגעבן אי „השלח“, וואָס איז געווען אזוי וויכטיק פאַר העברעאיש, אי „דער יוד“, וואָס האָט געשפּילט אַזאַ גרויסע ראַליע אין דער אנטוויקלונג פון דער ניי־יידישער ליטע־ראַטור.

די גרינדערס און די פירערס פון „אחיאסף“ זיינען געווען ציוניסטן, דאָך איז זיי ניט איינגעפאלן צו באַנוגענען זיך נאָר מיט העברעאיש אליין. און ווען, אשטייגער, פּרץ הירשביין, דאָן נאָך גאָר אַ יונג בחורל, האָט דערפּילט, אז ער האָט מיט וואָס זיך צו ווייזן פאַרן עולם, האָט ער, ווי ער אליין דערציילט אין זיינע זכרונות, געשיקט „אַ יידישע דערציילונג צום יידישן „יוד“ און אַ העברעאישן שיר צום „הדור“. ביידע פאַרקלעפט אין איין קאָנ־

ווערט. איין אדרעס: „אחיאסף, ווארשע“ („דער טאָג“, 7טן יולי, 1940).

אונדזערע צוויי ליטעראַטורן זיינען געווען איין ליטעראַטור און האָבן געהאט „איין אדרעס“... „קומענדיק“, דערציילט הירשביין אין א ווייטערדיקן קאָפיטל זכרונות — „קומענדיק פון וואַרשע צוריק קיין ווילנע... האָב איך געזוכט די מחיצה צווישן יידיש און העברעאיש, און ניט געפונען. י. ל. פּרץ שרייבט אין ביידע שפּראַכן. שלום אַש — אויך דאָס אייגענע. אפילו אברהם רייזען באווייזט אונדז, אז ער איז מיט דער גבירטע א שניי־שבש־שיי. אַלע־אַלע, ביאליק טוט עס אויך... נאָר איין טשערניכאָוסקי איז א שטרענגער העברעער... כאַטש דאָ און דאָרטן הערט מען אַנרוֹפּן ביים נאָמען די שפּחה און די גבירטע, אָבער אין לעבן זיצן זיי ביידע ביי איין טיש, פארבייטן זיך צומאַל מיט די קליידער און עסן פון איין טעלער.“

יע, אפילו דעם קאָמף פאר יידיש האָבן אייניקע פון אונדז געפירט אין ביידע שפּראַכן, פונקט אזוי ווי העברעאיסטן האָבן באַנוצט ביידע לשונות פאַר דער פּראָפּאגאַנדע פון העברעאיזם. דער שרייבער פון די שורות אליין האָט זיין פּאַלעמיק מיט די קעגנער פון יידיש נאָך דער טשערנאָוויצער קאַנפּערענץ אין 1908 — געדרוקט אין „העולם“ און אין „הבוקר“. מיין שטאַנדפּונקט איז דאָן שוין, אין רעכטן מיטן ברען פונעם קאָמף פאַר יידישזום, — אויסגעדריקט געוואָרן אין אַזאַ זאַץ, ווי: — „העברעאיש מוזן מיר געדענקען, פאַרגעסן מיר העברעאיש, — פאַרלירן מיר דעם שליסל צום סוד פון אונדזער עבר... יידיש איז אָבער דער שליסל פון דער קעגנוואַרט, דער שליסל פון לעבן“ („דער טאָג“, ווילנע, נומ. 1, 1908), און איך בין שוין דאָן ארויס קעגן יענע, וואָס האַלטן, אַז „העברעאיש און יידיש קאַנקורירן איינס מיט דאָס אנדערע און אַז איינס קאָן נאָר אויפגעבויט ווערן פון דעם אנדערנס חורבן.“ („העולם“, נומער 24, 1908).

אין דער עצם טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפּערענץ האָבן איינ־טײל גענומען ווינציק עקסטרעמע יידישיסטן, און מער אזוינע, וואָס זײנען געשטאַנען אויפן שטאַנדפּונקט פון צוויי־שפּראַכיגקײט. אשטיי־גער, י. 5. פּרץ, ה. ד. נאָמבערג, דר. נתן בירנבוים, שלום אַש. „איך זאָג אויפּריכטיק, האָט דערקלערט פּרץ בעת די דעבאַטן: „אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך איז העברעאיש, אונדזער פּאַלקס־שפּראַך — יידיש“ („די ערשטע יידישע שפּראַך־קאָנפּערענץ“, ביבליאָטעק פון יווא, ווילנע, 1931, ז. 65). „מיר דארפן אָננעמען אין דער דאָזיקער פּראגע א קלאַרע רעזאָלוציע (איז געווען ה. ד. נאָמבערגס פּאַרשלאַג), און זי וועט, לויט מיין טיפּסטער איבער־צײגונג, זאָגן: מיר דריקן אויס אונדזער אמתדיקע סימפּאטיע צו דער העברעאישער שפּראַך.“ (דאָרט).

„העברעאיש ווי א קעגנשטאַנד פון שול־אונטערריכט, האָט גע־זאָגט דר. נ. בירנבוים, ווערט פון אונדז אלעמען אנערקענט, ווייִל אונדז איז גוט באוואוסט זײן קולטור־ווערט; אָבער קײנער פון אונדז ספּקט נײט, אז אין דער פּרײער יידישער שול דאַרף דער אונ־טערריכט פּאַרקומען אויף יידיש, אויף דער פּאַלקס־שפּראַך פון די ברייטע מאַסן פון דער יידישער באַפעלקערונג“ (דאָרט ז. 66). שלום אַש האָט זײן פּאַרטראַג „וועגן איבערטראַגן די יידישע קולטור־גיטער אין דער יידישער שפּראַך“ אָנגעהויבן מיט די פּאַלגנדיקע ווערטער: „די קעגנער פון יידיש זאָגן, אַז די יידישע ליטעראַטור הייבט זיך אָן ערשט מיט מענדעלע מוכר ספרים. דאָס איז נײט ריכטיק. די יידישע ליטעראַטור, ווי די יידישע קולטור, איז פיל עלטער: זי שטאַמט פון תנ״ך (דאָרט, ז. 81). נאָך אַשס פּאַרטראַג האָט פּרץ דערקלערט, אז אויב מען דאַרף איבערזעצן תנ״ך אויף יידיש, איז עס נײט כדי אָפּצורײסן זיך פונעם העברעאישן מקור, נאָר ווייל — „עס שטייט אויף א דור פון שרייבער עם הארצים, וועלכע מוזן געפּינען זייערע וואַרצלען אין דער פּאַרגאָנהייט (דאָרט, ז. 83). דאָס אייגענע האָט איבערגעחזרט ה. ד. נאָמבערג. דאָס

איבערזעצן תנ"ך אויף יידיש, „וועט כלל ניט הייסן, האָט ער געזאָגט, אז מיר ווילן אויסראַטן העברעאיש. ער וואָלט עס געהאַלטן פאר א נאַציאָנאַלן אומגליק, ווען יידן זאָלן פארגעסן העברעאיש“ (דאָרט) דאָס איז געווען די מיינונג פון דער מערהייט דעלעגאַטן אויף דער טשערנאָוויצער שפראַך-קאָנפערענץ. און „לעמבערגער טאַגעבלאַט“ האָט ריכטיק באַמערקט דאָן, אז „ס'איז ניטאָ קיין פאַרנינפטיקער גרונט, פאַרוואָס ביידע טיילן פון אונדזער ליטעראַטור האָבן ניט געקאָנט געמיינזאַם אַרבעטן איבער דער לייזונג פון די דאָזיקע פראַגן, בפרט אז אַ טייל פון די שרייבער — און דאָס די בעסטע — שרייבן צו גלייכער צייט איידיש, איי העברעאיש, און אפילו די ריינע „העברעער“ זיינען לחלוטין ניט קיין קעגנער פון יידיש, חוץ אפשר צוויי־דריי, פונקט ווי צוויי־דריי „זשאָרגאַניסטן“ זיינען אַבסאָלוטע קעגנער פון העברעאיש“ (דאָרט, ז. 20). די וואָס האָבן אויף דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ געפאָדערט, אז יידיש זאָל דערקלערט ווערן פאַר דער איינאָנאַיניקער נאַציאָנאַלער שפראַך פון דעם יידישן פאָלק, אוינע, ווי אַסתר, די פאַרשטייערין פון „בונד“, און אנדערע, זיינען געבליבן אין דער מינדערהייט. די דעקלאַראַציע, וואָס איז פאַקטיש אָנגענומען געוואָרן, האָט אנער־קענט יידיש ניט ווי די „נאַר ווי „אַ נאַציאָנאַלע שפראַך פון יידישן פאָלק“ (דאָרט, ז. 108). און דאָס מיינט, אז זי האָט אנער־קענט יידיש ווי אַ צווייטע שפראַך צו העברעאיש.

וויכטיקער פון דער טעאָרעטישער אנערקענונג פון ביידע שפראַכן, איז געווען די פראַקטיצירונג פון ליטעראַרישער צוויי־שפראַכיקייט. עס איז געווען זעלטן אן אינטעליגענטער יידישער לעזער, וואָס זאָל לייצענען נאַר יידיש אָדער נאַר העברעאיש; נאָר זעלטענער איז געווען ביי אונדז א איינשפראַכיקער שרייבער. אַזוי, אַז בעל־מהשבות האָט געהאַט די פולע מעגלעכקייט אָנצו־ווייזן אויף דעם פאַקט (און דאָס איז געווען שוין האָרט פארן ערשטן וועלטקריג), אַז א יידישער שרייבער מוז „לכל הפחות קענען

צוויי שפראכן, העברעאיש און יידיש, — וואָרים — „אויב איינער אַ פאַרלעגער מאַכט צו היינט זיין „זשארגאַניש“ קרעמל, עפנט זיך באַלד אַ העברעאיש קרעמל מיט דער אייגענער סחורה אויף העברעאיש“. האָט אייך צייטלין געגעבן אויף יידיש אין „היינט“ זיינע פייערדיקע מוסר־אַרטיקלען, גיט ער מאַרגן דאָס אייגענע אין דער נביאים־שפראַך אין „רשפים“. י. ה. ברענערס מאמרים אין „רביבים“ געפינט איר אין „היינט“ אונטער דעם נייעם טיטל „שטילע ווערטער“ א. א. וו.“

און אלץ וואָס דער פאַרשטאַרבענער קריטיקער האָט געזאָגט וועגן פובליציסטיק, האָט ער געקאָנט זאָגן אויך וועגן פּאַעזיע, וועגן דערצייילונגען און ראַמאַנען . . . אַש און נאָמבערג, יעקב פּיכמאַן און פּרץ הירשביין, י. ד. בערקאָוויטש און ז. שניאור, זיינען פונקט אזוי ווי די עלטערע מענדעלע און פּרץ, סאַקאַלאָו און פּרישמאַן, מיכה יוסף בערדיטשעווסקי און יהודה שטיינבערג געווען אַנגעלייגטע געסט סיי אין דער העברעאישער, סיי אין דער יידישער פרעסע, סיי אין דער העברעאישער, סיי אין דער יידישער ליטעראַטור.

די דערמאָנטע (און אסך ניט־דערמאָנטע) שרייבער זיינען געווען צוויי־שפראַכיק ניט נאָר אין דעם זינען, וואָס זיי האָבן געשריבן אין אונדזערע ביידע לשונות, נאָר אויך אין א טיפּערן און אַ מער אינעווייניקסטן זינען: די ירושה פון ביידע שפראַך־ספּערן האָט זיך געפילט אין אַ ל. ז. וואָס זיי האָבן געשאַפן, — אַלצאיינס, צי עס איז געשריבן געוואָרן אויף יידיש אָדער אויף העברעאיש. זייער יידיש גופא האָט אין זיך געהאַט עפעס פון העברעאיש — און ניט נאָר שפראַכלעך אליין; זייער העברעאיש גופא האָט אין זיך איינגעזאַפט געוויסע יידיש־עלעמענטן — און (וידער אַמאָל) ניט בלויז לינגוויסטישע יידיש־עלעמענטן. . .

די ביידע לשונות האָבן ניט נאָר געלעבט בשכנות; זיי האָבן געפירט אין אַ געוויסער מאָס אַ שותפות באַלעבאַטישקייט. . .

יידיש האָט מענדעלען געהאַלפן שאַפן זיין נייעם, מער עלאַסטישן און מער פּינקטלעכן, העברעאישן נוסח; העברעאיש בלוט פליסט אָפּט אין די אַדערן פון מענדעלעס יידיש. דער „זיידע“ האָב איך אַמאָל געשריבן, האָט זיך אויסגעלערנט צו געבן אין העברעאיש א ווידערקלאַנג פון יידיש.“ („מענדעלע מוכר ספרים, שיקאגא, 1936, ז. 90) און זיין יידיש איז, פון דער אַנדער זייט, „באַשטראַלט געוואָרן מיט דער בכבודיקייט, מיט דעם יחוס פון לשון-קודש, פון דעם זעליביקן אַלט-העברעאיש, וואָס ער האָט אָפּגעפרישט מיט די חיות־טראַפּנס פון יידיש.“ (דאָרט, ז. 293). אַן ענלעכע קעגנ־זייטיקע באַפּרוכפּערונג פון ביידע שפּראַכן־ספּערן איז צו זען אויך ביי י. ל. פּרצן און אועלכע „אייניקלעך“ מענדעלעס, ווי ח. ג. ביאליק, אַדער (אין א קלענערער מאָס) מ. י. בערדיטשעווסקי, הלל צייטלין, ז. שניאור, י. ד. בערקאוויטש, וועלכער האָט באוויזן די קונסט צו פאַרהעברעאישן שלום עליכמען, י. ח. ברענער, פּרץ הירשביין, אליעזר שטיינבאַרג און נאָך און נאָך... אהרן צייטלין, אליין א פּרוכטבאַרער און פּילזייטיקער העברעאיש־יידישער שריפּט־שטעלער, האָט ריכטיק באַמערקט, אז „דער גייסט, וואָס פּאַר־ביידיש און העברעאיש, איז אַ סך שטאַרקער, ווי דער גייסט, וואָס צעשיידט זיי“ („דערנענטערונג און נאַענטקייט צווישן יידיש און העברעאיש“, אין „די צוקונפּט“, סעפטעמבער, 1940, ז. 537*).

* נאָך וועגן דער ווירקונג פון העברעאיש אויף יידיש זע יודל מארק: „די ווירקונג פון העברעאיש אויפן יידישן סינטאקסיס“ אין „יידישע דער־ציאונג“, יוני, 1938. וועגן דער ווירקונג פון יידיש אויף העברעאיש — „אלגעמיינע עניניקלאַפּעדיע“, „יידן“, באנד 2, ז. 76.

קאפיטל צווערף

די ליטעראטור — און די געזעלשאפטלעכקייט. —
דאָס העברעאישטישע קערנדל פון ציוניזם, דאָס
יידישטישע קערנדל פון „בונד“. — די שרייבער
און די טוער. — עס צעברענט זיך אַ קאַמף. — די
פאליטישע פאַרמען פונעם קולטור־קאַמף. — דער
וואקס פון יידיש. — די מורא פאַר קאַנקורענץ.
— די נייע געזעלשאפטלעכע כחות.

דער פאַרבינדנדיקער גייסט האָט ביז נאָכן ערשטן וועלט־
קריג געהערשט כמעט אין דער גאַנצער יידישער ליטעראטור. —
דערהויפּט אויף יענער זייט י.ס.* אין דער ליטעראטור, ניט אין דער
געזעלשאפטלעכקייט.

* אזוי שפעט ווי אין 1917, האָט דער אלטער העברעאיסט י. ח. ראבניצקי
פאַרעפנטלעכט אינעם ליטערארישן זאמלבוך „אונטערוועגס“, וואָס ער אליין
האָט רעדאַקטירט, אן ארטיקל אונטערן קעפל „צי בין איך א יידישיסט?“ —
און אין אַט דעם ארטיקל איז ער ארויס סיי קעגן יענע איינוויטיקע יידי
שיסטן, וואָס „ווייסן ניט ווי צו שעצן העברעאיש און ווילן, אז די יידישע
שפראך זאָל מיט ברייטקייט פאַרנעמען דעם גאַנצן אויבנאָן אויפן פּלאַץ פון
העברעאיש“, סיי קעגן יענע העברעאישטישע „חובבים“, וואָס מיינען, אז די
עכטע „חבה און כבוד צו העברעאיש פאָדערט ניט אנדערש נאָר צו פילן
אין הארצן און נאָך מער צו באווייזן פארן גאַנצן עולם א שנאה מיט פאַר־
אַכטונג צום „ושאַרגאָן“ מיט זיין ליטעראטור“. . . „אויב, האָט ער דערקלערט,
א יידישיסט הייסט אַזעלכער, וואָס האָט ליב אונדזער פאַלקסשפראַך און האָט
אַפּשיי פאַר אונדזער פאַלקסליטעראטור, אזעלכער, וואָס האָט דעם אמתן פאַר־
געניגן, אז ער זעט ווי יידיש וואַקסט א. א. וו., א. א. וו. — אויב דאָס הייסט
ביי דיר א יידישיסט, בין איך געוויס אַ יידישיסט . . . און איך הייב זיך
גאַר ניט אָן מיט דעם צו שעמען (ו. 172).

אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט האָבן זיך נאָך פאר 1914, ד. ה. פאַרן וועלטקריג אָנגעהויבן ווייזן סימנים פון צעריסן-קייט צווישן העברעאיש און יידיש. זיי, אָט די סימנים, האָבן אָנגע-הויבן ארויסצושפּראַצן שוין סוף 19טן יאָרהונדערט. אין דעם ציוניזם, וואָס זיין פּראָגראַם איז פּאַרמולירט געוואָרן אויפן ערשטן באַזעלער קאָנגרעס אין 1897, זיינען געלעגן באַהאַלטן די קערנדלעך פונעם שפּעטערדיקן עקסטרעמן העברעאיש. דער „בונד“, וואָס זיין גרינדונגס-פּאַרזאַמלונג איז פּאַרגעקומען אין דעם זעלביקן יאָר 1897, האָט געבראַכט מיט זיך, פון דער אַנדער זייט, די זריעה פונעם הונדערטפּראָצענטיקן יידישזום.

אין דעם זעלביקן יאָר 1897 האָבן זיך אָנגעהויבן דרוקן ש. דובנאָווס (רוסישע) „בריוו וועגן אַלטן און נייעם יידנטום“, און אָט די „בריוו“ זיינען געוואָרן דער אויסגאַנגס-פּונקט פונעם פּאַלי-טישן פּאַלקיזם, וועלכער איז, פּונקט אזוי ווי שלום עליכם אדער י. ה. ראַבניצקיס קוּלְטוּר־פּאַָקִיזם פון די 80ער יאָרן, געשטאַנען נאָענט צו דער טעאָריע און דער פּראַקטיק פון צוויישפּראַכיקייט. אָבער די גרעסטע ראַליע אין דעם יידיש-געזעלשאַפטלעכן לעבן פון סוף 19טן יאָרהונדערט האָט געשפּילט ניט דער דובנאָוויסטישער פּאַלקיזם, נאָר דער ציוניזם און דער „בונד“ — און זיי ערע אידעאָלאָגיעס האָבן, ווי געזאָגט, פּאַטענציעל אין זיך איינגעשלאָסן, פון איין זייט, די עקסטרעם-העברעאישע און פון דער אַנדער זייט, די עקסטרעם-יידיש-טישע טענדענץ.

צווישן די ציוניסטישע שריריבער זיינען גראַד געווען אזוינע, וואָס האָבן פּראַקטיצירט און צום טייל אויך געפּריידיקט אַ געוויסן סאַרט צוויישפּראַכיקייט, — אזוינע, ווי דער דערמאָנטער י. ה. ראַבניצקי, דר. יוסף לוריע, דר. איזידאָר עליאשעוו (בעל-מחשבות) און אַנדערע. אָבער די ציוניסטישע טוער, און דערהויפּט, די, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין ארץ ישראל, זיינען, וואָס ווייטער,

אלץ מער און מער גענייגט געוואָרן צו מינימיזירן דעם ווערט פון יידיש (כאַטש אין זיין קעגנווארטס־פּראָגראַם האָט דער ציוניזם — שפּעטער — אריינגענומען די פּאָדערונג פון רעכט פאר יידיש) — צו מינימיזירן די ראַליע פון יידיש און צו קולטיווירן אן עקסטרע־מען העברעאיזם. דער פּאַרלאַג „אחיאסף“, וואָס האָט געהאַט ארויסגעגעבן „דער יוד“, איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ ריין העברע־אישער פּאַרלאַג. אין די חדרים מתוקנים און די בתי ספר, וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרן אונטער דעם איינפלוס פון דער ציו־ניסטישער באַוועגונג, איז איינגעפירט געוואָרן העברעאיש; יידיש איז איגנאַרירט געוואָרן.

אַן ענלעכע איינזייטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן צו מערקן — און נאָך אויף א בולטערן אופן — אין דעם לאַגער פון די יידישע סאַציאַליסטן, דערהויפּט די בונדיסטן.

און ווידער אַמאַל — צווישן די פאַרשטייער פון דער ל י ט ע ר אַ ט ו ר, וואָס איז געווען סאַציאַליסטיש געשטימט, האָט זיך די טראַדיציאָנעלע צוויישפּראַכיקייט־טענדענץ גיט אינגאַנצן אויסגעוועפט: י. ל. פּרץ האָט אין דער זעלביקער צייט, ווען ער האָט ארויסגעגעבן די האַלב־סאַציאַליסטישע „יום־טוב־בלעטלעך“, גע־מאַכט א פּרוב אויך פון אַן ענלעכער אויסגאבע אויף העברעאיש („החץ“); י. גוידא (ב. גאַרין), איידער ער האָט אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, האָט געשריבן אי העברעאיש, אי יידיש; מאַריס ווינטשעווסקי איז געווען און געבליבן צוויישפּראַכיק, כאַטש ער האָט סימפּאַטיזירט מיטן „בונד“; אויך דר. נחמן סירקין, דער פּאַטער פונעם סאַציאַליסטישן ציוניזם, איז (פּאַקטיש, אויב גיט טעאַרע־טיש) געווען צוויי־שפּראַכיק, און די דאָזיקע צוויי־שפּראַכיקייט איז — שפּעטער אביסל — איבערגענומען געוואָרן — און גיט נאָר פּראַקטיש, אויך טעאַרעטיש — פון די אמערי־קאַנער פּועלי־ציון, וועלכע האָבן זי איינגעפירט אין די נאַציאָנאַל־

ראדיקאלע שולן (שפעטער „פאלקסשולן פון יידיש נאַציאָנאַלן אר-
בעטער פארבאנד“*)

די טראַדיציע פון צוויי־שפראַכיקייט איז ניט אינגאנצן פאַרגעסן
געוואָרן. אָבער געוויקט האָט זי דערהויפּט אין יענע געזעל-
שאַפטלעכע און ליטעראַרישע קרייזן, וועלכע האָבען פאַרנו-
מען אַ מער אָדער ווינציקער צענטראַלע פּאַזיציע, שטרעבנדיק
אויסצומיידן עקסטרעמען. די, וואָס האָבן געזוכט
הונדערטפּראָצענטיקע אויסגעהאלטנדיקייט — אלץ איינס, וואו זיי
האָבן זי געזוכט — אין דעם אַנטי־גלות־יסטישן ציוניזם אָדער, פאַר-
קערט, אין דעם גלות־יסטישן סאַציאַליזם, זיינען ביסלעכווייז פאַר-
כאַפט געוואָרן אָדער פונעם אַנטי־יידישן העברעאיזם, אָדער פונעם
אַנטי־העברעאישן יידישיזם.

דער שפראַכקאַמף, וואָס האָט זיך צעברענט אין דער יידישער
קולטור־וועלט בעת און נאָך דער — פריער שוין דערמאָנטער —
טשערנאָוויצער שפראַכקאַנפּערענץ אין 1908, איז ניט געווען קיין
פּלוצלונגדיקער אויסברוך. ער איז געווען דער רעזולטאַט און
די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער שפראַכלעך־מאַניסטישער
טענדענץ, וועלכע האָט זיך געוויזן נאָך פריער. אירע אָנהענגער
אין ביידע לאַגערן האָבן אויסגענוצט די קאַנפּערענץ פאַר זייערע
צילן, און דער קאַמף צווישן די צדדים האָט זיך ערשט איצט
צעפלאַקערט.

ווי מיר האָבן פריער געזען, איז די מערהייט דעלעגאַטן אויף דער
טשערנאָוויצער שפראַכקאַנפּערענץ געווען ווייט פון עקסטרעמיזם,
דאָך האָבן זיך אויף און נאָך דער קאַנפּערענץ געהערט מיינונגען,

* עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אז די רעזאָלוציע, וואָס איז אָנגע-
נומען געוואָרן אויף דער טשערנאָוויצער שפראַכ־קאַנפּערענץ, — די רעזאָלוציע,
וואָס האָט דערקלערט, אז „יידיש איז — א (ניט די) נאַציאָנאַלע שפראַך פונעם
יידישן פּאָלק“ — איז אריינגעטראָגן געוואָרן פון ל. כאַזאַנאָוויטשן, א פאַר-
שטייער און א פירער פון די פּועלי ציון.

אין וועלכע עס איז אָפגעשפּיגלט געוואָרן די עקסטרעם־יידישיסטישע טענדענץ פון די בונדיסטן און זייערע מיטגלידער, פון איין זייט, און די עקסטרעם־העברעאיסטישע שטעלונג פון א טייל ציוניסטן, פון דער אנדער זייט. אסתר, די פאַרשטייערין פון „בונד“, האָט אריינגעטראָגן א רעזאָלוציע, אין וועלכער עס איז געשטאַנען: „מיר אָנערקענען די יידישע שפראך פאַר דער איינציקער נאַציאָנאַלער שפראַך פון די יידן“ („די ערשטע יידישע שפראַך־קאָנפערענץ“, פ. 99*).

די מערהיים דעלעגאטן איז געווען קעגן אַט דעם אַנטי־העברעאישן פאַרשלאָג. דאָס האָט אָבער ניט געשטערט די העברע־איסטן צו אַטאַקירן די קאָנפערענץ און צו זוכן אויף אלע אופנים צו דיסקרעדיטירן אירע באַשלוסן און — אירע איינטיילגעמערס.

נאָך דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ האָבן די פאַרשטייערס פון ביידע עקסטרעמען, די עקסטרעם־רעכטע העברעאיסטן און די עקסטרעם־לינקע יידישיסטן, — זיך אריינגעלאָזן אין א ביטערער און אַפט קרענקלעך היסטערישער פאַלעמיק, פון וועלכער עס איז ניט צוגעקומען קיין געזונט ניט העברעאיש, ניט יידיש. אין „העולם“ (נומער 36, סעפטעמבער 11, 1908) האָט א העברעאיסט א. חרמוני פארגונען זיך צו שרייבן: „ביז איצט האָט דער זשאַרגאָן

(*) אין דעם פאַרלויף פון דער דיסקוסיע האָט אסתר ניט איינמאַל באטאָנט, אַז דער אונטערשייד צווישן איר שטאַנדפונקט און דעם שטאַנדפונקט פון אירע קעגנער איז דער אונטערשייד צווישן דעם פראָלעטארישן קלאַסנשטאַנדפונקט און דעם שטאַנדפונקט פון די, וואָס שטייען אויפן נאַציאָנאַלן אָדער, ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט, ציוניסטישן שטאַנדפונקט. „עס זיינען געווען, האָט זי געזאָגט, פיל הייסע רעדנער פאַר העברעאיש. איבערלאָזנדיק דעם פונקט (וועגן יידיש) אזוי ווי ער איז, וועט זיך באקומען אן איינדרוק, אז די קאָנפערענץ וויל אונטערשטיצן די ציוניסטישע אוטאָפיע. אידן קאָן ניט מיטהעלפן דער אוטאָפיע.“ („די ערשטע שפראַכקאָנפערענץ“, ז. 110). דר. נ. בירנבוים, דער איינציגסטער פון דער קאָנפערענץ, האָט, פון דער אַנדער זייט, דערקלערט, אַז — „מיר דארפן קיינעם ניט אַפּשטויסן, ניט די ציוניסטן, ניט דעם בונד“ (דאָרט, ז. 111).

געהאט איין מעלה אנטקעגן העברעאיש: דער ייד האָט ניט גע-
דאַרפט לערנען דעם זשאַרגאָן. ווען מען וועט אַרויפֿטאָן אויף אים
דעם יאָך פֿון „גראַמאַטיק“, וועט דער ייד זאָגן: „לערנען זשאַרגאָן?
ניין, איך בין נאָך ניט משוגע! מ'לערנט העברעאיש, מ'לערנט
רוסיש, מ'לערנט חשבון, אָבער זשאַרגאָן, א זשאַרגאַנישע גראַמאַ-
טיק? טראַגט זיך אָפּ פֿון דאַנען, איך בין נאָך ביים זינען, גאָס צו
דאַנקען“ (לויט דער איבערזעצונג פֿון „די ערשטע שפּראַכקאַנ-
פּערענץ“, ז. 210). נאָך מער שנאה און פּאַראַכטונג צו דער „נייער
תּוֹרָה, וואָס וויל כלומרשט, אז „משה בן עמרם זאָל נעמען דעם
געטלעכען שטעקן אין האַנט און קומען קיין כּתּרילעווקע ווערן א
חדר-יינגל ביי אברהם רייען און זיין חברה“ — האָט אַרויסגעוויזן
זלמן עפּשטיין אין אן ארטיקל „הסכּנה הזרִגוּנית ומהותה“ (השלה,
כּרך כ"ב, חוברת ו'). און עס פּאַרשטייט זיך, אַז די עקסטרעמע
יידישיסטן זיינען די חרמונים און די זלמן עפּשטיינס ניט שולדיק
געבליבן קיין קללות און קיין חרמות. אין דעם אַרגאַן פֿון „בונד“
(„די נייע צייט“, 4, 1908) האָט א ס ת ר געשריבן: „איז דער
טשערנאָוויצער קאַנפּערענץ יאָ עפּעס באַשערט צו שאַפּן, קאָן דאָס
זיין נאָר צום שאַדן פֿון די העברעאיסטן, קאָן דאָס זיין נאָר א
נייער באַרג ערד איבער דעם העברעאיש“ („די ערשטע שפּראַכ-
קאַנפּערענץ“, ז. 201).

די עקסטרעמע יידישיסטן האָבן הנאה געהאט פֿון „באגראָבן
און באַשיטן“ העברעאיש, פֿונקט אזוי ווי די הונדערטפּראָצענטיקע
העברעאיסטן האָבן ליב געהאַט נביאות צו זאָגן, אז אַט־אַט עפּנט
זיך אַ גרוב פֿאַר יידיש.

אנשטאָט צו בויען די יידישע קולטור, — יעדער אויף זיין אופן
און אין זיין ספּערע; — אנשטאָט צו שיצן זיך מיט פּאַראַייניקטע
כחות קעגן די דרויסנדיקע און די אינעווייניקסטע געפּאַרן, האָט
מען איינע די אנדערע געלייגט צען אילן אין דער ערד. דער
שפּראַכן קאַמף האָט אַנגענומען דעם כאַראַקטער פֿון א פּאַרביטערטן

און א פארביסענעם פארטיי־קאמף. אין דער פרעסע, אויף פאר־
זאמלונגען פון דער חברה מפיצי השכלה, אויף שול־באראטונגען,
— אומעטום, וואו יידישיסטן און העברעאישטן האָבן זיך באַגעגנט,
איז די לופט געווען פול מיט אויפרייס־שטאַף.

פאַרוואָס האָט אַט דער קולטור־קאַמף אָנגענומען אַזאַ אומ־
קולטורעלן כאַראַקטער? א געוויסע ראַליע האָט געשפילט דאָס,
וואָס עס איז געווען באַלד נאָך דעם דורכפאַל פון דער ערשטער
רוסישער רעוואָלוציע, און דאָס ביסל סאַציאַליסטישע אינטעליגענץ,
וואָס איז געבליבן טריי דער בונדיסטישער אַדער דער ציוניסטיש־
סאַציאַליסטישער באַוועגונג, האָט זיך באַפעסטיקט אין די קולטור־
פאַראיינען, אין די דראַמאַטישע אַדער ליטעראַרישע געזעלשאַפטן.
די ציוניסטישע יוגנט, פון איר זייט, האָט זיך אויך אָפגעגעבן
דאן מער מיט קולטור, ווי מיט פּאָליטיק; איז דער אימפעט און
די פאַרביטערטקייט פונעם פריערדיקן פּאָליטישן קאַמף אריין, ווי
אַ דיבוק, אינעם קולטור־ און שפּראַכן־קאַמף.

אַבער דאָס איז ניט געווען די איינציקע אורזאַך, פאַרוואָס
דער קאַמף צווישן העברעאיש און יידיש איז אינעם יידישן געזעץ־
שאַפטלעכן לעבן אויף יענער זייט ים אזוי פאַרשארפט געוואָרן.
עס איז געווען נאָך אַן אורזאַך, — א מער אַביעקטיווע, יידיש
האַט באמת אָנגעהויבן צו קאָנקורירן מיט העברעאיש — און ניט
נאָר טעאַרעטיש, אויך פּראַקטיש*.) אויף דער אַרענע פונעם יידישן
געזעלשאַפטלעכן לעבן זיינען ארויסגעטראָטן נייע כחות: די יידישע
אַרבעטער־מאַסן געפירט פון די יידישע רעוואָלוציאַנערן, די אר־
בעטער זיינען געווען קנאַפע לומדים: זיי האָבן גערעדט און גע־

* אַז די יידישע ליטעראַטור איז אַ געפערלעכע קאָנקורענץ פון דער הע־
ברעאישער האָבן אייניקע העברעאישטן געטענהט נאָך אין די 70ער יאָרן פון
פאַריקן יאָרהונדערט (ז. א. י. שאַפיראַס קאַרעספּאָנדענץ פון וואַרשע אין
„המגיד“ פון 3טן מאַי, 1876, איבערגעזעצט פון א. ר. מלאַכי אין „הונדערט
יאָר גאַלדפּאָדן“, רעדאַקטירט פון דר. י. שאַצקי, ארויסגעגעבן פון ייִוואָ, ניר
יאָרק, 1919, ז. 66), אַבער דאָן איז עס געווען אַן אומזיסטע מורא.

לייענט נאָר יידיש. די שפראַך פון דער רעוואָלוציאָנערער אינטע-
ליגענץ איז אין אָנהייב געווען רוסיש; האָט זי תחילת טאַקע גע-
פרואווט איינקנעפֿן רוסיש מיט די יידישע ארבעטער, ווילנדיק זיי
„אויפהייבן“ צו זיך און צו דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַ-
וועגונג. אָבער דאָס איז געווען מעגלעך נאָר כל זמן די רעוואָלו-
ציאָנערן האָבן געפירט א פראַפּאָגאנדיסטישע ארבעט אין קליינע
קרייזלעך. איבערגעגאַנגען פון פראַפּאָגאנדע צו אַגיטאציע און
פון די ענגע קרייזלעך צו ברייטערע שיכטן פון דער יידישער
פּאָלקסמאַסע, — האָט די סאָציאליסטישע פירערשאַפט געמוזט
איבערגיין צו יידיש און אפילו אליין זיך אָנהויבן לערנען יידיש.
וועלנדיק אנטוויקלען די יידישע ארבעטער האָבן זיי געמוזט
שטרעבן צו אַנטוויקלען זייער שפראַך. און ווייטער, איינשטעלנדיק
זיך פאַר די רעכט און דער חשיבות פון דעם יידישן ארבעטער-
קלאַס, האָבן זיי געמוזט זיך איינשטעלן פאַר די רעכט און דער
ווערדע פון זיין שפראַך. בפרט נאָך, אז פון דעם קאמף פאר
בירגערלעכער גלייכבאַרעכטיקונג איז באַלד
געוואָרן אַ קאמף פאַר נאַציאָנאַלער פולבאַרעכטיקונג,
אַ קאמף פאר יידישער קולטור-אויטאָנאָמיע. יידיש האָט געזאָלט
ווערן די שפראַך פון אַט דער יידישער קולטור-אויטאָנאָמיע; יידיש
איז געווען די שפראַך פון אַט דער קולטור, נאָך איידער
זי האָט אויסגעקעמפט פאַר זיך דאָס רעכט אויף זעלבסטפארואל-
טונג, — ממילא איז די יידישע פּאָלקסשפראַך נאָך וויכטיקער און
נאָך חשובער געוואָרן. און ניט נאָר אידעאָלאָגיש, אויך פּאַקטיש
האָט די וויכטיקייט און די חשיבות פון יידיש געהאַלטן אין איין
וואַקסן; פון יידיש — און פון דער יידישער פרעסע, פון דער
יידישער ליטעראַטור, פון דעם יידישן טעאטער; פון יידיש — און
פון די יידישע פּאָלקסמאַסן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ פראַצעס
פון קעגנזייטיקער ווירקונג צווישן דער יידיש-קולטור און די
יידישע פּאָלקסמאַסן. וואָס באַוואוסטזיניקער און וואָס אַקטיווער

זיי זיינען געוואָרן, אלץ גרעסער איז געוואָרן די ראַליע און אלץ פעסטער די פּאַזיציע פון דער יידישער קולטור, דעם אינסטרומענט און דעם אויסדרוק פון זייער גייסטיקער אנטוויקלונג און פון זייערע געזעלשאפטלעכע אקטיוויטעטן. און פארקערט, וואָס רייכער עס איז געוואָרן די קולטור אין יידיש, אלץ גרעסער איז געוואָרן איר ווירקונג אויפן לעבן פון די מאסן...

דערביי איז נייטיק צו האָבן אין זינען, אז די סאַציאליסטן זיינען ניט געווען די איינציקע, וואָס האָבן איינטייל גענומען אין דער קולטורלער אויפוועקונג פון די יידישע פּאַלקסמאסן און אין דער אויפלעבונג פון דער יידישער שפּראַך, ליטעראַטור און טעאטער. אין דער זעלביקער צייט, ווען די סאַציאליסטישע באַ-וועגונג האָט די יידישע ארבעטער געמאכט שטאַלץ, קעמפּעריש און וויסן-דורשטיק אינעם אַלגעמיין מענטשלעכן זינען, האָט די נאַציאָנאַלע און דערהויפּט די ציוניסטישע באַוועגונג געוועקט דעם נאַציאָנאַלן באַוואוסטיין פונעם יידישן פּאַלקסמענטשן. אין דער זעלביקער צייט, ווען די סאַציאליסטן האָבן מיט דער הילף פון יידיש געזוכט אויפצוקלערן די יידישע ארבעטער אינעם סאַציאַ-ליסטישן גייסט, האָבן די ציוניסטן באַנוצט יידיש ווי א מיטל פאַר ציוניסטישער אויפקלערונג. די ציוניסטן זיינען געווען די, וואָס האָבן ארויסגעגעבן „דער יוד“, „דאַס אידישע פּאַלק“ און אנדערע פעריאַדישע אויסגאַבן. ווי א רעזולטאַט דערפון, ווי אויך פון די נייע, אײַנײַניקײַט ע ס ט ע כחות, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אינעם יידישן פּאַלקסלעבן, איז געוואקסן ניט בלויז די יידישע ארבעטער-פרעסע און די יידישע ארבעטער-ליטעראַטור, — עס איז געוואקסן די פרעסע און די ליטעראַטור אויף יידיש בכלל. עס האָט זיך אָנגעהויבן, קאַן מען זאָגן, אַ נייע עפּאָכע, אַן אמתע אויפלעבונגס עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם יידישן וואַרט...

האַט דאָס, פון איין זייט, געפירט דערצו, אז די יידישיסטן זאָלן, וואָס ווייטער, ווערן ביי זיך אַזוי תקיפער, האַפערדיקער, אַגרעסיווער, און פון דער אַנדער זייט האַט עס ביי אַ טייל העברעאישטן אַרויסגערוּפן אַ געפיל פון מורא פאַר דער קאַנ-קורענץ פון יידיש, אַט דער נייער „גבירה“. די אייפערזיכטיקע העברעאישטן האָבן געזעען, אַז הינטער דעם יידישיזם, ווי אַ נייע אידעאָלאָגיע, שטייט יידיש, ווי אַ נייער, ריין אַביעקטיווער כח, יידיש, ווי אַ שפראַך, וואָס שפרייט זיך אויס אַלץ מער און מער איבער דער יידישער גאַס און פאַרנעמט אַלץ אַ גרעסערן און אַ גרעסערן אַרט אינעם מאָדערנעם יידישן קולטור-לעבן.

אַט די אַלע, סוביעקטיווע און אַביעקטיווע, אומשטאַנדן האָבן געפירט דערצו, אז דער קאַמף צווישן העברעאיש און יידישיזם זאָל פאַרשאַרפט ווערן און זאָל, שפּיסלעך, גורם זיין אַ ריס צווישן העברעאיש און יידיש.

קאפיטל דרייצן

נאָכן וועלטקריג—דער רים צווישן יידיש און הער-
ברעאיש ווערט גרעסער.—א דור אָן דערציאונג.—
די גרויסע וואַנדערונגען. — די נייע היימען. —
די ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. — צוויי
יידישע קיבוצים פון אַ נייעם טיפּ. — דאָס יידישע
היים־לאַנד אין ארץ ישראל. — סאָוועט רוסלאַנד.
— אַדער נאָר העברעאיש, אַדער בלויז יידיש. —
די סכנה פון צוויי אָפּגעזונדערטע ליטעראַטורן. —
די געפאַר פון אויפהערן קריגן זיך אפילו. — אָפּגע-
ריסנקייט און עפֿיהארצות. — די דריטע שפּראַך.

אַט דער רים צווישן די צוויי שפּראַכן און צוויי שטראַמען
פון אונדזער קולטור־לעבן האָט ארויסגעוויזן אַ טענדענץ צו ווערן
אַלץ גרעסער און גרעסער, און אַט די טענדענץ, וואָס האָט זיך
שטארק געפילט, ווי מיר האָבן געזעען אין פאַריגן קאפיטל, נאָך
פאַר 1914, איז נאָכן קריג שאַרפער געוואָרן. פאַרוואָס? דערפאַר,
וואָס אין די קריגס־יאָרן, אין די יאָרן פון גזרות, גירושים, פאַגראַמען
און היימלאַזיקייט, זיינען הונדערטער טויזנטער יידן אויסגעוואַרצלט
געוואָרן פון דעם באַדן, אויף וועלכן זיי זיינען געזעסן דור און
דור אויס, — און א סך פון זיי זיינען, אויסגעוואַרצלט און אויסגע-
זידיקט געוואָרן אויך גייסטיק, ניט נאָר פיזיש. די קינדער, וואָס,
מחמת די תנאים פונעם קריגס־לעבן, זיינען זיי ניט געגאנגען אין

קיין חדר און אין קיין שול, שוין ניט גערעדט וועגן ישיבות אדער
 אוניווערזיטעטן, האָבן ניט באַוווּזן איינצוזאָפן אין זיך דעם גייסט
 פון א קולטור־המשך, און זיי זיינען ניט מסוגל געווען צו נעמען
 אויף זיך דעם שווערן יאָך פון א צוויי־שפראַכיקער און פיל־דורות־
 דיקער קולטור. פאַר אַ סך פון זיי איז איין שפראַך און איין
 ליטעראַטור אויך געווען א לאַסט, בפרט נאָך די ירושה פון צוויי־
 שפראַכן און צוויי ליטעראַטורן. דערצו נאָך זיינען געקומען די
 גרויסע יידישע וואנדערונגען פון דער נאָך־מלחמה־צייט. וואָס עס
 איז געבליבן פונעם קריג־חורבן, איז פאַר־אַרן געגאנגען אין וועג.
 ביז מען האָט זיך דערשלאָגן ערגעץ צו א נייער היים, איז מען
 געווען נע ונד, מען האָט געלעבט ווי אין הינערפלעט און, אז מען
 האָט זיך דערנאָך שוין באזעצט ערגעץ וואו אין א נייער מדינה,
 האָט מען אלע כחות געדארפט אָפגעבן אויף צוצופאַסן זיך צו די
 נייע, — געאָגראַפיש, פּאָליטיש און עקאָנאָמיש־נייע — באַדי־
 גונגען. קולטורעל איז מען, אַחוץ אין אויסנאָמספאַלן, געגאנגען
 אויף דער ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. בנוגע צו יידישער
 דערציאונג, יידישער ליטעראַטור א. ד. ג. איז עס די ליניע פון
 איינשפראַכיקייט.

דאָס איז איין אורזאָך, פאַרוואָס די טענדענץ פון שפראַכלעכן
 מאַניזם איז נאָכן קריג אזוי שטארק פארשפרייט געוואָרן, דאָס איז
 א סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישע אורזאָך. ס'איז געווען נאָך א סיבה, —
 א געאָגראַפיש־פּאָליטישע, ווי איך וואָלט זי אָנגערופן.

צוויי יידישע קיבוצים פון א נייעם טיפ זיינען אויפגעקומען
 נאָכן וועלט־קריג, — צוויי קיבוצים, וואָס יעדער פון זיי האָט געזוכט
 צוצונעמען ביי יידן די מעגלעכקייט ווייטער צו פירן זייער קולטור
 לעבן אויפן טראַדיציאָנעלן יסוד פון צוויי־שפראַכיקייט. דאָס איז
 געווען, פון איין זייט, דאָס „יידישע היימלאַנד“, וואָס איז מעגלעך
 געוואָרן א דאָנק דער באלפור דעקלאַראַציע, און פון דער אנדער
 זייט, — דער סאָוועטיזירטער יידישער קיבוץ אין ראַטנפּאַרבאַנד.

אין יעדן פון אַט די צוויי לענדער האָט די יידישע פּירערשאַפֿט געהאַט אירע אייגענע צילן און אירע אייגענע מיטלען (אין ארץ ישראל זיינען די צילן געווען נאַציאָנאַל-רעוואָלוציאָנערע און די מיטלען — מיטלען פון געזעלשאַפטלעכן קאָנטראָל; אין סאָוועט-לאַנד האָט מען זיך געשטעלט סאַציאַל-רעוואָלוציאָנערע צילן, און די מעטאָדן, וואָס מען האָט באַנוצט, זיינען געווען די מעטאָדן פון „פּראַלעטאַרישער דיקטאַטור“). אין איין פּרט אָבער זיינען די צוויי קאָנטראַסטן געווען ענלעך איינער צו דעם אַנדערן, — אין דעם פּרט, וואָס אין ביידע לענדער האָט מען אויף א ב א - ו א ו א ו ס ט ז י נ י ק א ו ז א נ אַ ר ג אַ נ י ז י ר ט ז א ו פ ז יך אַנטקעגנגעשטעלט דער טראַדיציע פון יידישער צוויי-שפּראַכיקייט; אינעם נייעם ארץ ישראל-ישוב האָט מען געזוכט צו מינימירן אַדער גאַר אינגאַנצן צו עלימינירן די ווירקונג פון י י ד י ש, ווי פון א דערציאונג און קולטור-שפּראַך; אין סאָוועט-רוסלאַנד האָט מען פּראַסט און פשוט אויסגעשלאָסן ה ע ב ר ע - א י ש פון דער סיסטעם פון יידישער דערציאונג און קולטור.

עס איז דאָ נאָר איין יידישע שול- און קולטור-שפּראַך — און דאָס איז מאַמע-לשון — האָט מען דעקרעטירט אין ראַטנפּאַרבאַנד. די יידישע שול און די גאַנצע יידישע קולטור מוז נוצן איין שפּראַך — ה ע ב ר ע א י ש, — האָט מען דעקלאַרירט אין ארץ ישראל.

אין ראַטנפּאַרבאַנד רייסט מען זיך אָפּ פון העברעאיש, אין ארץ ישראל — פון יידיש.

אין איין לאַנד וויל מען ניט וויסן פון דער „פּינצטערער“ פאַר-גאַנגנהייט, אין דעם אַנדערן — פּראָוועט מען סנאביזם בנוגע דער „גלותדיקער“ קעגנוואָרט פונעם יידישן פּאָלק. אין ביידע לענדער פירט מען אַ פּאָליטיק פון קולטורעלער אויטאָרקיע, א פּאָליטיק פון באַנוגענען זיך מיט די היימישע (גייסטיקע) פּראָדוקטן, און אַט אזוי איז צו דער סאַציאַל-פּסיכאָלאָגישער שפּאַלטונג צווישן

העברעאיש און יידיש צוגעקומען נאך א שפאלטונג, א מער ממשות-
דיקע — א געאגראפיש-פאליטישע: ארץ ישראל איז געווארן דער
צענטער פון העברעאיש און נאך העברעאיש; אין סאָוועט־רוסלאַנד
איז העברעאיש, פאָרקערט, באַיקאַטירט געוואָרן, און יידיש איז
געוואָרן די אַפֿיציעלע שפּראַך פֿון דער יידישער קולטור.

איז וואָס דער חידוש, וואָס א סך פֿון אונדז האָבן דערשפּירט
די געפֿאַר, אַז אַנשטאַט, „צוויי שפּראַכן — איין ליטעראַטור“, זאָלן
מיר אינגיכן ניט האָבן צוויי גאַר באַזונדערע ליטעראַטורן אויף
צוויי אָפּגעזונדערטע שפּראַכן? מיר האָבן געזעען, אַז ניט נאָר
צוויי אידעאָלאָגיעס, נאָר צוויי פּאָליטיש־געאָגראַפישע צענטערן
פֿון שפּראַכלעכער איינווייטיקייט הייבן זיך אָן צו פּאַרפּעסטיקן.
מיר האָבן געזעען, ווי אין דער סאָוועטיש־יידישער ליטעראַטור
ווערט אלץ מער און מער אָפּגעשוואַכט די ווירקונג פֿון דער
העברעאישער קולטור־טראַדיציע. מיר האָבן, פֿון דער אנדער זייט,
געזעען, ווי אין דער העברעאישער ליטעראַטור פֿון ארץ ישראל
הערט אויף צו שלאָגן דער קוואַל פֿון יידיש לעבן, און מיר האָבן
אַנגעהויבן מורא צו האָבן, אז אויב אין ארץ ישראל זאָל אויך
ווייטער געפּירט ווערן די פּאָליטיק פֿון אַבסאָלוט אָפּזונדערן זיך
פֿון יידיש — די פּאָליטיק פֿון אויסשליסן אלע יידיש־ווערטן פֿון
דער דערציאונג און בילדונגס־סיסטעם, וועט דאָרט אויפקומען א
דור שרייבער, וואָס וועט ניט פּאַרשטיין קיין יידיש וואָרט, אזוי
ווי אין סאָוועט־רוסלאַנד זיינען דאָ שרייבער, וואָס ציען ניט קיין
שום חיות פֿון די העברעאישע מקורות.

און דאָס, וואָס איז פּאַרגעקומען אין ראַטנפּאַרבאַנד, אזוי ווי
דאָס, וואָס קאָן געשעען אין ארץ ישראל, קאָן ווירקן — און
ווירקט—אויך אויף אַנדערע לענדער. וואָרים סיי די אַנטי־יידיש־
שיטה אין פּאַלעסטינע, סיי די אַנטי־העברעאיש ריכטונג פֿון ראַטנ־
פּאַרבאַנד באַנוגנט זיך ניט מיט איין לאַנד. יעדע פֿון די דאָזיקע
צוויי איינווייטיקייטן שטרעבט זיך אויסצושפּרייטן איבער אַנדערע

לענדער. אזוי, און ניט נאָר אין דעם צענטער פון העברעאזים, און ניט נאָר אין ראַטנפאַרבאַנד, אויך אין אַנדערע יידישע ישובים וואַקסט די שטרעבונג צו באַנוגענען זיך מיט א ליטעראַטור וואָס שטיצט זיך אָדער אויף העברעאיש, אָדער אויף יידיש אליין. אומע-טום שטייען מיר שוין מער ניט פאר דעם פראַבלעם פון העברעאיש און יידיש, נאָר פאר דער אלטערנאַטיוו: אָדער העברעאיש, אָדער יידיש. אומעטום האלט עס דערביי, אז מיר זאָלן זיך אזוי לאנג ניט קאָנען צעטיילן מיט דער ירושה, אז מיר וועלן זיך, סוף כל סוף, צעטיילן — און אויפהערן זיך אפילו צו קריגן, וואָס דאָס איז נאָך ערגער ווי קריגן זיך.

אַזאַ געפאַר איז דאָ, קאָן מען זען פון דעם אופן, ווי אייניקע פון אונדזערע ניערע ליטעראַטור-היסטאָריקער איגנאָרירן סיי די שייכות, וואָס העברעאישע שרייבער האָבן צו יידיש, סיי די — נאָך גרעסערע — שייכות, וואָס די ליטעראַטור אויף יידיש האָט צו דער העברעאישער ירושה. מען שרייבט די געשיכטע פון דער יידיש-ליטעראַטור אזוי, ווי ווען דאָס זאָל באמת זיין די געשיכטע פון א דורכאויס אָדער כמעט זעלבסטשטענדיקן ליטע-ראַרישן לעבן. מען האָט שיעור ניט פאַרגעסן, אַז די עבריי-טייטש ספרים און אפילו די „וועלט-ביכער“, די מעשיות, זיינען סוף כל סוף, געווען א צוגאַב צו דער „אַנגענומענער“ ליטעראַטור, דער ליטעראַטור אויף לשון-קודש. מען האָט שיעור ניט פאַרגעסן, אַז די אלט-יידישע ליטעראַטור איז אין דער פארצייטיקער יידישער וועלט געווען ניט מער, ווי, פון איין זייט, אַ מין עזרת נשים, א וויבערשע שול, און, פון דער אנדער זייט, עפעס א מין אונטער-אויבן פאר „געמיינע לייט“. מען האָט אינגאַנצן כמעט איגנאָרירט דעם פאקט, וואָס ביידע גרופעס, פאר וועלכע די יידישע ליטעראַטור איז תחילת באַשאַפן געוואָרן, די פרויען און די פראַסטע מענטשן, האָבן געקוקט אויף איר, ווי אויף אַ מין „פירזאָגערין“, און אז אזוי האָבן זי מייסטנס באַטראַכט אויך די, וועלכע האָבן זי געשאַפן.

פון צייט צו צייט האָבן זיך אייניקע פון זיי, אמת, פאַרגונען צו זאָגן אַ שטאַכּווערטל די מיוחסים, די לומדים, אויפּוואָרפן זיי זייער גאווה, אָבער דאָס האָט די לאַגע ניט געענדערט. די אַלטע יידישע ליטעראַטור האָט, אזוי ווי אירע לעזער און אירע פאַר-פאַסער, ארויפגעקוקט צו די ספרים אויף העברעאיש-אַראַמייאיש און געהאַט זיי שטאַרק אין זינען. אַלט-יידיש האָט ניט אַלץ, אמת, גענומען ביי אירע עלטערע שוועסטער, העברעאיש און אראמייאיש: יידיש האָט געהאַט אירע אייגענע קוואַלן, דאָס זיינען געווען די פאַלקס-קוואַלן, אָבער ווי ווייט מעגלעך האָט די יידישע ליטע-ראַטור זיך געהאַלטן נאָענט צו די לשון-קודשדיקע ספרים, געטו-ליעט זיך צו זיי... און אַט דאָס האָט מען געהאַט אָנגעהויבן צו פאַרגעסן. צוליב באַוואוסטזיניקע אָדער אומבאַוואוסטזיניקע עקס-טרעם יידישיסטישע טענדענצן האָט מען עס געזוכט צו פאַרטונקלען. ממילא, האָט מען געפאַרשט מער די דרויסנדיקע, גערמאַניש-ראַמאַנישע, ווי די אינעווייניקסטע, העברעאיש-אַראַמייאישע, מקורות פון דעם יידישן וואָרט-שאַפן. גראַד האָבן די דרויסנדיקע השפעות געהאַט א מער וועלטלעכן כאַראַקטער: האָט דאָס נאָך מער געוויקלט, אַז די יונגע היסטאָריקער, וועלכע געפינען זיך אין דעם לאַגער פון די, וועלכע קעמפן פאַר דער פאַרוועלטלעכונג פון דער יידישער קולטור, — זאָלן זיך אינטערעסירן מער מיט די ריינ-סעקולארע שאַפונגען, כאַטש זיי זיינען געקומען ס'רוב פון דער פרעמד, ווי מיט דער רעליגיעזער און האַלב-רעליגיעזער יידישער ליטעראַטור, וועלכע איז אויסגעוואקסן אויפן היימישן באַדן און האָט טיפערע וואַרצלען... עס האָט זיך שיעור ניט באַקומען דער איינדרוק, אַז וואָס ווינציקער אַ ווערק אויף יידיש איז איינגעוואַרצלט אין דעם יידישן לעבנסשטייגער, אין דער יידישער קולטור-ירושא, וואָס ווינציקער אַריגינעל עס איז, אַלץ א גרעסערע באדייטונג האָט עס... י. צינבערג איז געווען איינער פון זייער אַ קליינער צאָל היסטאָריקער, וואָס האָט געזוכט אַפצושאַפן די מעגלעכקייט פון

אזא איינדרוק. ביי צינבערגן איז די יידישע ליטעראטור, ווי מיר האָבן געזעען, צענויפגעגאַסן מיט דעם גאַנצן יידישן קולטורלעבן פון פאַרצייטן, ממילא איז זי געקניפט און געבונדן מיט דער אמאָ-ליקער העברעאיש-אראמיאישער ליטעראטור. י. צינבערג פאר-לייקנט ניט און פאַרקוקט ניט דעם איינפלוס פון אנדערע ליטע-ראַטורן, אָבער די נאַענסטע שכנות פון יידיש זיינען ביי אים דאָך העברעאיש און אראמיאיש. זייער ווירקונג אויף מאַמע-לשון און זייער אלעמענס בשותפותדיקע קולטור-סביבה פארנעמט ביי אים אַן אַרט אויבנאָן. אבער י. צינבערג איז אויפגעצויגן געוואָרן אין דער פאר-מלחמה-צייט און איז איינער פון יענע יידישע שרייבער, וואָס האָבן געזוכט פעסטער צו מאַכן, ניט צו צערייסן, די פעדים, וואָס פארבינדן אונדזערע ביידע שפראַכן. צווישן די יידישע ליטעראטור-היסטאָריקער, וועלכע האָבן זיך געוויזן אין די 20ער און די 30ער יאָרן, זיינען דאָ, ווי געזאָגט, אזוינע, וואָס ווילן, אַז יידיש זאָל מאַכן שבת פאַר זיך. פונקט אזוי ווי העברע-אישע היסטאָריקער — אזוינע, אשטייגער, ווי דר. קרויזנער — ווייזן, פאַרקערט, ארויס א טענדענץ צו פאַרלייקענען די ראַליע און, אויב מעגלעך, די עצם עקזיסטענץ פון יידיש.

אַט דער גייסט פון קולטורעלן איזאָליאַציאָניזם האָט ניט באַ-געגנט כמעט קיין ווידערשטאַנד אין די לעצטע צוויי צענדליק יאָר. עס זיינען, אמת, אויפגעקומען יידישע דערציאונגס-אַנשטאַלטן, וואָס שטייען אויפן שטאַנדפונקט פון צוויי שפראַכיקייט (די פאַלקס-שולן און דער לערער-סעמינאַר פון דעם יידיש-נאַציאָנאַלן ארבע-טער פאַרבאַנד אין אַמעריקע; די שול-קולט אַנשטאַלטן און א טייל רעליגיעזע שולן, ווי די בנות-יעקב שולן, וואָס די נאַציט האָבן צעשטערט אין פוילן). עס איז אויך אמת, אז צווישן אונדזערע שרייבער (און אויך אפילו צווישן אונדזערע אַמעריקאַנער שרייבער) זיינען נאָך אַלץ פאַראַן אזוינע, וואָס זייערע נעמען באַגעגענען זיך אין

אונדזערע ביידע ליטעראטורן, — און ניט נאָר צווישן די פּאָר־
שטייערס פונעם עלטערן, פּאַרמלחמהדיקן, דור שריפטשטעלער (ש.
ראָזנפעלד, שאול גינזבורג, דר. א. גינזבורג, אב. גאַלדבערג, ה. סעק־
לער),—אויך צווישן די יינגערע שרייבער געפינען זיך נאָך אלץ
אזעלכע, וואָס נעמען אן איינטייל סיי אין דער יידישער, סיי אין דער
העברעאישער פרעסע און ליטעראַטור,—אזעלכע, ווי אהרן צייטלין,
יוחנן טווערסקי, מנחם ריבאלאָוו, דר. ש. פייגין, אברהם רעגעלסאָן...
דאָך איז די אלגעמיינע טענדענץ—א טענדענץ פון דערווייטערונג, ניט
פון דערנענטערונג, — דערהויפּט צווישן די יידיש־שרייבער. די
העברעאישע שריפטשטעלער ק אָ נ ע ז נ י ט פּאַרגעסן
יידיש, אפילו אז זיי זאָלן וועלן: מיט קליינע אויסנאמען, זיינען זיי
דערצויגן געוואָרן אין און פון אַ יידיש־סביבה. אנדערש איז עס
מיט די יידיש־שרייבער. צווישן זיי זיינען שוין לאַנג געווען אזוינע,
וואָס זיינען ניט באהאַזונט געווען אין די העברעאישע שוואַרצע
פינטעלעך; זינד נאָכן קריג איז זייער צאָל, דערהויפּט אין ראַטנ־
פּאַרבאַנד און אין אמעריקע, געוואָרן אלץ גרעסער און גרעסער.
בעת די פּאַרשטייערס פון דער העברעאישער ליטעראַטור, ניט אויס־
געשלאָסן די, וועלכע וואוינען אין ארץ ישראל, קענען יידיש, אפילו
ווען זיי באַנוצן עס ניט, — געפינען זיך שוין צווישן יידיש־
שרייבער אַ היבש ביסל אזוינע, וואָס וואָלטן ניט געקאָנט מאַכן
העברעאיש פּאַר זייער ליטעראַרישן מעדיום, ווען זיי זאָלן עס
אפילו וועלן, — פשוט דערפּאַר, ווייל זיי קענען ניט די העברעאישע
שפּראַך, האָבן ניט געדערנט קיין תנ"ך, שוין ניט גערעדט וועגן
גמרא אָדער דער נייער העברעאישער ליטעראַטור. פּאַר ניט
איינעם פון זיי איז די ביבל געווען אַ טעראַ אינקאגניטא איידער
יהואשעס יידישע איבערזעצונג האָט זי „אנטדעקט“ פאַר זיי. בעת
די עלטערע יידישע שרייבער האָבן אין די יינגערע יאָרן ס'רוב
„געזינדיקט“ מיט העברעאיש, זיינען די פּאַרשטייערס פונעם נייערן

דור שרייבער — און ניט נאָר אין סאָוועטלאַנד, אויך אין אנדערע לענדער — „ריין“ פון דער „זינד“.

אין אַזאַ אַטמאָספּערע איז גאָר ניט נייטיק, אז יידישיסטן מיט העברעאיסטן זאָלן „זיין אויף מעסערס“, כדי עס זאָל אויסוואַקסן אַ וואַנט, אַ מחיצה, צווישן יידיש און העברעאיש (גראַד איז ניטאָ מער קיין פארביטערטקייט צווישן יידישיזם און העברעאזם). עס איז גענוג דער אינדיפערענטזום, ווי אויך די אלץ וואַקסנדיקע עס-הארצות בנוגע צו העברעאיש ביי יידיש-לעזער און יידיש-שרייבער; עס איז גענוג דאָס פאַקטישע פאַרפרעמדט ווערן פון יידיש און יידיש-שאַפן אין דעם העברעאישן לאַגער, — כדי די ביידע שפראַך-ספרען זאָלן, וואָס ווייטער, אלץ מער אָפגעזונדערט ווערן איינע פון דער אַנדערער.

און ווען דאָס זאָל, חלילה, געשען, וואַלט עס געמיינט אַ פאַראַרעמונג אין ביידע מחנות. פאַר דער יידיש-ליטעראַטור וואַלט עס געהייסן אַפרייסן זיך פון אירע טיפערע וואַרצלען און פאר דער העברעאישער — פאַרלירן צווייגן, — צווייגן, וואָס זיינען אזוי זאַפטיק און אזוי פרוכטבאַר. דאָס וואַלט געווען אַ גוואַלדיקער שאַד אין יעדער צייט, בפרט נאָך איצט, ווען אין אונדזער לעבן און אין אונדזער קולטור אפילו פארנעמט אלץ מער און מער אַרט אַ דריטע שפראַך, אַ פרעמדע — און זי איז גרייט ארויסצושטויסן אַדער פאַררוקן אין אַ ווינקל סיי יידיש, סיי העברעאיש. אין אַזאַ צייט און ביי אַזעלכע אומשטענדן וואַלטן מיר געדאַרפט גאָר באַ-זונדער זיין וואַך, זאַמלען די כחות פון אונדזער נאַציאָנאַלער קול-טור אין אלע אירע אייגנאַרטיקע פאַרמען, באַפעסטיקן אירע אלע פאַזיציעס, וואו זיי זאָלן זיך ניט געפינען, און היטן אירע אלע אוצרות, די אַלטע אזוי גוט ווי די נייע. אין אַזאַ צייט און אין אַזאַ אַטמאָספּערע איז, ווינציקסטנס, נייטיק צו געדענקען, און צו דערמאָנען אנדערע, אז די פראַגראַם פון שפראַכלעכער עקסקלוזי-

וויטעט, די שיטה פון נאָר העברעאיש אָדער אויסשליסלעך יידיש האָט ניט קיין וואַרצלען אין דער אנטוויקלונג פון אונדזער ליטע-ראַרישן לעבן, אַז היסטאָריש זיינען מיר געווען און געבליבן אַ פּאַק פון איין ליטעראַטור אויף צוויי שפּראַכן, אַ פּאַק פון אַ צוויי־שפּראַכיקער ליטעראַטור.

קאפיטל פערצן

דער שפראכנקאמף — א פאמיליע-מחלוקת. — די יידישע ליטעראטור וויל ניט פארקויפן איר כבוד. — דער אלטער שטראם. — די צוגעבונדנקייט צו תנ"ך. — נייע יידישע ביבליאטעק-זעצונגען. — די ביבלישע טעמעס און מאטיוון. — אגדה אויף יידיש. — דער אינטערעס צו די העברעאישע שאפונגען אין אלע צייטן. — די יידישע ליטעראטור און אירע איינציקע פארשטייערס. — זי היט די קולטור-טראדיציע, זיי ניט. — די געפאר פון א שפאלטונג. — די מיטלען, וואס ווערן אנגענומען. — יידיש און העברעאיש באגעגענען זיך. — דער לואיס לאמעד פאנד פאר אונדזער ליטעראטור אין ביידע שפראכן.

דאס טאר ניט פארגעסן ווערן, און דעריבער, דארף אונדז ניט מיאוס ווערן צו זאגן איינמאל און נאך אמאל און ווידער אמאל, אז די שפראכן-מחלוקת, — אלץ איינס, צי זי ווערט אפגע-קילט אדער זי ברענט, ווי א פייער, — איז ביי אונדז, סוף כל סוף, ניט מער ווי א פאמיליע-מחלוקת. מען מוז איינזורן, — און דאס איז די כונה פון אונדזער ארבעט — אז כאטש עס זיינען נאך אלץ פאראן העברעאיסטן און יידישיסטן, וואס פראווען דעם גרויסן ברוגז, הערט דער אלגעמיין נאציאנאלער שורש פון אונדזער ליטערארישן שאפן ניט אויף צו זיין וויכטיק פאר אונדז אלעמען.

די טיפערע אינעווייניקסטע משפחהדיקייט קאָן פון קיינעם ניט פאָר-
לייקנט ווערן — און פאָקטיש ווערט זי ניט אינגאנצן פאָרלייקנט.
ווי ווייט עס עקזיסטירן ניט יענע געקוינטלטע שטערונגען, וועלכע
זיינען אויפגעשטעלט געוואָרן אין ראטנפארבאָנד פאר העברעאיש
און אין ארץ ישראל פאר יידיש, פירן אונדזערע ביידע שפראַכן
נאָך איצט אפילו ביז צו אַ געוויסן גראַד א שותפותע באַלעבאַ-
טישקייט. זיי קאָכן נאָך אלץ אַפט איין געקעכטס, כאַטש אין צוויי
באוונדערע טעפּלעך.

די ליטעראַטור אויף יידיש טראַכט גאָר אפילו ניט אַפצוזאָגן
זיך פון דער העברעאיש-אראמיאישער ירושה. מעגן די עקסטרעמע
העברעאיסטן זיך איינריידן, אז די יידיש-ליטעראַטור האָט ניט קיין
טיפע וואַרצלען אין דעם נאַציאָנאַלן יידישן באַדן; מעגן די עקסט-
רעמע (דערהויפּט די לינקע) יידישיסטן ניט וועלן האָבן קיין טיפערע
וואַרצלען אין דער נאַציאָנאַלער טראַדיציע, — די יידישע ליטע-
ראַטור רעכנט זיך ניט מיט די, וואָס פארגינען איר ניט די בכורה
פון ירושהדיקייט, ניט מיט יענע, וועלכע זיינען גרייט אויסצובייטן
איר בכורה אויף אַ טעפּל רויטע לינדזן. די יידישע ליטעראַטור
איז ניט מפקיר איר הלך ירושה; זי טרינקט דאַרשטיק פון אלע
אַלטע און אייביק-פרישע קוואַלן...

דער קלאַרסטער באווייז דערצו איז די צוגעבונדנקייט, וואָס
די יידישע ליטעראַטור ווייזט ארויס צו אונדזער ספר הספרים.
דער שטראַם, וואָס האָט זיך געצויגן פון תנ"ך צו אַלט-
יידיש און צו השכלה-יידיש, — דער שטראַם, וועלכער האָט גע-
פליסט אין דער צייט פון „שמואל בוך“ און „מלכים-בוך“, אין די
צייטן פון די ערשטע חומש-און תנ"ך-איבערזעצונגען, אין די צייטן
פון טייטש-חומש און צאינה וראינה, ווי אויך אין דער תקופה
פון מענדל לעפין, מענדעלע מוכר ספרים, אברהם גאַלדפאָדן
און אַנדערע, — דער דאָזיקער שטראַם ציט זיך אויך צו ניי-
יידיש. ער איז אפשר פלאַכער, אָבער ניט קיין סך שמעלער.

אַט זיינען עטלעכע ביישפילן, דערהויפט פון די לעצטע צוויי צענדליק יאָר און דערהויפט פון אונדזער אמעריקע.

נאָך פרעס איבערדיכטונג פון די פינף מגילות, נאָך אַשם איבערזעצונג פון „רות“, נאָך אנדערע קלענערע פּרוואוון, איז געקוֹר מען יהואש גרויסער פאַרמעסט — זיין פאַריידישונג פון גאַנץ תנ"ך. און ס'איז ניט קיין צופאַל, וואָס גראַד אין דער נייער היים, אין מדבר פון אונדזער גייסטיק ניט איינגעוואַרצלטן לעבן, האָט שטאַרק אזוי אָנגעהויבן שלאָגן אונדזער עלטסטער און טיפּס־טער קוואַל. אפשר טאַקע דערפאַר, וואָס מיר זיינען דאָ מער ווי אומעטום דערווייטערט געוואָרן פון שורש, האָבן אונדזערע שפּראַך און ליטעראַטור געוואַלט זיך ווידער אַמאַל איינקויפן אין ביבלישן יחוס, צוטוליען זיך צו דער קולטורעלער ירושה. און עס זיינען געמאכט געוואָרן — און ס'ווערן געמאכט — אלץ נייע און נייע פּרוואוון צו דערנענטערן זיך צום ביבלישן שורש. נפתלי גראַס פאַרעפנטלעכט זיין איבערזעצונג פון די פינף מגילות. יהודה עדרעט פאַריידישט קהלת, ישראל לעווין — תהלים, א. אייטען — שיר השירים. (פריער נאָך האָט חיים שויס פאַרעפנטלעכט זיינע „ביבלישע געזאַנגען“). א. ז. הורוויץ האָט געגעבן „תורה אין חרוזים“. און אפילו וועגן „די מפורשים פון דער תורה“ איז דאָ א יידיש ווערק (פון ד. דרוק)... דאָס איז פאַר דערוואַקסענע. פאַר קינדער איז ארויס „אונדזער תורה און אונדזערע שענסטע אגדות פאַר שול און הויז“ (אין פיר בענד) פון פנחס רודאי, און ערשט די טעג איז פארטיק געוואָרן „חומש פאַר קינדער“, לויט יהואש, צוזאַמענגעשטעלט פון ש. סיימאן, רעדאקטירט פון יודל מאַרק, ארויסגעגעבן פון יהואש פאַרלאַג געזעלשאַפט... אויך די נייע אויסגאַבע פון יהואשעס תנ"ך איבערזעצונג אינאיינעם מיטן העברעאישן אַריגינאַל געהערט צו אונדזער ענין. און זאָל מען ניט מיינען, אז דאָס אַלץ האָט קיין שייכות ניט צו דער לעבעדיקער יידישער ליטעראַטור. זאָל מען ניט מיינען, אַז זי ווערט פון

תנ"ך ניט באאיינפלוסט. ביבלישע מאַטיוון, ביבלישע טעמעס פארנעמען א באדייטנדיקן אָרט אין דער מאָדערנער יידישער פּראָזע און פּאָעזיע.

מען וואָלט געקאָנט אויסרעכענען א גאַנצן צעטל יידישע ווערק, וואָס ציען זייער יניקה פון תנ"ך — און ס'וואָלט געווען אַ לאַנגער צעטל. כדי צו שפּאַרן אָרט, וועל איך דערמאָנען נאָר שלום אָשס און דוד פינסקיס ביבלישע דערציילונגען. א לייעסינס אָדער יהואשס אַלאַרייכע לידער אויף ביבלישע טעמעס, איציק מאנגערס גראטעסקע חומש-לידער, ביבלישע דראמעס פון שלום אָש, ה. סעקלער, ה. לייזויק, מנחם בארישא, יחיאל לערער, י. פּרעגער, דוד איגנאַטאָוו...

אפילו די אונטערהאלטונגס-ליטעראטור אויף יידיש — אשטיי-גער, דער פּאָפּולערער ראָמאַן פון שאול סאפיר — נוצט ביבלישע מאַטעריאַל...

די יידישע ליטעראטור האָט די לאַנגע און פעסטע פעדים, וואָס ציען זיך צו איר פון תנ"ך, ניט איבערגעריסן. זי שפינט אויך ווייטער די כשרע פעדים פון אגדה, די פעדים וועלכע ציען זיך איבער דער גאַנצער לענג און ברייט פון אַלט-יידיש. טאַקע דאָ ביי אונדז אין אמעריקע איז ארויס יהואשס „פרקי אבות“, תשרקס „אַלע אגדות“, ש. צ. זעצערס אגדתאס וועגן שבתים און יום-טובים. חיים שויס און ש. סיימאן האָבן אָנגעהויבן ארויס-צוגעבן אגדתאס פאר יונגוואָרג.

און וואָס עפעס נאָר אגדה? עס איז געמאכט געוואָרן אַ פּראוואו פון „משניות אויף יידיש“ (הרב הורוויץ) אין אמעריקע, שוין ניט גערעדט וועגן די ערשטע בענד פון דר. זאָסקינדס תלמוד-איבערזעצונג אין לאַנדאָן. עס זיינען דאָ ביכער אויף יידיש וועגן תלמוד: א. א. רובענטשיקס איבערזעצונג פון אייזיק הירש ווייסעס „דור דור ודורשיו“, דר. א. גינזבורגס „דער תלמוד“; גרשון בא-דערס „אונדזערע גייסטיקע ריזן“. און ניט נאָר וועגן תלמוד.

דר. א. גינזבורג („יידישע דענקער און פּאָעטן אין מיטלאַלטער“) און דר. י. צינבערג („די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“) האָבן אונדז געגעבן גרינטלעכע ווערק וועגן דער נאָך-תלמודישער העברעאישער ליטעראַטור.

וועגן דעם רמב"ם און זיינע ווערק איז, צו זיין אכט-הונדערט סטן געבורטסטאָג, ארויסגעגעבן געוואָרן אַ גאַנצע סעריע ווערק אויף יידיש פון דעם דערמאָנטן דר. א. גינזבורג, חיים קרוגער און ש. צ. זעצער. אויך וועגן רש"י, צו זיין 900סטן געבורטסטאָג, איז אַ היבש ביסל געשריבן געוואָרן אויף יידיש.

ש. צ. זעצער האָט ניט נאָר געשריבן וועגן רמב"ם, ער האָט איבערגעזעצט דעם פירוש המשניות פון רמב"ם, ווי אויך דאָס, וואָס ער האָט געשריבן וועגן די דרייצן עיקרים פון יידישן דת. א. ד. אגוז ארויסגעגעבן א „קיצור מורה נבוכים“. י. י. שוואַרץ האָט אונדז באשאַנקען מיטן יידישן נוסח פון א גרויסן טייל העברעאישע פיוטים און שירים, וואָס זיינען געשאפן געוואָרן אין מיטלאַלטער און אין דער „גאַלדענער עפאָכע“ פון ספרד („דאָס ליד פון שפּאַניע“).

אפילו מוסר-ספרים ווערן נאָך אלץ איבערגעזעצט אויף יידיש (א. ד. אגוזעס „חובת הלבבות“).

יא, ווי ווייט עס רעדט זיך וועגן דער יידישער ליטעראַטור, טראכט זי נאָך אפילו ניט אַפצורייסן זיך פון דער ירושה, וועלכע איז פאַרבונדן מיט העברעאיש. די יידישע ליטעראַטור זאָפט אין זיך איין ביסלעכווייז די העברעאישע טראַדיציע פון אלע צייטן — ניט נאָר פון די תקופות פון תנ"ך, תלמוד, חכמי ספרד אָדער אשכנז. זי זוכט זיך צו באהעפטן אויך מיט דער וועלט פון קבלה און חסידות (ש. דובנאָוו, י. צינבערג, ש. י. האראדעצקי, ש. צ. זעצער). די יידישע ליטעראַטור שטודירט דאָס, וואָס איז אונדז געבליבן פון דער השכלה (ש. ראָזנפעלד, י. צינבערג, מאקס עריק און אנדערע). די יידישע ליטעראַטור ווייזט ארויס א גרויסן

אינטערעס צו די העברעאישע שאפונגען פון דער נייער אויפלע-
בונגס-תקופה (י. י. שווארצס „ח. נ. ביאליק“, מרדכי יאפעס „אנטא-
לאגיע פון דער העברעאישער פאָעזיע“, אומציייליקע איבערזעצונגען
פון העברעאישע ווערק אין פראָזע).

אויך וועגן דער נייער העברעאישער ליטעראַטור ווערט גע-
שריבן אויף יידיש. ערשט דאָ גיט לאַנג זיינען ארויס מנחם
ריבאלאָוס „דיכטער און שאַפער פון ניי-העברעאיש“, ר. בן-אריס
„הבימה“, אליעזר שערמאנס „דער מענטש ביאליק“, ש. צ. זעצערס
עסייען וועגן העברעאישע שרייבער, נ. דראזדאווס וועגן אחד-
העם...

וועגן נייע ווערק אין העברעאיש ווערט גאנץ אַפט געשריבן
אין דער יידישער פרעסע פון דר. ש. פייגין, ש. ראָזנפעלד, דר.
ה. ל. גאַרדאָן, ש. גינזבורג, דר. איסר גינזבורג, דר. א. מוקדוני,
א. רעגעלסאָן, מ. שטאַרקמאַן, און עס איז זעלבסטפארשטענדלעך, אז
„די אלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע“ גיט זיך אַפּ אויך מיט העברעאיש
און דער העברעאישער ליטעראַטור, גיט נאָר מיט יידיש און דער
יידישער ליטעראַטור.

ניין, די יידישע ליטעראַטור און פרעסע האָבן זיך גיט אַפּגע-
טרייסלט פון דעם העברעאישן שאַפן. די יידישע ליטעראַטור
נעמט וויפיל זי קאָן פון איר עלטערער שוועסטער, — און זי איז
גיט נאָר א נעמעריין, זי האָט אויך עפעס געגעבן דער העברעאישער
ליטעראַטור. און גיט דוקא מוסר-ספרים, פאַלקס-מעשיות, חסידישע
ספורי נפלאות, — אויך וועלטלעכע פראָזע-דיכטונג — פון מענ-
דעלע מוכר ספרים ביז י. ד. בערקאָוויטש, ז. שניאור און אנדערע.

נאָך עד היום זיינען דאָ ביי אונדז, ווי געזאָגט, שרייבער,
וואָס נעמען אן אנטייל אין ביידע ליטעראַטורן. נאָך עד היום
ווייזן זיך פון צייט צו צייט ווערק, וועלכע זיינען פון זייערע
פאַרפאַסערס גופא געשריבן געוואָרן אויף ביידע שפראַכן. (י. ד.

בערקאָוויטשס „מנחם מענדל באַרן־ישׂראל“ אדער „הראשונים כבני אדם“ (וועגן שלום עליכמען און זיין תקופה).

דאָך ווערט, ווי געזאָגט, די וואַנט, וואָס טיילט אָפּ יידיש פון העברעאיש און — מער נאָך — העברעאיש פון יידיש, אַלץ העכער און העכער.

די צאָל שרייבער, וואָס שרייבן, און די צאָל לייענער, וואָס לייענען אויף ביידע שפראַכן, ווערט אַלץ קלענער און קלענער. עס זיינען דאָ שוין אַ היבש ביסל יידישע שרייבער, וועלכע פאר־שטייען ניט די שוואַרצע פינטעלעך, און אויב עס זאָל אָנהאלטן די טענדענץ, וואָס איז איצט אזוי שטארק אין ארץ ישׂראל, די ווילדע און העכסט שעדלעכע טענדענץ אויסצושליסן יידיש פון דעם סיסטעם פון דער דאָרטיקער דערציאונג און בילדונג, — וועט אויסוואקסן א דור העברעאישע שרייבער, וואָס וועט ניט פאַרשטיין קיין יידיש, און מיר וועלן האָבן, פון איין זייט, יידישע שריפטשמעלער, וועלכע קענען ניט אין אַריגינאל די אלט־יידישע ליטעראַטור, און פון דער אנדער זייט — העברעאישע שרייבער, וועלכע קענען ניט אין אַריגינאל דאָס ניי־יידישע לעבן, דאָס לעבן פון דעם רוב מנין רוב בנין פונעם יידישן פאָלק.

אַט פאַרוואָס זאָג וויכטיקער פאַרשטייער פון דער נייער יידי־שער ליטעראַטור, ווי, אשטייגער, ה. לייזויק, און נאָך פריער דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, ווי אויך אנדערע — האָבן דער־פילט, אַז מען מוז זיך שטעלן אנטקעגן אַט די טענדענצן און פאַקטאָרן, וואָס דראַען צו צערייסן אונדזער קולטור־לעבן אויף שטיקער און מאַכן עס אַרימער אין כחות און אין מעגלעכקייטן. מען האָט געפרוואוט אַרגאַניזירן צוליב דעם ציל באַראַטונגען מיט פאַרשטייערס פון דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור אין אמעריקע. מען האָט געשטעלט די פראגע אויף פאַרזאַמלונגען פונעם אמעריקאנעם יידישן פּ.ע.ן־קלוב. מען האָט, שליטעך, באַוועגט די צענטראַלע יידישע קולטור־אַרגאַניזאַציע (צ״קא) צו

אָרגאַניזירן אן עפנטלעכן ארויסטריט אונטערן לאָזונג : „העברעאיש און יידיש באגעגענען זיך“. די פייערלעכע פאַרזאַמלונג איז פאַר געקומען אין פּריל־ייִנג 1940, אין ניו יאָרק, און עס האָבן איינטייל גענומען אין איר פאַרשטייער פון דער העברעאישער און דער יידישטישער באַוועגונג אין אמעריקע. אויף אזא אופן איז אונדזער שפּראַכנפּראָגע ווידער אַמאַל געשטעלט געוואָרן אויף דער טאַג־אַרדנונג פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, — אַבער דאָס מאַל שוין מיטן ציל צו דערנענטערן צווישן זיך די שאַפּנדיקע כחות פון אונדזער קולטור, ניט זיי צו צעשפּליטערן. אין דער אַטמאָספּערע פון אַט דעם שטרעבן צו דערנענטערונג איז אַוּי פּאָג ע קוּמ ען אַוּי דער לואיס לאַמ ע ד פּאָנ ד פּאַר אַוּנ דז ע ר ל י ט ע ר א ט ו ר א י ון ב י י ד ע ש פּראַכ נ. *)

* עס איז כדאי צו ברענגען דאָ די דעקלאַראַציע פון דעם לואיס לאַמעד פּאַנד :

„אונדזערע ביידע שפּראַכן — יידיש און העברעאיש — זיינען ביז ניט לאַנג נאָך באַטראַכט געוואָרן ביי אונדז ווי צוויי אויסדרוקס־מיטלען פון איין ליטעראַטור, צוויי פּראָדוקטן פון איין פּאַלקס־לעבן און איין געשיכטע.

אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר איז אַבער אַט — די אַנגענומענע מיינונג כמעט ווי פאַרשוואונדן און עס איז אויפגעקומען א געפאַר פון צעריסן קייט און פאַרפרעמדקייט צווישן יידיש און העברעאיש. העברעאישע שרייבער און לעזער פון איין זייט און יידישע שרייבער און לעזער פון דער אַנדערער זייט, האַלטן ביי ווערן צוויי וועלטן, וואָס זיינען גלייכבילטיק און אַפט גאַר קעגנערש איינע צו דער אַנדערער.

אַט דער צושטאַנד לאָזט ניט רוען יענע פאַרשטייער פונעם יידישן געדאַנק, וואָס וואַלטן וועלן פאַרהיטן אונדזער קולטור פון איינזייטיקייט, און אירע שעפּערישע כחות פון צעברעקלונג ; זוכט מען מיטלען ווי צו פאַרקלענערן אַדער גאַר אַפּצושאַפּן דעם ריס צווישן אונדזערע ביידע שפּראַכן.

דער „לואיס לאַמעד פּאַנד פאַר אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפּראַכן“ שטרעבט צו ווערן איינער פון אַט די מיטלען. זיין הויפט ציל איז אַנטייל־זונעמען אין דער באַוועגונג צו פאַרשטאַרקן די גאַנצקייט און איינהייטלעכקייט פון אונדזער צווישפּראַכיקער ליטעראַטור. די נאָענטסטע פּראַקטישע אויפ־גאַבן פונעם „לואיס לאַמעד פּאַנד“ זיינען :

די עקסטרעמיסטן פון ביידע צדדים זיינען געבליבן עקסטרע-
מיסטן. זיי גלויבן נאך אלץ, אז מיר קאנען און דארפן האבן אן
אינישפראכיקע (יידישע אדער העברעאישע) קולטור. זיי זיינען
געבליבן טריי זייערע טעאָריעס. אנדערש זיינען די, וואָס מעסטן
ניט אלץ מיט דער מאָס פון אבסטראַקטע אידיען, די, וואָס רע-
כענען זיך מיט די היסטאָרישע ווירקלעכקייטן. זיי רעספעקטירן
די דערפאַרונג פונעם יידישן פּאָלק, ווי א פּאָלק, מער, ווי די
לאַזונגען פון דער אַדער יענער גרופּניכטונג. זיי האָבן אַלעמאַל
געוואוסט און ווייסן נאָך איצט, אז צוויישפראַכיקייט איז א טיף
פּאַרוואַרלטע טראַדיציע אין דעם יידישן וואַרטשאַפּן און אין דער

(א) אויסצוטיילן יערלעך צוויי פרעמיעס צו צוויי הונדערט און פופציק
(250) דאלער פאַר די צוויי בעסטע (געדרוקטע אָדער האַנטשריפטלעכע) ווערק
פון יאָר. איין פרעמיע זאָל געגעבן ווערן פאַר א העברעאישן בוך, און די
צווייטע — פאַר אַ יידישן. די פרעמיעס וועלן, האַפנטלעך, סטימולירן דעם שאַפּן
אין ביידע שפראַכן, מאַניפעסטירן זייער קעגנזייטיקע אַנערקענונג און וועקן
דעם אינטערעס פון די לעזער צו די בעסערע ווערק פון אונזער ליטעראַטור.
(א) יעדעס יאָר וועט באַשטימט ווערן דאָס ליטעראַרישע געביט (ראַמאַן,
פּאַעזיע, היסטאָריע, עסעי, אא"וו), פון וואָנען די ווערק זאָלן געקליבן ווערן;
(ב) יעדעס יאָר וועט באַשטימט ווערן אַ פּאַכמאַנישע דושרי, וואָס וועט
אויסקלייבן די ווערק צום פרעמירן;

(ג) עס ווערט געפלאַנט צו העלפן געפינען מיטלען, אַז דאָס פרעמירטע
יידישע בוך זאָל איבערגעזעצט ווערן אויף העברעאיש און דאָס העברעאישע —
אויף יידיש.

(2) צו פאַרעפנטלעכן אין ביידע שפראַכן אַ יערלעכן באַריכט אָדער אַ
יאָר-בוך מיט אַ סטאַטיסטישן, ביבליאָגראַפישן און אלגעמיינעם סך-הכל פון די
ליטעראַרישע געשעענישן פונעם יאָר, מיטן ציל צו אינפאָרמירן די שרייבער און
די לעזער וועגן דעם מצב פון אונזער ליטעראַטור אין ביידע לשונות.

(3) ארויסגעבן גאַר אין גיכן אַן עסעי, וואָס זאָל באַקאַנען דעם עולם
מיט דער טראַדיציע און מיט דעם פּראַבלעם פון צוויישפראַכיקייט אין אונזער
ליטעראַרישן לעבן, ווי אויך מיט די אויפגאַבן וואָס די צוויישפראַכיקייט שטעלט
פאַר אונדז.

(4) העלפן פאַרעפנטלעכן א קורצע און פאַפולערע געשיכטע פון דער
העברעאישער ליטעראַטור אויף יידיש און א געשיכטע פון דער יידישער
ליטעראַטור אויף ביידע שפראַכן. (עס ווערט פאַרשטאַנען, אַז אויף דער פאַר-
ווירקלעכונג פון אַט-דעם פונקט וועט זיך פאַדערן מער צייט ווי פאַר דער
אויספירונג פון די איבעריקע אויפגאַבן).

גאַנצער יידישער קולטור — זינד נאָכן ביבלישן פּעריאָד. ווילן זיי ניט צערייסן די לעבעדיקע ליטעראטור פונעם יידישן פּאָלק אויף שטיקער. זיי ווילן ניט זיין ענלעך צו דער פּאָלשער מוטער אין שלמה המלכס משפט, צו דער „מוטער“ וואָס איז גרייט געווען צו צעשניידן דאָס לעבעדיקע קינד; גם לי, גם לך לא יהיה. זיי ווילן ניט זאָגן: „יוסף פּערלס, „מגלה טמירין“ אויף „שון־קודש“ איז אייערס — נעמטס; אונדזערס איז „מגלה טמירין“ וואָס ער האָט געשריבן, כאַטש ניט געדרוקט, אויף יידיש; יצחק בער לעווינסאָנס „תּעודה בישראל“ געהערט צו אייך, מיר נעמען זיך „הפּר־וועלט“; מענדעלעס „האבות והבנים“ איז אויף יידיש פּאַר אונדו ניט מער ווי אן איבערזעצונג פון אַן אַנדער ליטעראַטור, דער העברעאישער אַריגינאַל געהערט אייך, בעת אונדזער חלק מענדעלע איז „פּישקע“, די „קליאטשע“, א. א. וו. פּרצס „העוגב“ האָט א ווערט פּאַר אייך, העברעאיסטן; פּאַר אונדו, יידישיסטן עקזיסטירט נאָר „מאַניש“ א. א. וו. ביאליק איז אונדזערער נאָר מיט זיינע עטלעכע יידישע פּאַעמעס; זיינע „שירי עם“ אדער „מתי מדבר“ האָט צו אונדזער ליטעראטור ניט קיין שייכות“...

ביין, זיי זיינען קעגן אַזאַ מין „חלוקה“. זיי ווילן האָבן אַ גאַנצע און אַ געזונטע יידישע ליטעראטור, ניט די פּאַרקריפּלונג פון צוויי באַזונדערע העלפטן. יידישיזם האָט פּאַר זיי ניט געמיינט און ניט געקאַנט מיינען די פּאַרלייקענונג פון דער העברעאישער קולטור־ירושת. מיט זייער יידיש זיינען זיי געקומען ניט צו פּאַרמינערן, נאָר צו פּאַרמערן אונדזערע קולטור־אוצרות. זייער קאַזונג איז ניט געווען: „פּאַרגעסט אַן העברעאיש!“ זיי האָבן גערופּן: „פּאַרנאַכלעסיקט ניט יידיש!“

זייער געדאַנקגאַנג איז געווען אַזאַ: פּאַר העברעאיש איז דאָ ביי אונדו דרך ארץ, פּאַר יידיש ניט; יידיש מוז אויך רעס־פּעקטירט ווערן! יידיש איז ביי היינטיקן טאַג די לעבנסשפּראַך פון דעם רוב מנין פונעם יידישן פּאָלק, און אויב מיר ווילן ניט,

אַז זיין לעבן זאל דערנידעריקט זיין, טאָר זיין שפּראַך ניט בלייבן דערנידעריקט. אין און דורך יידיש שאַפן מיר און געניסן וואָס מיר שאפן: מוז דער אָרגאַן פון אונדזער גייסטיקן גענוס, וואָס איז אויך דאָס געצייג פון אונדזער קרעאטיוויטעט, אויסגעאיידילט און אלזייטיק קולטיווירט ווערן. עס קומט פאַר פאַר אונדזערע אויגן דער וואוקס פון דעם באַוואוסטזיין, פון דער ווערדע און דער ראַליע פון די יידישע פּאָלקסמאסן — מוז עס אויסגעדריקט און קריסטאליזירט ווערן אין דעם וואוקס פון דעם זעלבסט־באַוואוסטזיין, פון דער זעלבסטווערדע און דער שעפּערישער ראַליע פון די פּאָעטן, דערציילער, וויסנשאפטלעכע פּאַרשער און אַנדערע, וואָס נוצן די שפּראַך פון פּאָלק.

אזוי איז עס געווען ביי אַנדערע פעלקער, אזוי מוז עס זיין אויך ביי אונדז.

חסידות, השכלה, ציוניזם, סאָציאליזם, פּאָלקיזם, קאמף פאַר בירגערלעכע און נאַציאָנאַלע רעכט — די אלע מאַניפעסטאציעס פון אויפגעוואכטע און אקטיוו־געוואָרענע פּאָלקס־כחות האָבן גע־פירט און געמוזט פירן צו דער אויפלעבונג און דער פילזייטיקער בארייכערונג פון דער פּאָלקס־שפּראַך, פּאָלקס־קונסט און דער פּאָלקס־ליטעראַטור. דאָס איז געווען אומפאַרמיידלעך. דער יידי־שיזם, וועגן וועלכן מיר ריידן, איז דער היסטאָרישער אויסדרוק פון אַט דער אומפאַרמיידלעכקייט.

פונקט אַזאַ אומפאַרמיידלעכער היסטאָרישער פּראָצעס איז געווען און געבליבן דער אויפלעבונגס־פּראָצעס פון העברעאיש און דער העברעאישער ליטעראַטור. דיזעלביקע כחות, דיזעלביקע באַוועגונגען, וואָס האָבן אריינגעגאַסן אַ נייעם שטראָם לעבן אין יידיש, האָבן אויך פאַר העברעאיש געעפנט נייע לעבנס־קוואַרטן. מיט דער פּאָלקס־שפּראַך אליין, אזוי ווי מיט לשון־קודש אליין, וואָלטן ניט געקאָנט דערגרייכן זייערע צילן און אנטפלעקן זייערע

מעגלעכקייטן ניט די חסידים, ניט די משכילים, ניט די פאָלקסיסטן, אָדער סאָציאַליסטן און אודאי ניט די ציוניסטן.

סיי יידיש, סיי העברעאיש איז אונדז שטאַרק צונוצגעקומען אין אונדזער לעבן און שטרעבן, אין אונדזער דענקען און גע- דענקען. מוזן די, וואָס נעמען-אָן די יידישע געשיכטע, די יידישע אנטוויקלונג, אזוי גאנץ און אזוי פולשטענדיק ווי זי איז — אָננעמען און אנערקענען אונדזערע ביידע שפראַכן.

נאָר די, וואָס גלויבן, אָז זיי קאָנען מאַכן אן איבעררייס אינעם גאַנג פון אונדזער געשיכטע, אן איבערקער אין אונדזער אנטוויק- לונג, האָבן געפרוּאוּט און פּראוּוּן זי צו פארקערעווען אין איין זייט כדי מעגלעך צו מאַכן אן איינשפראַכיקע יידישע קולטור. נאָר די אָנהענגער פון אן איינזייטיקער יידישער טראַדיציע — פון דער בלוז ארץ ישראלדיקער טראַדיציע — שטרעבן און קאָנען שטרעבן צו אן איינשפראַכיקער יידישער קולטור. נאָר די עקסט- רעם-רעוואָלוציאַנערע ריכטונגען אין דעם יידישן לעבן, די נאַציאָ- נאַליסטיש-רעוואָלוציאַנערע ריכטונג, פון דער רעכטער זייט, און די סאָציאַליסטיש, — אָדער קאָמוניסטיש — רעוואָלוציאַנערע ריכ- טונג פון דער לינקער זייט, האָבן געקאָנט איינגיין אויף א יידישער קולטור, וואָס זאָל זיך אויסלעבן מיט דער הילף פון איין שפראַך — דער העברעאישער אָדער דער יידישער.

די היסטאָריש-דענקענדיקע צווישן אונדז האָבן עס ניט גע- קאָנט משיג זיין. זיי האָבן ניט געקאָנט באַנעמען יענע, וואָס האָבן זיך איינגעשפּאַרט און געוואָלט, אז מיר זאָלן, לויט מענ- דעלעס באַרימטן אויסדרוק, אַטעמען נאָר מיט איין נאַזלאַך, דעם רעכטן אָדער דעם לינקן. זייער וועגווייזערין איז די יידישע געשיכטע, און זי האָט שוין לאַנג פאָרגעסן, וואָס דאָס מיינט אן איינשפראַכיקע יידישע קולטור, זי האָט יידישן מאַנאַלינגוואַליזם שוין מער ווי צוויי טויזנט יאָר אין די אויגן ניט געזען. זי האָט שוין לאַנג ניט פארמירט ביי אונדז אפילו קיין שפראַך, וואָס זאָל

ניט ציען קיין יניקה פון אנאנדער יידישער שפראך. דאָס נאָך־
ביבלישע לשון־קודש האָט געטרונקען פון אראמיאישע קוואלן;
דאָס תלמודישע אראמיאיש, גמרא־לשון איז העברעאיזירט; פונקט
אזוי פארהעברעאיזירט איז אונדזער יידיש, און אזוי זאָפט אין זיך
איין אויך ניי־העברעאיש טענער און ריטמען פון איר שוועסטער־
שפראַך — יידיש. אונדזער יעדע שפראַך איז אין א געוויסן זינען
„פילשפראַכיק“, היינט ווי קאָן עס געמאָלט זיין, אז אונדזער
קולטור זאָל ניט זיין פילשפראַכיק?

וויסנדיק דאָס, ווילן די יידישיסטן (און אפשר אויך די הע־
ברעאיסטן), וואָס דענקען היסטאָריש און זיינען פריי פון (טראַדי־
ציאָנעלע אדער אַנטי־טראַדיציאָנעלע) פאַראורטיילן, אז אונדזערע
שפראַכן און דיטערטורן זאָלן קעגנזייטיק באַאינפלוסן און בא־
רייכערן, ניט באַגרעניצן און באַקעמפן איינע די אנדערע. זיי זוכן
א פאראייניקונג, ניט קיין צעברעקלונג פון אונדזערע כחות. אויב
אונדזער ליטעראַישע וועלט איז צעשפאַלטן געוואָרן, האָט זיך עס
גענומען, ווייסן זיי, פון דעם געראַנגל, וואָס איז פאַרגעקומען אין
אונדזער לעבן. אז איינזייטיקע און אַן ענגפאַרטייאישע געזעל־
שאַפטלעכקייט האָט געפירט צו איינזייטיקייט און פארטייאישקייט
אויפן געביט פון קולטור.

איצט איז אין אונדזער געזעלשאַפטלעכן לעבן דאָ א טענדענץ
צו זאַמלען אונדזער קרעאַטיווע ענערגיע. איז קיין וואונדער ניט,
וואָס אָט די שטרעבונג פילט זיך אויך אין אונדזער קולטור־
וועלט. קיין חידוש ניט, וואָס יידישע און העברעאישע שרייבער,
יידישע און העברעאישע לעזער זאָגן איינע צו די אנדערע:

— הלא אחים אנחנו, מיר זיינען ברידער פון איין טאָטן און
איין מאַמען — איז פארוואָס זאָלן מיר זיין פרעמד איינע צו די
אנדערע? פארוואָס זאָלן מיר ניט זיצן, ווי אמאָל, ביי איין טיש,
ווי איין גרויסע און פאַראייניקטע משפּחה?

רשימה פון נעמען

רשימה פון נעמען

<p>בריינין, ראובן, 104 ברענער, י. ח., 112, 113</p> <p style="text-align: center;">ג</p> <p>נאַטלאַבער, א. ב., 100, 101 גאַלדבערג, אב., 131 גאַלדפּאַדען, אברהם, 105, 135 גאַנגעט, לואיס ס., 29 גאַרדאַן, ד"ר הירש לייב, 17, 139 גאַרק, מאַקסימ, 36 גוידאַ, י. (י. גאַרין), 116 גינזבורג, ד"ר א., 131, 137, 138, 139 גינזבורג משה אהרן, 100 גינזבורג, שאול, 131, 139 גירונדי, ד"ר יונה, 51 גיבראַן, קאַליל, 66 געטע, ח., 32 גראַס, נפתלי, 136 גרינבוים, ד"ר מאַקס, 51 גרשוני, צבי, 104</p> <p style="text-align: center;">ד</p> <p>דאַליצקי, י. י., 104 דאַנטע, 21 דובנאַוו, שמעון, 61, 89, 115, 138 דוב בער פון ליאַדי, 70, 92 דינאַבורג, בן ציון, 48 דיואי, ד"ר דושאן, 32 דזשאנס, גריפיט, 41 דזשאַרדזש, דייוויד לאַזי, 42 דיק, אייזיק מאיר, 100, 101 דעקאַרט, 32 דראַודאַוו, ג., 139 דרוק, דוד, 136</p>	<p style="text-align: center;">א</p> <p>אַבאָוויאַן, 36 אַברהם בן חסדאי, 83 אגוז, א. ד., 138 אַהרן שמואל, 55, 70 אחד העם, 139 איבן גבירול, שלמה, 61 אינגאַטאַוו, דוד, 137 אינאַקס, אהרן, 99 אייכל, יצחק, 95, 96 אייסען, ד"ר א., 136 אליהו בחור, 62 אלקוביץ, ר' שלמה, 87 אקסענפעלד, ישראל, 99 ארי הקדוש, 90 אסתר, 118, 119 אש, שלום, 109, 110, 112, 137</p> <p style="text-align: center;">ב</p> <p>באַדער, גרשום, 137 באַקאַטשיאַ, 21 באַריישאַ, מנחם, 137 ביאַליק, ח. נ., 62, 109, 113, 143 ביק, יעקב שמואל, 99, 111 בירנבוים, ד"ר נתן, 110 בן ארי, ר., 139 בעל שם טוב, 70 בעל מחשבות, 67, 111, 115 בערגסאַן, ח., 32 בערדיטשעווסקי, מיכה יוסף, 49, 112, 113 בערקאַוויטש, י. ד., 112, 113, 139, 140</p>
--	---

טוערסקי, יוחנן, 131
טיוטשעו, 65
טינדעיל, 17
טשערניכאָווסקי, שאול, 109

י
יאָפע, מרדכי, 139
יהואָש, 32, 137
יהודה בן בנימין, 51
יהודה הלוי, 61
יהודה חסיד, 90
יהלומשטיין, מרדכי, 104
יום, 32
יוסקי, 14
יוסף דילה רינה, 90

כ

כאַזאַנאַחייטש, לעאַן, 117
כאַטש, צבי הירש, 55, 56, 87, 88

ל

לוריע, ד"ר יוסף, 115
לחבור, פ., 86, 96
ליבערמאַן, אהרן, 102, 103
לייזיק, ה., 137, 140
לינעצקי, י. י., 102
ליפשיץ, יהושע, 102
ליעסיין, אברהם, 137
לעבנסאַן, 100
לעווינזאָן, יצחק בער, 62, 98
לעווין, ישראל, 136
לעפין, מענדל, 7, 98, 10
לערער, יחיאל, 137
לוי יצחק בערדיטשעווער, 70

מ

מאַנגער, איציק, 137
מאַרק, יודל, 136
מאַרקוס, ש. ל., 104
מאַפּו, אַברהם, 100

ה

האַזידאַקיס, 26
האַמער, 23, 32
האַמעלן, גליקל פּאָן, 84
האַנאַווער, נתן נאַטע, 78, 79
האַראָדעצקי, ד"ר ש. י., 138
האַרקאַווי, אַלכסנדר, 99, 101, 104
הוטטען, אולריך פּאָן, 20
הורוויץ, א. ז., 136
הורוויץ, הרב, 137
הויפטמאַן, גערהאַרד, 32
היינע, היינריך, 65
הירשביין, פּרץ, 60, 108, 112, 113

וו

וואַלפּסאַן-האַלע, אהרן, 95
וויטאַל, ר' חיים, 90
ווינלעז, ישראל, 97
ווייס, אייזיק הירש, 137
ווייסבערג, י. י., 106
וויין קיו, 23
ווינטשעווסקי, מאָריס, 102, 103, 105,
116
ווינער, פּראָפּעסאָר לעאַ, 19
וועלחל זבאַרושער, 101

ז

זאַלקינד, ד"ר י. מ., 32, 137
זבאַרושער, וועלחל, 101
זעליג, 87
זעליקאַוויטש, פּראָפּעסאָר געצל, 104
זעצער, ש. צ., 137, 138, 139

ח

חרמוני, א., 118

ט

טאַגאַר, ראַבינדראַנאַט, 66
טאַלסטאַי, ל., 32

פ
פאטקאניאן, רפאל, 39
פושקין, 66
פינסקי, דוד, 137
פלאוויס, יוסף, 46
פלאטא, 23
פעטראקא, 21
פערל, יוסף, 97, 98, 100
פרץ, י, ל, 109, 110, 112, 113, 143, 136, 116
פרעגער, יעקב, 137

פ
פייגין, ד"ר ש. 131, 139
פיכמאן, יעקב, 112
פערער, טוביה, 98
פראנקפורט, ר' משה, 53, 54, 55, 56, 71, 88
פריהאף, שלמה, 79
פרישמאן, דוד, 112

צ
צווייפעל, אליעזר צבי הכהן, 62
צייטלין, הלל, 112, 113
צייטלין, אהרן, 131
צינבערג, ישראל, 56, 57, 70, 71, 75, 79, 80, 81, 82, 86, 129
138, 130
צעדערבוים, אלעקסאנדער, 101

ק
קאהאן, אב"ה, 105
קאלמאנאוויטש, ז, 97
קלויזנער, ד"ר יוסף, 130
קילאס, 17
קראכמאל, ר' נחמן, 98

ר
ראבניצקי, י. ח"ה, 114, 115
ראלואאג, א. ע"ה, 65

מאָרקווי, ד"ר משה, 99
מאָקניציאָן, פ"ה, 37, 39, 40
מארא, אנדרע, 65
מורדוני, ד"ר א. 139
מיסטראל, 66
מיימון, 61
מילטאן, 32
מלאכי, א. ר"ה, 120
מלכובסקי, הלל, 104, 106
מענדעלע מוכר ספרים, 36, 62, 63, 101, 112, 113, 139, 143
מענדעלסאן, מאָזעס, 85, 98
מרמר, קלמן, 102

ג
גאָרע, ר' ישראל, 87
גאָבערג, ה. ד"ה, 110, 112
גחבי בן ופסי, 105
גיטצע, פ"ה, 32
גחמן בראַסלאָווער, 70, 84, 91, 92, 97, 93

ס
סאָבעל, יעקב צבי, 104
סאָפאָקל, 23
סאָקאלאָו, נחום, 112
סירקין, ד"ר נ"ה, 108, 116
סימאן, ד"ר שלמה, 136, 137
סמאָלענסקין, פרץ, 100
סלושץ, ד"ר נ"ה, 26
סעקלער, הערי, 131, 137
סערוואַנטעס, 32

ע
עהרענפריינד, ד"ר, 66
עטינגער, ד"ר שלמה, 99
עלזעט, יהודה, 136
עפשטיין, זלמן, 119
ערטער, יצחק, 100
עריק, מאָקס, 55, 79, 80, 88, 138

- שַׁצְקִי, ד"ר יַעֲקֹב, 79, 123
 שׁוֹיִם, חַיִּים; 48, 137
 שׁוֹאֲרֵץ, י. י., 138, 139
 שׁוֹלְמָאָן, אֲלִיעֶזֶר, 57, 70
 שׁטֵיִנְבֶּעֶרְג, יְהוּדָה, 112
 שׁטֵיִנְבֶּאָרְג, אֲלִיעֶזֶר, 113
 שׁטֶאַרְקֶמָאָן, מִשֶּׁה, 139
 שׁי. יו., 23, 30, 31
 שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם, 113, 115, 140
 שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, 56
 שׁנִיאֹר, זֶלְמָן, 112, 113, 139
 שׁפִּינְאָזָא, 32
 שׁעֶקְסִיר, 32
 שׁעֶרְמָאָן, אֲלִיעֶזֶר, 139
- רב, 47
 רבי, 14
 רֶאָזְעֻנְפֶּעֶלְד, מַאָרִיס, 131, 138, 139
 רוֹבְעֻנְטְשִׁיק, א. א., 137
 רִיבְאָלְאָו, מִנְחָם, 131, 139
 רִיזֶעֶן, אֲבֵרָהִם, 109, 119
 רִילְקֶע, רִיזֶעֶר מַאָרִיאָ, 66
 רִמְבֵּם, 61, 138
 רֶעֶגֶלְסָאָן, אֲבֵרָהִם, 131, 139
 רֶעֶמְעֵנִי, יַאָזְעָף, 63, 64
- ש
- שׁאַפִּירָא, א. י., 120
 שׁאַפֶּעֶהוֹיֶיעֶר, 32

Soviet Russia. Either Hebrew or Yiddish. The danger of two separate literatures. Uprootedness and ignorance. The third language.

Chapter XIV134

A family feud. Yiddish literature refuses to sell its birth-right. The old sources. The attachment to the Bible. New Yiddish translations of the Bible. Biblical motives in the Yiddish literature. The Aggadah in Yiddish. The danger of a schism. The solution. Yiddish and Hebrew meet. The Louis La Med Foundation for the advancement of Hebrew and Yiddish literature.

Yiddish in Germany also arrested the development of Hebrew. The Enlightenment in Eastern Europe. The bilingualism of the Enlightenment literature. M. Lefin. J. Perel. I. Sh. Bick. The first manifesto of Yiddishism—in Hebrew. Dr. M. Mar-kuzi. Dr. S. Ettinger and I. Axenfeld. Hebrew writers writing Yiddish, Yiddish writers writing Hebrew.

Chapter X103

The Socialist Enlightenment literature in England and in the United States. "Ancient Israel" by I. Z. Sobel. Zevi Gershui, Alexander Harkavi and others. Bilingual periodicals. Hebrew mottoes in Yiddish periodicals. The temporary decline of Hebrew in America.

Chapter XI107

The conditions in the new country and the old. Socialism and Zionism. The beginning of the twentieth century. Dr. N. Sirkin's Yiddish "Hamon" and Hebrew "Hashachar". Peretz Hirshbein's literary memoirs. Yiddishist propaganda in Hebrew, Hebraist propaganda in Yiddish.

Chapter XII114

The Hebraist tendency of Zionism—the Yiddishist tendency of the Bund. The struggle between the two trends. The growth of Yiddish. The fear of competition. New social forces.

Chapter XIII124

After the World War. The deepening cleavage between Yiddish and Hebrew. A lost generation. The migrations. The new homes. The line of least resistance. Two Jewish communities of a new kind. The Jewish homeland in Palestine.

Chapter V 45

Hebrew and Aramaic. A historic review. Opponents of Aramaic. The development of the Aramaic "Yiddish". The Talmud. The Yeshiboths. Aramaic prayers. Aramaists and Hebraists. The sanctification of the Targum. The tradition of Jewish bilingualism. The replacement of Targum by Yiddish. A comparison between Yiddish and Aramaic.

Chapter VI 59

Hebrew and Yiddish in place of Hebraism and Yiddishism. Examples of bilingual authors. The thinkers and poets of the golden epoch in Spain. Examples of a later date. Heinrich Heine, Tjutchev. One-language authors—a bilingual literature.

Chapter VII 69

Hebrew-Yiddish. The Jewish religion and Yiddish. Yiddish—a young outgrowth of the old Hebrew stem. Examples. Both Hebrew and Yiddish yield to the changes of environment. Conclusions.

Chapter VIII 86

Trends in Jewish life. Cabalism and Mussar. Their influence on both Hebrew and Jewish literature. "Nachalat Zevi" — the Yiddish "Zohar". "Menorath Hamoar". The Hebrew "Roshith Chachama"—the Yiddish "Brantspiegel". The bilingual ethical literature. Chassidism. The life of Baal Shem Tov and the tales of Rabbi Nachman. Prayers in Yiddish.

Chapter IX 94

German "Maskilim". Isaac Eichel. Aaron Wolfson. The conditions which caused the decline of

C O N T E N T S

Chapter I 11

Hebrew and Aramaic—the two mediums of the ancient Jewish literature. Hebrew and Yiddish—the mediums of the new. A bilingual literature, bilingual authors. The tradition—the opposition. Lingual monists. The problem of bilingualism in other literatures.

Chapter II 16

Latin and the vernacular. International Latin and national Hebrew. The Italian and the Jewish literature. Similarities and dissimilarities.

Chapter III 23

Bilingual cultures in our time. The modern Greek culture. Classical and modern Greek. The struggle between the Greek "Hebraists" and the Greek "Yiddishists". The modern culture of China. The spoken Chinese. The Chinese "Yiddish" and the Chinese "Hebrew". The Mandarins. Dr. Hu Shih the leader of young China. His struggle and his achievements.

Chapter IV 35

The Armenians and their bilingualism. Grappar—the Armenian holy tongue. The growth of the Armenian vernacular. Bilingualism in Wales. English and Welsh. The struggle of the vernacular for its existence. A parallel between Welsh and Yiddish. An example of national self esteem.

BILINGUALISM
in the
History of Jewish Literature

by
S. NIGER

Published by the
LOUIS LA MED FOUNDATION FOR THE ADVANCEMENT
OF HEBREW AND YIDDISH LITERATURE
12804 Broadstreet Blvd., Detroit, Mich.

1 9 4 1

